Sammlung ausgewählter kirchen- und dogmengeschichtlicher Quellenschriften

als Grundlage für Seminarübungen herausgegeben unter Leitung von Professor D. G. Krüger.

Neuntes Heft.

Des

Gregorios Thaumaturgos

Dankrede an Origenes,

als Anhang

der Brief des Origenes an Gregorios Thaumaturgos.

Herausgegeben

von

Dr. phil. Paul Koetschau,

Gymnasiallehrer in Jena.

BR 65 068 G74 1894 GTU Storage

Freiburg i. B. und Leipzig 1894. emische Verlagsbuchhandlung von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).

cher

Library of the Church Divinity School of the Pacific

No. Class

Ex Dono Rev. F. C. Grant Library 1961

Date

Heft

n Krüger.

Heft 2: Tertullian: De paenitentia. De pudicitia. Herausgegeben von Preuschen. M. 1.60.

Heft 3: Tertullian: De praescriptione haereticorum. Herausgegeben von Preuschen. M. 1 .--.

Heft 4: Augustin: De catechizandis rudibus. 2., vollständig neubearbeitete Ausgabe von Krüger. Preis M. 1.40.

Heft 5: Leontios von Neapolis: Leben des Heiligen Johannes des Barmherzigen, Erzbischofs von Alexandrien. Herausgegeben von Gelzer. M. 4 .-.

Heft 6: Clemens Alexandrinus: Quis dives salvetur? Herausgegeben von Köster. M. 1.40.

Heft 7: Ausgewählte Sermone des Heiligen Bernhard über das Hohelied. Herausgegeben von Baltzer. M. 1.80.

8: Analecta. Kürzere Texte zur Geschichte der alten Kirche und des Kanons. Zusammengestellt von Preuschen. M. 3 .-.

Gregorios Thaumaturgos Dankrede an Origenes, als Anhang der des Origenes an Gregorios Thaumaturgos. Herausgegeben von . ca. M. 2.—.

der Dogmengeschichte.

Harnack.

engeschichte in Berlin.

Library of the Pacific

e Auflage. 1894. M. 17 .-. Ge-

lage. 1894. M. 10.-. Ge-

Gebunden M. 19.50. t bevor.

Besse ang. 11. 1452

Kirchen- und dogmengeschichtliche Quellenschriften.

IX.

Sammlung ausgewählter kirchen- und dogmengeschichtlicher Quellenschriften

als Grundlage für Seminarübungen herausgegeben unter Leitung von Professor D. G. Krüger.

Neuntes Heft.

Des

Gregorios Thaumaturgos

Dankrede an Origenes,

als Anhang

der Brief des Origenes an Gregorios Thaumaturgos.

Herausgegeben

von

Dr. phil. Paul Koetschau,

Gymnasiallehrer in Jena.

Freiburg i. B. und Leipzig 1894.

Akademische Verlagsbuchhandlung von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).

BR 65

The state of the state of the state of

068

Negutes Hert.

G74

8901

-

Gregories Thanmaturges

Dankrede on Origenes.

gentlah da

der Reiet der brugenes an brugerins Thansaringres

Hernargogeben

Dr. ohl. Paul Koolschau,

Preifung L. B. and Leipzig 1894.
Mestertiette Verlegebreihmmilmun von A. C. B. Multi

GM3 G9 J

Einleitung.

I.

Über den Stifter der pontischen Kirche und Bischof von Neokaisareia am Lykos (dem heutigen Niksâr am Kelkit-tschaï) Theodoros, später Gregorios genannt¹) und mit dem Beinamen Thaumaturgos²) ausgezeichnet, ist leider nicht viel Sicheres überliefert. Die wichtigsten Nachrichten über seine Jugendzeit giebt uns Gregorios selbst in seiner an Origenes gerichteten Dank- und Abschiedsrede; dazu kommen einige Notizen bei Eusebios (h. e. VI 30, VII 14. 28, 1. 30, 2), Basileios (de spir. s. cap. 29 § 74; ep. 28, 1. 2. 204, 2. 207, 4. 210, 3. 5) und Hieronymus (de vir. ill. cap. 65 [fast wörtlich abgeschrieben von Suidas

¹⁾ Vgl. Hieron. de vir. ill. cap. 65. Aus Euseb. h. e. VI 30 geht zwar hervor, dass er als Bischof Gregorios hiess, aber nicht, dass er erst als Bischof diesen Namen angenommen habe. Er hat ihn schon vorher geführt, wie die Anrede in dem Brief des Origenes an ihn beweist.

²) Dieser Beiname findet sich zuerst in dem (später vorgesetzten) Titel der von Gregor von Nyssa verfassten Lebensbeschreibung des Gregorios Th., von Gregor von Nyssa selbst und von Basileios wird er ,ὁ μέγας, ὁ πάνν, ὁ θανμαστός genannt. Der Name Θανματουργός ließs sich aus dem Βίος (vgl. ,ἐν τῷ καιρῷ τῆς θανματουργίας p. 285 Voss.) leicht erschließen.

I 1, 1145 sq. rec. Bernhardy]; Comm. in Eccles. cap. 4; ep. 70, 4), der zwar den Eusebios (h. e. VII 30) benutzt, aber auch die Dankrede und die Metaphrase des Ecclesiastes von Gregorios noch kennt. Bei den spätern Schriftstellern beruht die geringe Kenntnis von Gregorios fast ausschließlich auf dem legendenhaften von Gregorios von Nyssa verfassten Biog des Wunderthäters; vgl. Rufinus (h. e. VII 25), Sozomenos (h. e. VII 27), Theodoretos (haer. fab. comp. II. cap. 8) Beda Venerabil. Comm. in Marc. III 11 und das Menologium Graecorum ad d. 17. Nov. Nur Sokrates (h. e. IV 27) scheint noch die der Apologie des Pamphilos und Eusebios beigefügte Dankrede des Gregorios gekannt zu haben. Erwähnt wird Gregorios noch bei Liberatus Diaconus (brev. 10), Facundus Hermianensis (Sirmond opp. II 740), in den Akten des Concil. quinisextum (Mansi, Conc. ampl. coll. XI 940 E), bei Georgios Synkellos (p. 376 D = p. 706 ed. Bonn.), Theophanes (Chronogr. p. 144, 6 sqq. ed. de Boor), Euagrios (h. e. III 31) u. a. m.

Die Legenden, die über den Wunderthäter in Umlauf waren, hat sich Gregorios von Nyssa von seiner frommen Großmutter Makrina, einer Schülerin des Wunderthäters, erzählen lassen und daraus seinen Βίος καὶ ἐγκώμιον ὁηθὲν εἰς τὸν ἄγιον Γοηγόριον τὸν Θανματονογόν zusammengestellt. Dieser Titel zeigt, daß der Zweck des Bios ein panegyrischer und erbaulicher war, und daß dem Verfasser nichts ferner lag, als rein geschichtliche Wahrheit bieten zu wollen. Interessant ist auch der Schluß des Bios, wo Gregor von Nyssa zwar bemerkt: ἔστι δὲ καὶ ἄλλα τῆ μνήμη μέχρι τοῦ δεῦρο διασωζόμενα τοῦ μεγάλον Γρηγορίον θαύματα, diese θαύματα' aber mit Rücksicht auf die "Ungläubigen" übergeht. Immerhin enthält der Bios einiges Historische; doch

ist zur Verwertung desselben scharfe Sonderung von den legendenhaften Details und durchaus unbefangenes Urteil nötig. Historisch ist z. B. sicherlich die Nachricht, daß Gregorios mit Firmilian zusammengetroffen sei und zugleich mit diesem den Unterricht des Origenes genossen habe (p. 250 sq. ed. Voss.), das ferner Gregorios trotz vieler Versuche, ihn zurückzuhalten, in sein Vaterland zurückgekehrt sei (p. 251 Voss.), dass Phaidimos von Amaseia ihn zum Bischof geweiht habe (während die Ausführung im einzelnen hier ungeschichtlich ist, p. 254 sq. Voss.), daß Gregorios eine Kirche erbaut habe, die bei einem Erdbeben erhalten geblieben sei (wobei freilich die Zeit der Erbauung durchaus unsicher ist; p. 273 Voss.), und dass er in der Nachbarstadt Kumana mit glücklichem Griff den spätern Märtyrer Alexandros, der damals noch Kohlenhändler war, zum Bischof gemacht habe (p. 286 sq. Voss.). Abgesehen von dem sagenhaften Beiwerk kann auch der Bericht über die Decianische Verfolgung in Pontus für historisch gelten: Gregorios habe damals seiner Gemeinde zur Flucht geraten und sei selbst geflohn (das ist gewiss nicht erfunden); nach dem Ende der Verfolgung habe er dann Märtyrerfeste eingerichtet. Dagegen sind, wie bei allen legendenhaften Darstellungen, die örtlichen und zeitlichen Angaben des Bios an sich als unhistorisch zu verwerfen, wenn sie nicht anderweitig bestätigt werden. Der Nyssener weiß nicht einmal, daß Gregorios mit Origenes in Kaisareia zusammengetroffen ist, und setzt dafür aus reiner Willkür Alexandreia, den bekanntesten Aufenthaltsort des Origenes, ein! Wie wenig sicher die ebendahin verlegte Versuchungsgeschichte des Gregorios (p. 246 Voss.) auch zeitlich fixiert ist, ergiebt sich schon daraus, dass der Nyssener sie in das προοίμιον des Bios, aber nicht in diesen selbst eingereiht hat. Derartige schwere Irrtümer des Nysseners finden ihre Erklärung zum Teil darin, daß derselbe auffälligerweise die Schriften des Wunderthäters, so nahe er diesem zeitlich auch steht, weder direkt noch indirekt gekannt zu haben scheint. In dem ganzen Bios findet sich keine Spur von einer Benutzung der Dankrede; nicht einmal die einzige Stelle, mit der Gerhard Vossius das Gegenteil zu beweisen versucht hat, δι-δαχθείς τὸ τῶν ἑλληνικῶν δογμάτων ἀσύστατον (p. 321 Not.) klingt an irgend eine Stelle der Dankrede an 1).

Da uns also der Bios nur ganz geringe Ausbeute liefert, so müssen wir hauptsächlich aus den übrigen spärlichen Nachrichten eine Übersicht über den Lebens- und Bildungsgang des Wunderthäters zu gewinnen versuchen. Aus der Dankrede erfahren wir von Gregorios selbst, daß er aus einer vornehmen und begüterten heidnischen Familie stammte. Anfangs von seinem dämonengläubigen Vater ganz heidnisch erzogen, lernte er nach dessen Tode als vierzehnjähriger Knabe die christliche Lehre kennen und lieben. Zugleich mit seinem Bruder Athenodoros erhielt er sorgfältigen Elementarunterricht und wandte sich dann mit gutem Erfolge rhetorischen und später juristischen Studien zu, um Advokat zu werden. Einer seiner juristischen Lehrer riet ihm, in der damals bedeutendsten Rechtsschule des Ostens zu Berytos das Studium des römischen Rechts zu vollenden. Mit dem Wunsch des Jünglings, diesem Rat zu folgen, traf seine brüderliche Verpflichtung zusammen, seine Schwester zu ihrem Gatten zu geleiten, der plötzlich als juristischer Beirat zu dem kaiserlichen Statthalter von Syria Palaestina nach Kaisareia berufen worden war und

¹) Die einzige Stelle, die man nennen kann (Dankr. 30, 15 ff.), stimmt nur in dem Wort δόγματα mit jener überein.

bald darauf seine Gattin aus dem Pontus nachkommen liefs Von Kaisareia aus gedachte dann Gregorios Berytos oder auch Rom (Dankrede 13, 14 f.) aufzusuchen. Doch wider Erwarten wurde er in Kaisareia mehrere Jahre festgehalten. Durch göttliche Fügung, wie Gregorios frommen Sinnes betont, traf es sich, dass ungefähr gleichzeitig (Θσπερ απαντήσοντα ημίν, Dankrede 13, 9 f.) Origenes in Kaisareia anlangte und bald der Mittelpunkt eines Kreises von christlichen und heidnischen 'philosophisch gebildeten Männern und lernbegierigen Jünglingen wurde. Gregorios, der den berühmten Lehrer anfangs wohl mehr aus Neugierde aufgesucht hatte, fühlte sich bald wie mit tausend Banden gefesselt, vergaß über den geistvollen Vorträgen des Origenes Heimat, Familie und juristisches wie rhetorisches Studium und wurde so einer der treuesten und eifrigsten Anhänger jenes großen Theologen 1). Damit soll aber nicht gesagt sein, dass Gregorios bereits in Kaisarcia ein eifriger, überzeugter Christ ohne weltliche Neigungen geworden wäre; nein, im Gegenteil, gerade die Dankrede beweist, dass das philosophische Interesse des Gregorios, das dem Origenes die Handhabe bot, den Jüngling von den juristischen und rhetorischen Studien weg zu philosophischen und endlich theologischen zu führen, bis zum Ende seiner Lehrzeit das vorherrschende geblieben ist, daß Gregorios das Christentum nur von seinem philosophischen Standpunkt aus beurteilt und sich ihm nur insoweit gewidmet hat, als es mit seinen philosophischen Ansichten in Einklang stand. Theologie des Origenes erscheint ihm nach einer damals verbreiteten Anschauung als Philosophie, die nur durch den

¹⁾ Mit dem, was Gregorios in Cap. 7—9 der Dankrede über den bei Origenes genossenen Unterricht sagt, sind die Worte des Eusebios (h. e. VI 18) zu vergleichen.

Zusatz von καλή von der übrigen griechischen Philosophie unterschieden wird 1), Bibelstellen sind spärlich verwendet und verraten keine eingehende Kenntnis der heil. Schriften, und die eigenen theologischen Ausführungen sind wohl mehr die Wiedergabe der Ansichten des Origenes, als selbständig gewonnene Überzeugungen 2). Die Lehrzeit bei Origenes hatte zwar zu ausgedehnten philosophischen Studien, aber nicht zu einem tieferen Eindringen in die christlichen Wahrheiten ausgereicht. Indessen schied der dankbare Schüler von seinem Lehrer mit dem festen Vorsatz, die σπέρματα (Dankrede 38, 21 ff.) zu bewahren und reiche Früchte zu bringen: so war ihm die Ankunft in Kaisareia zum Wendepunkt seines Lebens geworden.

Die chronologische Bestimmung dieses wichtigen, mit der Ankunft des Origenes in Kaisareia zeitlich ungefähr zusammenfallenden Ereignisses ist für die Chronologie des Lebens beider Männer von entscheidender Bedeutung. Die Angaben des Eusebios und Hieronymus in der Chronik schwanken zwischen 2248 (cod. Amandinus), 2249 (Hieron.) und 2252 (Armen. Übers.) und können deshalb nicht den Ausgangspunkt unserer Untersuchung bilden. Aber auch in der KG. des Eusebios ist die hs. Überlieferung unsicher. Denn VI 26 wird das Ereignis nach der anerkannt besten Handschrift, dem cod. Mazarinaeus, und nach Nikephoros in das 12. Jahr des Alexander Severus = 233 n. Chr. ge-

¹⁾ Vgl. z. B. den Bios Gregors von Nyssa p. 250 sq. ed. Voss. und die Dankrede 2, 4 f. Unter den ,θαυμάσιοι ἄνδρες sind natürlich (gegen Dräseke JpTh. VII, 1881, S. 119) an wesen de christliche "Philosophen", d. h. Freunde des Origenes, wie Theoktistos und Firmilian, zu verstehen; vgl. Eusebios h. e. VI 27.

²⁾ Über den theologischen Gehalt der Dankrede vgl. J. A. Dorner, Entwicklungsgeschichte der Lehre von der Person Christi, II 734 f.

setzt, was dem Jahre 2251 n. Abr. entsprechen würde¹); in den andern Handschriften dagegen weist uns die Lesart δέκατον in das 10. Jahr des Alexander = 231 n. Chr. = 2249 n. Abr. Versuchen wir deshalb, das Zusammentreffen des Origenes und Gregorios in Kaisareia auf einem andern Wege zeitlich zu bestimmen.

- 1. Eusebios giebt an, dass Gregorios und sein Bruder Athenodoros fün f Jahre lang an dem Unterricht des Origenes teilgenommen hätten, und fährt dann fort (h. e. VI 30): τοσαίτην ἀπηνέγκαντο περὶ τὰ θεῖα βελτίωσιν, ὡς ἔτι νέους ἄμφω ἐπισκοπῆς τῶν κατὰ Πόντον ἐκκλησιῶν ἀξιωθῆναι. Die Trennung der beiden Brüder von Origenes fällt aber nach dem Regierungsantritt des Gordianus III. (Juni 238 n. Chr.), da dieser von Eusebios kurz vor jener Notiz VI 29, 1 erwähnt wird. Rechnen wir fünf Jahre zurück, so kommen wir auf das Jahr 233.
- 2. Die Angabe des Eusebios, Gregorios habe πέντε ὅλοις ἔτεσι bei Origenes verweilt, ist zu bestimmt, als daßs sie in Zweifel gezogen werden könnte. Auch sind Ryssel (Greg. Thaum. S. 12) und Dräseke (JpTh. VII, 1881 H. 1 S. 105) im Irrtum, wenn sie meinen, Gregorios selbst spräche in seiner Dankrede § 3 von acht Jahren, die er bei Origenes zugebracht habe. Aus den Worten (1, 16 ff.): οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁκταετής μοι χρόνος οὖτος ἤδη, ἔξ οὖ οἴτε αὐτὸς εἰπών τι ἢ γράψας λόγον τινὰ μέγαν ἢ μικρὸν ὅλως τυγχάνω, κτλ. ist, wie Casaubonus (p. 506) und Bengel (p. 135) richtig gesehn haben, nur zu schließen, daß Gregorios bereits drei Jahre lang vor seiner Ankunft in Kaisareia den eigentlichen rhetorischen Studien fern

¹⁾ Vgl. H. Gelzer, Sextus Julius Africanus I S. 8 A. 2, der δωδέχατον verteidigt, und Dräseke, JpTh. VIII, 1882, S. 575, der δέχατον für richtig hält.

geblieben war, um seine ganze Kraft dem "mühevollen" Studium des römischen Rechts zu widmen. Wenn Gregorios selbst in der Dankrede (2, 25 ff.) die Schwierigkeit der Erlernung der lateinischen Sprache und der römischen Gesetze ausdrücklich hervorhebt, um seine Ungeübtheit im rhetorischen Vortrag zu entschuldigen, so kann er nicht nebenbei die rhetorischen Studien weiter getrieben haben. Auch waren bei einem, echt römischem Wesen so weit entrückten Pontier mindestens drei volle Jahre zum Studium des römischen Rechts erforderlich. Dass aber Gregorios schon vor seinem Zusammentreffen mit Origenes dieses Studium beendigt hatte und es mehr aus Neigung als aus Notwendigkeit in Berytos zu vertiefen beabsichtigte, beweist der Umstand, dass er nach fünf Jahren rein philosophischtheologischen Studiums in seine Heimat zurückkehrt, um, wie der Schluss der Dankrede (36, 28 ff.) zeigt, sofort in die juristische Praxis einzutreten.

3. Es unterliegt ferner keinem Zweifel, das Origenes in den Jahren 233—238 ungestört in Kaisareia gelebt und als Lehrer gewirkt hat, und dass während dieser Zeit Gregorios und Athenodoros ohne wesentliche Unterbrechung seine Schüler gewesen sind. Andernfalls würde in der Dankrede ein Hinweis auf das Gegenteil nicht fehlen. Ein solches argumentum ex silentio ist hier durchaus berechtigt¹). Und wenn Eusebios im 22. tomus des Kommentars zum Johannesevangelium und in verschiedenen Briefen des Origenes dessen eigenen Bericht über die Maximinische Versolgung gelesen hat und nur bemerkt (h. e. VI 28): σεσημείωται δὲ τουτονὶ τοῦ διωγμοῦ τὸν καιρὸν ἔν τε τῷ δευτέρφ καὶ εἰκοστῷ τῶν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην ἐξηγητικῶν

¹⁾ So urteilt schon Boye (Diss. p. 42) richtig.

naì ἐν διαφόροις ἐπιστολαῖς Ὠριγένης, so hat er weder bei Origenes noch sonstwo irgendeine Andeutung jener angeblichen Flucht des Origenes nach Kappadokien gefunden, von der Palladios (hist. Laus. 147) fabelt. Der Irrtum des auch sonst ganz unzuverlässigen Palladios ist wohl aus Miſsverständnis oder Verdrehung der Worte des Eusebios (h. e. VI 27 und 28) und aus Kombination dieser Stelle mit einer früheren (h. e. VI 17) zu erklären ¹).

4. Es ist endlich nicht wahrscheinlich, dass die Dankrede später als 238 n. Chr. gehalten ist. Ich kann hier auf eine noch nicht beachtete Parallele zwischen der Dankrede (5, 17 ff.) und dem Johannes-Kommentar des Origenes tom. 32 Cap. 6 (tom. II, p. 402 Lom.) hinweisen. Gregorios hat das kühne Bild in der Stelle: ἐπεμβαίνειν τολμήσαντες ἀνίπτοις τοῖς ποσὶ (τοῦτο δὴ τὸ τοῦ λόγου) ἀκοαῖς ατλ. offenbar von Origenes entlehnt, der sich a. a. O. so ausdrückt: καὶ καθαροίς τοῖς ποσὶν ἐπιβαίνειν ταῖς τῶν ανθοώπων ψυγαῖς und bald darauf (Cap. 7, II, p. 413 Lom.) von ,σωματικοί und αλοθητοί πόδες τῶν ἀδελφῶν' redet. Abgesehen von andern Berührungen zwischen beiden Schriften scheint mir schon die erwähnte den Schluss zu rechtfertigen, dass sich Gregorios in frischer Erinnerung an das eben von Origenes behandelte Gleichnis von der Fusswaschung jener ungewöhnlichen Ausdrucksweise bedient hat. Wenn nun (nach Euseb. h. e. VI 24 und Origenes in Joh. tom. 6 Cap. 1, I, p. 175 sq. Lom.) tom. 1-5 des Johannes-Kommentars noch in Alexandreia, tom. 6-22 in den Jahren 233-235/6 (Eus. h. e. VI 28) in Kaisareia verfasst sind, so können die

¹⁾ Vgl. K. J. Neumann, Der röm. Staat und die allgemeine Kirche I S. 228 A. 4.

tomi 23-32 bei regelmäßiger Fortsetzung der Arbeit sehr wohl 236-238 entstanden sein¹), so daß die Benutzung des kurz vorher verfaßten tom. 32 in der Dankrede ganz natürlich erscheint. Diese selbst kann jedenfalls nicht gut später als 238 angesetzt werden.

5. Hat nun die erste Begegnung zwischen Gregorios und Origenes fünf Jahre vorher, also 233, wie ich nachgewiesen zu haben glaube, stattgefunden, so muß Origenes entweder Anfang 233 oder Ende 232 nach Kaisareia gekommen sein. Welchen Weg er von Alexandreia aus dahin eingeschlagen, und wie lange er sich unterwegs aufgehalten hat, wissen wir nicht. Vielleicht hat er nach seiner Verbannung aus Alexandreia, in der Hoffnung, bei veränderten Verhältnissen dahin zurückzukehren, noch einige Zeit in der Nähe der Stadt verweilt. Jedenfalls kann einige Zeit zwischen der Abreise aus Alexandreia und der Ankunft in Kaisareia verstrichen sein. Nun sagt Eusebios (h. e. VI 26), dass Demetrios von Alexandreia ,ova eic μαχρόν nach der Abreise des Origenes gestorben sei ,ἐφὸ ύλοις έτεσι τρισί καὶ τεσσαράκοντα τῆ, λειτουργία διαρκέσας'; da er aber nach Eusebios (h. e. V 22) sein Amt im 10. Jahre des Commodus = 188/89 n. Chr. 2) angetreten

¹) Die von Neumann (a. a. O. S. 269 A. 4) citierte Stelle (Orig. c. Cels. VIII 24, p. 142 Lom.) beweist höchstens das Fehlen eines Kommentars zum 8. Cap. des I. Kor.-Briefs i. J. 248, aber nicht dasselbe für I. Kor. Cap. 1 oder Cap. 1—7. Der Kommentar zu I. Kor. 1 kann schon einige Zeit vor 238 vorgelegen haben, so daß seine Erwähnung in den, im 32. tom. des Johannes-Kommentars citierten Homilien über das Lukas-Evangelium keine Schwierigkeiten bereitet.

²⁾ Die Berechnung nach A. v. Gutschmid, De temporum notis, quibus Eusebius utitur in Chronicis Canonibus, Kiliae 1868, p. 9 und 27 = Kl. Schriften I 457 u. 481.

hat, so fällt sein Ende in das Jahr 231, und die Abreise des Origenes also kurz vorher. Danach scheint die Lesart δέκατον bei Eusebios (h. e. VI 26) den Vorzug zu verdienen.

Wenn sich nun auch die Abreise des Origenes von Alexandreia nicht genauer bestimmen läßt, so können wir doch seine erste Bekanntschaft mit Gregorios sicher 233 ansetzen und können weiter schließen, daß Gregorios etwa drei Jahre vorher, also 230, in seiner Heimat das Studium des römischen Rechts und etwa 227 als vierzehnjähriger Knabe das der Rhetorik begonnen hat und also + 213 geboren ist.

Gehen wir ferner von 238 an vorwärts, so dürfen wir wohl einige Jahre für die praktische juristische Thätigkeit des Gregorios annehmen, aber auch nicht zu viele, da er nach Eusebios (h. e. VI 30) έτι νέος Bischof geworden ist. Man kann deshalb vermuten, das ihn Phaidimos von Amaseia etwa um 243 als Dreissigjährigen zum Bischof geweiht habe. An dem Bericht des Nysseners über seine Weigerung und Flucht (p. 254 Voss.) ist vielleicht so viel historisch, das sich Gregorios bei seiner Jugend und seiner in der Dankrede besonders hervortretenden Bescheidenheit der schweren Bürde des Bischofsamtes nicht gewachsen glaubte und es anfangs ablehnte.

Wenn nun Gregorios schon um 243 Bischof geworden ist, so muß der im Anhang abgedruckte Brief des Origenes an ihn zwischen 238 und 243, vielleicht nach Redepenning (Origenes II, S. 59 f.) bald nach 238 von Nikomedeia in Bithynien aus geschrieben sein. Dräseke hat dagegen (JpTh. VII, 1881, S. 112 ff.) im Anschluß an Ryssel (Greg. Th. S. 13) und Tillemont (Mémoires vol. IV, p. 669) die Ansicht aufgestellt, jener Brief sei 235 oder 236 von Kappa-

dokien aus an den während der Maximinischen Verfolgung nach Ägypten hinabgezogenen Gregorios gerichtet (S. 121) und könne nicht nach der Dankrede (die Dräseke 238 oder 239 ansetzt) geschrieben sein, weil "des Origenes Reden und Ermahnungen in demselben" mit des Gregorios eigenen Äußerungen in seinem Panegyrikos im Widerspruch ständen. Der Beweis für diese beiden Behauptungen ist nicht erbracht. Der Brief des Origenes an Gregorios enthält keineswegs, wie Dräseke meint, verborgene historische Beziehungen - Origenes hätte guten Grund gehabt, in dem angenommenen Fall gerade recht deutlich zu reden -, sondern enthält nur ernste, in die Form der allegorischen Schriftexegese eingekleidete Mahnungen. Aus den Worten des Briefes (42, 10 ff.): ὅτι τισὶ πρὸς κακοῦ γίνεται τὸ παροικήσαι τοῖς Αἰγνητίοις, τουτέστι τοῖς τοῦ κόσμον μαθήμασι, μετά τὸ ἐντραφῆναι τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ κτλ. ergiebt sich mit völliger Sicherheit, dass hier jede historische Deutung auszuschließen ist. Origenes hat sich für seinen Zweck eben die geeignetsten Schriftstellen ausgewählt: der in seine heidnische Vaterstadt zurückgekehrte Gregorios ist dort als römischer Advokat, fern von christlichem Einfluß, in der That dem Idumäer Ader zu vergleichen, und eine Warnung vor allzu ausschliefslicher Hingabe an heidnische Philosophie war, wie gerade die Dankrede beweist, bei Gregorios durchaus am Platze. Man braucht nicht einmal anzunehmen, dass Origenes durch ungünstige Nachrichten über Gregorios zu seinem Brief veranlasst worden sei. Es ist möglich, dass sich der Brief lediglich auf die allzu philosophisch gehaltene Dankrede bezieht, deren Priorität vor dem Briefe ich wenigstens mit mehr Recht, als Dräseke diese leugnet, behaupten zu können glaube. Die eindringliche Mahnung zu fortgesetzter Schriftforschung am Schluss

des Briefes wird durch die Worte: Γνα μη προπετέστερον είπωμέν τινα ή νοήσωμεν περί αὐτῶν (43, 14 f.) begründet. Darin liegt zugleich ein versteckter Vorwurf gegen Gregorios, der in der That ,προπετέστερον' in der Dankrede (34, 17 ff.) die Worte: τὸν κλείοντα ἀνοιγνίναι μόνον behandelt und dabei den Origenes als den ξομηνεύς τῶν τοῦ θεοῦ λόγων ποὸς ἀνθρώπους bezeichnet. Solcher Einseitigkeit und Übertreibung, solchem Verzicht auf selbständige Schriftforschung tritt nun Origenes am Schluss seines Briefes entgegen, indem er die Interpretation des von Gregorios citierten Schriftwortes in folgender Weise ergänzt: καὶ ανοιγήσεταί σοι ὑπὸ τοῦ θυρωροῦ κτλ., seinen früheren Schüler darauf hinweist, dass auch nicht genüge ,χρούειν καὶ ζητεῖν, sondern , ή περὶ τοῦ νοεῖν τὰ θεῖα εὐχή notwendig dazukommen müsse, und endlich den Wunsch ausspricht, dass auch Gregorios ,πνεύματος θεοῦ καὶ πνεύματος χριστοῦ immer mehr teilhaftig werde. Auch die Worte des Briefes: ταῖτα ἀπὸ τῆς πρός σε ἐμοῦ πατρικῆς ἀγάπης τετόλμηται (43, 26 f.) treten jetzt in helleres Licht, wenn wir uns erinnern, daß Gregorios in seiner Dankrede (36, 10) von dem ,οἶκος τοῦ ἀληθῶς πατρὸς ἡμῶν' gesprochen, also den Origenes seinen wahren, geistigen Vater genannt hatte. Ich denke, diese Beziehungen zwischen den beiden Schriften sind klar genug, um die Priorität der Dankrede zu erweisen.

Ob die Mahnungen des Origenes nötig und von Erfolg gewesen sind, wissen wir nicht; jedenfalls hat aber Gregorios nicht viel später seine juristische Laufbahn aufgegeben und ist Bischof von Neokaisareia und mit seinem Bruder Athenodoros Gründer der pontischen Kirche geworden. Näheres über seine Wirksamkeit weißs selbst Eusebios nicht zu berichten 1). Das erklärt sich daraus, dass Pontus von den Mittelpunkten des kirchlichen Lebens zu weit entfernt war, als dass nähere persönliche Beziehungen zwischen Gregorios und den Bischöfen von Alexandreia. Antiocheia. Jerusalem hätten angeknüpft werden können. Auch hat es wohl Gregorios, anstatt sich in das Getriebe der Kirchenpolitik zu mischen, zunächst vorgezogen, seine Kirche zu organisieren und als echter und treuer Hirte ausschliefslich für das Wohl der ihm anvertrauten Herde zu leben. An Stelle historischer Nachrichten aus dieser Zeit besitzen wir die von Gregorios von Nyssa gesammelten Legenden. Dass sich bald nach dem Tode, ja noch bei Lebzeiten des Wunderthäters ein so reicher Sagenkreis um ihn hat bilden können, das läfst, wie Ryssel (Gregor. Th. S. 5) richtig urteilt, auf eine "gewaltige, kühn und stark alle Hindernisse bezwingende Persönlichkeit" schließen. Je intensiver und lokaler seine Wirksamkeit war, desto größeren Erfolg konnte sie haben. So wenig die von ihm erbaute Kirche später durch Erdbeben erschüttert wurde²), ebensowenig konnte die von ihm geschaffene kirchliche Organisation durch die Stürme der Decianischen Verfolgung zerstört werden. Anstatt sich nutzlos zu opfern, floh 3) damals Gregorios, den Herrenworten Mt. 10, 23 und 24, 16 gehorchend, in das Gebirge, und ein großer Teil seiner Gemeinde ist wohl seinem Beispiel gefolgt. Nach Beendigung der Verfolgung entschädigte er die Gemeinde für die ausgestandene Drangsal

¹⁾ Vgl. Georgios Synkellos p. 376 D (Bonner Ausg. p. 706), Dräseke, JpTh. VII, 1881, S. 738 f.

²⁾ Vgl. den Bios Gregors (p. 273 Voss.) und Ryssel (Gregor. Th. S. 20).

³⁾ Vgl. den Bios (p. 302 Voss.) und oben S. VII.

durch Einrichtung von Märtyrerfesten; ἐφῆκεν αὐτοῖς, sagt Gregorios von Nyssa (p. 311 Voss.), ταῖς τῶν ἁγίων μαρτύρων εμφαιδρίνεσθαι μνήμαις καὶ εὐπαθεῖν καὶ ἀγάλλεσθαι (vgl. Ryssel a. a. O. S. 62). Gleich darauf 253/4 hatte die pontische Kirche eine noch schwerere Prüfung zu bestehen: Goten und Boraden fielen nach der Eroberung Trapezunts in Pontus und Bithynien ein und verwüsteten diese Landschaften aufs furchtbarste. Ganze Gemeinden sind damals vernichtet, die Häuser verbrannt, die Habe geraubt, die Bewohner getötet oder als Sklaven weggeschleppt worden. Ein anschauliches Bild von jener furchtbaren Heimsuchung bietet uns der sogenannte kanonische Brief des Gregorios, in dem der Bischof in milder und versöhnlicher Weise über die schweren Vergehen urteilt, deren sich Christen während der feindlichen Invasion schuldig gemacht hatten 1). So massvoll sich aber Gregorios gegen seine Untergebenen zeigte, so energisch wußste er seine Lehre gegen jede Ketzerei zu verteidigen. Das durch eine Offenbarung ihm übermittelte Glaubensbekenntnis blieb lange in Pontus in Geltung. An der ersten Synode in Antiocheia

¹⁾ Eine Inhaltsübersicht bei Dräseke, JpTh. VII, 1881, S. 748 bis 750. Ryssel setzt mit den meisten früheren Forschern den Brief ins J. 258, während Dräseke a. a. O. S. 751 ff. diesen Ansatz verwirft und selbst den Brief im Herbst 254 geschrieben sein läßt. Aber ein bestimmter Termin läßt sich aus unsern mangelhaften Quellen wohl kaum erschließen. Von Zosimos (Hist. I, cap. 32, 5) erfahren wir nur die Thatsache, daß die Abberufung des Successianus, jenes tapfern Verteidigers von Pityus, die Barbaren zu einem zweiten Angriff auf Pontus ermutigt hat, erhalten aber nicht die geringste Andeutung über die Zeit jener Abberufung. Immerhin ist es wahrscheinlich, daß dieselbe bald nach dem ersten, ins Jahr 253 fallenden Angriff der Barbaren, also vielleicht mit Dräseke (S. 747) Ende 253 oder Anfang 254, danach der zweite Einfall 254, und der kanonische Brief Ende 254 anzusetzen ist.

gegen Paulos von Samosata im Jahr 264/5 nahm Gregorios eifrig teil und beherrschte durch sein Ansehn im Verein mit seinem Bruder Athenodoros, Phirmillianos von Kaisareia und Helenos von Tarsos die Versammlung (Euseb. h. e. VII 28, Theodoret, haer, fab. comp. II, Cap. 8, und Theodoros Balsamon, Schol, in canon, 21 concil. Nicaen, bei Beveregius, Pandect. canon, I 83). Ob Gregorios auch an der zweiten Synode in Antiocheia gegen Paulos von Samosata teil genommen hat, wissen wir nicht. Jedenfalls ist nicht mit Ryssel (Gregor. Th. S. 17 f.) anzunehmen, dass Theodoros, einer der von Eusebios (h. e. VII 30, 2) erwähnten Unterzeichner des Synodalschreibens, identisch mit Gregorios sei; den früher geführten Namen Theodoros kann Gregorios unmöglich in einem offiziellen Schreiben, anstatt seines eigentlichen, gesetzt haben. Ryssel hält die Teilnahme des Gregorios an jener zweiten Synode auch deshalb für wahrscheinlich, weil Gregorios nicht vor 270 gestorben sei. Aber auch jene zweite große Synode ist ja nach Eusebios (h. e. VII 28, 4) nicht vor dem Regierungsantritt des Aurelian (270), sondern nach demselben abgehalten worden. Suidas setzt den Tod des Gregorios unter Aurelian (270-75), und wir haben keinen Grund, die Angabe zu bezweifeln. Ist Gregorios, wie ich glaube, auf jener zweiten antiochenischen Synode nicht zugegen gewesen, so hat ihn wahrscheinlich der Tod schon vorher, d. h. zu Anfang der Regierungszeit Aurelians, weggerafft; er würde danach ein Alter von nicht ganz 60 Jahren erreicht haben. Da er aber έτι νέος Bischof geworden war, so konnte er in der Sterbestunde auf eine verhältnismäßig lange und reichgesegnete Amtsthätigkeit zurückblicken. Er hatte seine Vaterstadt aus einer heidnischen zu einer christlichen umgeschaffen (Bios p. 313 Voss.) und zum Mittelpunkt der neubegründeten pontischen, seit

Diocletian mit der kappadokischen verbundenen Kirche gemacht. Seine dankbaren Landsleute hielten sein Gedächtnis in hohen Ehren, bei spätern Schriftstellern wird er mit den berühmten Kappadokiern Gregorios von Nazianz und von Nyssa und Basileios zusammen genannt (vgl. Photios bibl. 106 a Z. 32 sq. rec. Bekker), und die katholische Kirche zählt ihn zu ihren Heiligen und feiert seinen Gedenktag am 17. November.

II.

Das Werk, das Gregorios nach seiner Bischofsweihe in Angriff nahm, war so schwierig, und sein persönliches Wirken im ganzen Pontusgebiet so intensiv und zeitraubend, daß ihm weder Zeit noch Kraft zu größeren Schriftwerken übrig blieb. Es fehlte ihm wohl auch die Neigung dazu, denn nicht als Gelehrten, sondern als Mann der Praxis zeigt ihn uns die Dankrede an mehreren Stellen, besonders da, wo er den Origenes ausdrücklich deswegen rühmt, weil er immer das Thun des für richtig Erkannten für das wichtigste erklärt, und selbst hierin allen das schönste Vorbild gegeben habe (24, 22 ff., vgl. auch Sokrates, h. e. IV 27). Gregorios hat deshalb wohl wenig Wert auf schriftstellerische Thätigkeit gelegt; seine Schriften dienten dem praktischen Bedürfnis oder verdankten wenigstens ihren Ursprung irgend einem äußerlichen Anlaß (vgl. Ryssel S. 54). Damit hängt es zusammen, dass weder Gregorios selbst seine Schriften gesammelt hat, noch dass eine Gesamtausgabe derselben nach seinem Tode veranstaltet zu sein scheint. Wir dürfen uns also über die Geringfügigkeit des echten litterarischen Nachlasses des Gregorios Th. nicht

wundern und müssen es auch begreiflich finden, daß bei dieser mehr zufälligen Art der Überlieferung selbst unzweifelhaft echte Schriften andern Autoren in den Hss. beigelegt werden. Andererseits wurde der Name des Wunderthäters bald so berühmt und seine Autorität als eines rechtgläubigen Kirchenfürsten so allgemein anerkannt, daß sich nicht nur Sabellianer auf ihn beriefen (vgl. Basileios ep. 210, 3, 5), sondern daß überhaupt Häretiker ihm eine Anzahl Schriften unterschoben, um sie durch seinen Namen zu decken und zu erhalten.

Als unbestritten echt sind zu bezeichnen:

- 1. Εἰς Ὠριγένην προσφωνητικός vom Jahre 238 n. Chr., vgl. unten S. 1—39.
- 2. "Εκθεσις τῆς πίστεως κατὰ ἀποκάλυψιν Γοηγορίον ἐπισκόπου Νεοκαισαρείας, eine kurze, für den praktischen Gebrauch bestimmte Glaubensformel, die lange Zeit im Pontus in Geltung geblieben ist. Gregorios von Nyssa hat sie in seinen Bios aufgenommen (p. 258 f.). Die zahlreichen Hss., in denen die Formel überliefert ist, zählt Preuschen auf (Harnack, Gesch. d. altchr. Litt. I 429). Vgl. C. P. Caspari, Alte und neue Quellen zur Gesch. d. Taufsymbols, Christiania 1879, S. 1—64, der die Glaubensregel 260 bis 270 ansetzt (a. a. O. S. 64), und F. Kattenbusch, Das apostolische Symbol, I, Leipzig 1894, S. 338—342.
- 3. Ἐπιστολὴ κανονικὴ τοῦ ἁγίον Γρηγορίον Νεοκαισαρείας ἐπισκόπου τοῦ Θαυματουργοῦ περὶ τῶν ἐν τῷ καταδρομῷ τῶν βαρβάρων εἰδωλόθυτα φαγόντων ἢ καὶ Ἐτερά τινα πλημμελησάντων. Erste kritische Ausgabe von M. J. Routh (Reliquiae sacrae² vol. III 256—283), danach Dräseke (JpTh. VII, 1881, 730—736). Der Brief ist in zahlreichen Canones-Hss. erhalten, die Preuschen a. a. O. S. 429 f. aufzählt. Der Brief bildet eines der wichtigsten Aktenstücke

- des 3. Jahrhunderts und ist wahrscheinlich (nach Dräseke a. a. O. S. 756) im Herbst 254 geschrieben; vgl. oben S. XIX. A. 1.
- 4. Μετάφρασις εἰς τὸν Ἐκκλησιαστὴν Σολομῶντος. Wenn auch fast sämtliche bisher bekannt gewordenen Hss., wie mir E. Preuschen mitteilt, die Metaphrase dem Gregorios von Nazianz beilegen, so ist doch bei dem ausdrücklichen Zeugnis des Hieronymus (de vir. ill. 65 und Comm. in Eccles. 4) und des Rufinus (h. e. VII 25) an der Autorschaft des Gregorios Thaumaturgos nicht zu zweifeln. Auch die Sprache weist einzelne Anklänge an die Dankrede auf. Über die Hss. handelt Preuschen a. a. O. S. 430.
- 5. Die in syrischer Übersetzung erhaltene, von Ryssel a. a. O. S. 71—99 veröffentlichte Schrift an Theopompos über die Leidensunfähigkeit und Leidensfähigkeit Gottes. Vgl. de Lagarde, Analecta Syriaca, Lips. et Londin. 1858, p. 46—64 und Pitra, Analecta sacra IV, p. 103—120, lat. Übersetzung p. 363—376. Dräseke (JpTh. IX, 1883, S. 634 bis 640 = Ges. patristische Unters. 1889, S. 162—168) hält mit Ryssel die Schrift für echt, setzt sie aber später als Ryssel, erst nach 240, und vermutet, daß sie gegen die Lehre des Gnostikers Sokrates gerichtet sei.
- 6. Verloren ist die von Basileios (ep. 210, 5) citierte Διάλεξις πρὸς Αἰλιανόν, welche nach Basileios a. a. O. auch eine (mit der erhaltenen nicht identische) ἔκθεσις τῆς πίστεως des Wunderthäters enthalten hat und nicht frei von heterodoxen Ansichten gewesen ist. Diese seien aber, bemerkt Basileios zur Entschuldigung, ἀγωνιστικῶς ausgesprochen.
- 7. Möglicherweise gehört dem Gregorios auch die Expositio in proverbia Salomonis an, die Batiffol (Mélanges d'Archéologie et d'histoire IX, 1889, p. 46—47) erwähnt.

Dazu kommen zahlreiche, in Catenen und sonst erhaltene griechische, syrische und arabische Fragmente meist exegetischen Inhalts; vgl. die Aufzählung von Preuschen a. a. O. S. 431 f. und Ryssel a. a. O. S. 43—59.

Als untergeschoben sind folgende Schriften anzusehen:

- 1. Ἡ κατὰ μέρος πίστις, von Caspari (a. a. O. S. 65 bis 146) dem Apollinaris von Laodicea zugewiesen. Griechisch bei A. Mai, Nova Collectio VII, 1833, 170—176, und de Lagarde, Titi Bostren. opp., Append. p. 103—113, syrisch bei de Lagarde, Analecta syr. p. 31—42 und Pitra, Analecta sacra IV 82—94. 346—356.
- 2. ἀναθηματισμοὶ ἢ περὶ πίστεως πεφάλαια ιβ', vgl. de Lagarde, Analecta syriaca p. 65 ff. und Pitra, Analecta sacra IV 95—160. 357—360.
- 3. Λόγος πεφαλαιώδης περὶ ψυχῆς πρὸς Τατιανόν, vgl. Preuschen a. a. O. S. 431.
- 4. Eine Anzahl Reden auf Maria, das Epiphanienfest, Christi Geburt, Christi Fleischwerdung, Stephanus; vgl. Preuschen a. a. O. S. 431 und Dräseke, JpTh. X, 1884, S. 657—704.
- 5. An Philagrius über die Wesensgleichheit. Diese Schrift ist, wie Dräseke (JpTh. VII, 1881, S. 379—384 und VIII, 1882, S. 343—384 u. 553—568 = Ges. patrist. Unters. S. 103—162), trotz der Einwendungen Ryssels (JpTh. VII, 1881, S. 565—573), evident nachgewiesen hat, unecht und identisch mit oratio 45 des Gregorios von Nazianz (Πρὸς Εὐάγριον μόναχον περὶ θεότητος λόγος). Vgl. de Lagarde, Analecta syriaca, p. 43—46, Pitra, Analecta sacra IV, p. 100—103. 360—363, Ryssel a. a. O. S. 65 bis 70.
 - 6. Λόγος εἰς τοὺς άγίους πάντας. Die von J. A. Min-

garelli (Bononiae 1770, 4°) zuerst veröffentlichte (bei Migne, P. Gr. tom. X, p. 1197—1206 danach abgedruckte) Rede ist trotz des hs. Zeugnisses unecht. Denn der unbekannte Verfasser hat nicht nur Ausdrücke, Vergleiche und Citate aus der Dankrede entlehnt, sondern scheint auch zwei Schriften des Johannes Chrysostomos (1. Εἰς μάρτυρας ὁμιλία tom. II, p. 668 B u. C, 2. Ἐγκόμιον εἰς τοὺς ἀγίους πάντας tom. II, p. 713 C u. 716 C ed. Montfaucon) benutzt zu haben.

Folgende Gesamtausgaben 1) sind erschienen:

- 1. S. Gregorii episcopi Neocaesariensis cognomento Thaumaturgi opera omnia (im Anhang der Bios des Gregor von Nyssa) ed. Gerardus Vossius, Mogunt. 1604, 4°. Besser und vollständiger, aber auch nicht frei von Fehlern ist
- 2. SS. PP. Gregorii Neocaesariensis Epise. cognomento Thaumaturgi, Macarii Aegyptii, et Basilii Seleuciae Isauriae episcopi opera omnia etc. Paris 1622 fol.
- 3. Gallandius, P., Bibliotheca Veterum Patrum, Venet. 1765—1781. Edit. nova Venet. 1778, tom. III, p. 385 bis 469, vgl. tom. XIV, App. p. 119 (Scholion in Mt. 6, 22 f.). Relativ am besten ist
- 4. der Abdruck des Gallandischen Textes in Mignes P. Gr., tom. X, p. 963—1206, aber auch nicht fehlerfrei; z. B. sind in der Dankrede (15, 8) die Worte ,φιλοσοφίαν καὶ τούς', die schon bei Gallandi fehlen, ausgelassen. In allen Ausgaben sind lateinische Übersetzungen beigefügt; eine deutsche findet sich in der Kemptener Bibliothek der Kirchenväter von J. Margraf 1875, Heft 159.

Über das Leben des Wunderthäters handeln:

 $^{^{\}rm 1)}$ Vgl. Fabricius ed. Harless, Bibl. Graec. vol. VII, p. 259 sq., Ryssel a. a. O. S. 23 f.

- 1. N. M. Pallavicini, Vita Gregorii Thaum. Romae 1644 (mir unbekannt).
- 2. J. L. Boye, Dissert. histor. de S. Gregorio Thaumaturgo episcopo Neocaesariensi primam etc. etc. Jenae 1709 (sehr weitschweifig und veraltet, doch manches Richtige enthaltend).
- 3. Über die Schriften des Gregorios ist noch heute mit Nutzen zu vergleichen:

Leo Allatius, Diatriba de Theodoris et eorum scriptis No. LXII (abgedruckt bei Migne, P. Gr. tom. X, p. 1205 bis 1232).

Die neueste zusammenfassende Darstellung von dem Leben und den Schriften des Gregorios hat gegeben:

4. V. Ryssel, Gregorius Thaumaturgus. Sein Leben und seine Schriften, nebst Übersetzung zweier bisher unbekannter Schriften Gregors aus dem Syrischen, Leipzig 1880. Hier sind S. 64 noch andere hierher gehörige Schriften verzeichnet. Im übrigen vgl. Richardson, Bibliographical Synopsis (in den Ante-Nicene Fathers, Buffalo 1887, S. 65 f.).

III.

Über Ort und Zeit der Dankrede ist bereits oben gesprochen worden; es bleibt noch übrig, einige Bemerkungen über Titel, Inhalt und Gliederung, Sprachform, hs. Überlieferung und Sonderausgaben hinzuzufügen.

Den auch meiner Ausgabe voranstehenden Titel: Τοῦ άγίον Γρηγορίον τοῦ Θανματουργοῦ εἰς Ὠριγένην προσφωνητικός, scil. λόγος, hat wohl der erste Herausgeber, vielleicht erst Pamphilos oder Eusebios vorgesetzt; der hs. nicht be-

zeugte Zusatz: καὶ πανηγυρικὸς λόγος in der Vossischen Ausgabe ist wahrscheinlich von Vossius selbst willkürlich nach der Dankrede (2, 3) oder nach Hieronymus (de vir. ill. 65 ,πανηγυρικὸν εὐχαριστίας) gemacht. Gregorios selbst hat seine Rede ,λόγος χαριστήριος genannt (7, 18. 9, 16).

Der Inhalt der Rede ist demnach eine Danksagung an Origenes für den genossenen Unterricht. Hiermit verbunden ist aber eine eingehende Darlegung der Unterrichtsmethode des Origenes. Gerade darin liegt die Bedeutung der Dankrede als einer der wichtigsten Quellen für unsere Kenntnis von dem Wirken des Origenes. Denn wir haben in ihr nicht einen "Panegyricus", wie Vossius und andere nach ihm gemeint haben, d. h. keine übertriebene Lobpreisung und Verherrlichung des Origenes durch Gregorios zu sehen, sondern vielmehr eine aus dem Gefühl warmer Dankbarkeit und treuer Anhänglichkeit entsprungene, durchaus wahrheitsgetreue Schilderung des schönen Verhältnisses zwischen jenem geistvollen und begeisternden Lehrer und seinem treuen und dankbaren Schüler. Die Versicherung des Gregorios: δς οὐδ' ὅτε μειράπιον ὢν τὴν δημώδη όητορικήν έκ φήτορος έδιδασκόμην, έπαινείν και λέγειν περί του έγκωμιον, δ΄ τι μη άληθες ήν, εκών υπέμενον (25, 14-16) ist durchaus glaubwürdig, da er kurz darauf (26, 6 ff.), um nicht gegen die Wahrheit zu verstoßen, den allzuweit gehenden Ausdruck ,παράδειγμα σοφοῦί für Origenes wieder zurücknimmt.

Der Inhalt im einzelnen ergiebt sich aus folgender Gliederung (vgl. Bengel, Notae p. 132 sq. und Ryssel, S. 25 f.):

I. Einleitung, § 1—30. Schweigen gebiete zwar die durch das beschwerliche Studium des römischen Rechts verursachte Ungeübtheit im Reden und die Unmöglichkeit, das Thema würdig und angemessen zu behandeln; doch treibe zum Reden das Gefühl tiefer Dankbarkeit gegen Origenes.

II. Ausführung, § 31-202. Sie enthält

- A. eine Danksagung gegen Gott durch Christus, gegen seinen Schutzengel, der ihn nach Kaisareia geleitet hat (hier wirft der Redner einen Rückblick auf sein früheres Leben), und gegen Origenes (§ 31—92). Im Anschluß hieran wird
- B. die Unterrichtsmethode des Origenes geschildert und werden die Unterrichtsgegenstände: Logik, Physik, Ethik, Metaphysik, Theologie besprochen (§ 93-183). Daran reiht sich
- C. die Klage des Redners über die Trennung von Origenes, worauf einige Trostgründe folgen (§ 184—202).

III. Schlufs, \S 203-207. Er enthält eine kurze Zusammenfassung des Gesagten und die Bitte um den Segen und die Fürbitte des Origenes.

Man erkennt sofort, dass die Rede, wenn auch der bescheidene Verfasser seine Ungeübtheit im Reden betont, doch ganz nach den Regeln der Kunst angelegt und durchgeführt ist und eine beachtenswerte rhetorische Leistung darstellt. Der rhetorische Charakter der Rede tritt sogar für unsern Geschmack öfters zu sehr hervor, man merkt zu deutlich, wie eifrig sich der Redner bemüht, den Regeln seiner früheren Redelehrer nachzukommen und seinen Gedanken ein möglichst glänzendes Gewand zu geben. Gregorios gesteht ja in den Worten: εὶ μέν τι καὶ εὐειδὲς καὶ εύγλωττον ἀπαντᾶ ποθεν, ἀσπασάμενοι ήδέως (3, 22 f.) selbst ein, dass er nach rhetorischem Schmuck gesucht habe. So finden wir also in der Rede zahlreiche Vergleiche teils aus der Natur und dem Menschenleben (breit ausgeführt: τέναγος 32, 3 ff., ύλη 32, 6 ff., λαβύρινθος [vgl. Plato, Euthydem. 291 B] 32, 18 ff., γεωργός 18, 27 ff., φυτουργός 19, 3 ff., γη 20, 10 ff.; kürzer: κάτοπτρον 23, 13, 27, 13 und θοέμμα [beides auch mehrmals bei Plato] 15, 15, ferner: ζωσ 22, 5 θηρες, λχθύες, όρνεις 15, 1 f., επποι 20, 1 ff.;

βέλος 15, 29, σπινθής 17, 1, φυτεία 22, 28, ἔςια 29, 25 f.; τεχνίτης 33, 7 ff., ζωγςάφοι 3, 8 ff.), teils aus der Bibel entlehnt (ausführlicher: Adam 35, 16. 27 f., verlorner Sohn 36, 15 ff., babyl. Exil 37, 14 ff., David und Jonathan 17, 10 ff.; kürzer: arme Witwe 6, 26 ff., Paradies 35, 4. 10, Himmelsleiter [?] 22, 23 f.), und alle diese Vergleiche sind geschickt gewählt und verwendet. Dazu kommen einige wenige direkte und indirekte Citate aus der Bibel, aus Demosthenes und Plato (vgl. das Register), verschiedene Berührungen mit Schriften des Origenes (vgl. oben S. XIII), und endlich Sentenzen und Sprichwörter (29, 9 f., 15, 6 f.) und dichterische Stellen und Ausdrücke (φιλίας πέντοον 16, 16, χούσεον πρόσωπον [scil. τῆς δικαιοσύνης] 28, 11 ff., ein jambischer Senar 38, 14 f.).

Der Stil ist im ganzen etwas schwerfällig. Gregorios liebt es, recht ausgedehnte und komplicierte Perioden zu bauen, die durch lange Parenthesen, Ellipsen, Anakoluthe, Häufung von Synonymen u. dgl. unübersichtlich und schwer zu verstehen sind. Dieser Hauptmangel des Stils dürfte wohl besonders durch das andauernde Studium der periodenreichen lateinischen Sprache veranlasst sein; Gregorios selbst entschuldigt ja seine Ungeübtheit im Reden damit (2, 20 ff.). In den übrigen echten Schriften Gregors sind lange Perioden seltener, doch finden sich auch Ellipsen vor, z. B. Ep. canon. 3 a. E. Andere Mängel und Härten des Ausdrucks erklären sich einfach aus der langjährigen Unterbrechung seiner rhetorischen Studien (1, 16 ff.). Casaubonus bemerkt (bei Höschel, Notae p. 498) ganz richtig: "et in verbis et in dictione sive τη συνθέσει τοῦ λόγου non pauca occurrunt, quae opus habeant excusationis. putabam initio corrupta multa, quae postea deprehendi non corrigenda quidem, sed excusanda." Wir werden also oftmals, anstatt Corruptelen

anzunehmen, unserm Redner gewisse Freiheiten in der Wortbildung und Syntax zu gute halten und der Interpretation größern Spielraum, als der Kritik, gewähren müssen. So ist z. B. Gregorios im Vermeiden des Hiatus nicht konsequent (Stellen, wie 26, 10 und 36, 19, sind nicht zu korrigieren) und erlaubt sich in der Stellung von αὐτοῦ zwischen Artikel und Substantivum (6, 11 f.; 25, 12; 28, 10 f.; 34, 16; 39, 19) zwar dieselbe Abweichung vom Sprachgebrauch wie z. B. schon Polybios (vgl. Fr. Kaelker, de elocutione Polyb. p. 257), ohne jedoch dieselbe Entschuldigung, wie dieser, zu haben.

Im allgemeinen schreibt aber Gregorios für seine Zeit ein gutes und fließendes Griechisch. Er hat nicht nur viele Ausdrücke aus seinem rhetorischen Unterricht bewahrt, sondern seine Sprache auch durch das Studium der griechischen Philosophen (25, 23 f. 29, 5 ff.), besonders des Plato (vgl. das Register), bereichert; einen großen Teil seines Sprachgutes verdankt er aber auch dem Origenes. Gelegentlich erscheint die Nachahmung der Ausdrucksweise desselben beabsichtigt (vgl. besonders 5, 17 ff.), meistens ist sie aber unbeabsichtigt und ein deutlicher Beweis für die tiefgehende Einwirkung des Origenes auf seinen Schüler. Für das Lexikalische verweise ich im übrigen auf das Register.

So sehr wir aber auch den rhetorischen Charakter der Dankrede betonen müssen, so wenig dürfen wir über der Form den für Origenes wie für Gregorios gleich wichtigen Inhalt übersehen. Ihrem innern Werte und vor allem der gerechten Würdigung des Origenes verdankt die Rede auch ihre Erhaltung. Sie ist uns nämlich nur in Verbindung mit der Schrift des Origenes gegen Celsus überliefert. Es war ja natürlich, daß Origenes von seinem scheidenden

Schüler eine Abschrift der Rede erhielt, die dann mit seinen eigenen Schriften zusammen herausgegeben wurde. Gregorios selbst hat seine Rede wohl nicht veröffentlicht, sie war ja ausschliefslich für Origenes bestimmt. Wodurch aber die Rede unter den Schriften des Origenes erhalten geblieben ist, und welche wichtige Rolle sie hierbei gespielt hat, das erfahren wir von Sokrates, der (h. e. IV 27) berichtet: μέμνηται δὲ αὐτοῦ [seil. Γρηγορίου] καὶ Πάμφιλος δ μάρτυρ έν τοῖς περὶ 'Ωριγένους πονηθεῖσιν αὐτῶ βιβλίοις. έν οίς καὶ συστατικός λόγος Γρηγορίου εἰς 'Ωριγένην παράκειται. Danach hat also Pamphilos die Dankrede seiner Apologie beigefügt, um durch das starke Zeugnis des rechtgläubigen Gregorios für Origenes das Gewicht seiner eigenen Verteidigung zu verstärken. Später ist dann das griechische Original der Apologie fast vollständig verloren gegangen, aber die Dankrede erhalten geblieben, um gleichsam als Schutzmarke für die darauf folgenden Schriften des Origenes zu dienen. Es gilt also von der hs. Überlieferung der Dankrede im ganzen dasselbe, was ich über diejenige der acht Bücher des Origenes gegen Celsus (im 1. Heft des VI. Bandes der Texte und Unters. zur Gesch. der altchristl. Lit.) ausgeführt habe.

Die Dankrede ist in folgenden sechs Hss. erhalten:

- 1. Codex Vaticanus gr. No. 386 bombycin. saec. XIII., fol. 1r—12r = A.
- 2. Codex Parisinus S. Gr. No. 616 membran. a. 1339, fol. 2r-18v = P.
- 3. Codex Venetus Marcianus gr. No. 44 chartac., saec. XV., fol. 1r-13v=V.
- 4. Codex Palatino-Vaticanus gr. No. 309 chartac., a. 1545, fol. 1^r—18^r, von Höschel seiner Ausgabe der Dankrede (vgl. dort p. 508, Not. Z. 11 v. o.) zu Grunde gelegt.

- 5. Codex Oxoniensis Novi Collegii gr. No. 146 chartac., saec, XVI., fol. 1r—13v.
- 6. Codex Venetus Marcianus gr. No. 45 chartac. saec. XIV. extr., ist am Anfang beschädigt und enthält fol. $1^{r}-5^{v}$ die zweite kleinere Hälfte der Dankrede, von $\tau o \tilde{v} \tau o$ (21, 23) ab = M.

Eine 7. Hs., nämlich die der editio princeps von Gerhard Vossius zu Grunde liegende, ist verloren. Aus dem ersten Wort bei Vossius ,Καλόν' ergiebt sich, daß jene Hs. von keiner der unter No. 2—6 genannten Hss. abgeleitet werden kann; sie ist wahrscheinlich eine für den Druck angefertigte Abschrift des cod. Vat. 386 gewesen. Die Lesarten der editio princeps gehen jedenfalls direkt auf diese Hs. zurück, und die zahlreichen Fehler und Ungenauigkeiten derselben sind wohl auf Rechnung ihres flüchtigen Schreibers zu setzen.

Endlich nennt Delarue (Origenis opera omnia vol. IV, Append. p. 55 Note c) unter vier von ihm verglichenen Hss. auch einen Codex Basileensis und einen Codex Westenius [so]. Vielleicht liegt hier ein Irrtum vor; wenigstens sind, wie mir Herr Oberbibliothekar Dr. Bernoulli freundlichst bestätigt hat, die beiden Hss. in Basel nicht vorhanden. Nach den Angaben bei Delarue scheinen dieselben übrigens gänzlich wertlose Abschriften gewesen zu sein.

In meiner oben genannten Schrift habe ich nachgewiesen, daß die acht Bücher gegen Celsus im Cod. Pal. 309 und Oxon. 146 von V abgeschrieben sind, und daß V und M von A abstammen. Es unterliegt keinem Zweifel, daß für die der Schrift gegen Celsus vorausgehende Dankrede dasselbe Urteil gelten muß. Dazu läßt sich auch der Beweis hier leicht führen. Da nämlich die beiden ersten Blätter von A am innern Rande beschädigt sind, so haben

die Abschreiber teils entsprechende Lücken gelassen, teils das Fehlende mit mehr oder weniger Glück ergänzt und dadurch ihre Vorlage aufs deutlichste verraten. Schwieriger ist das Verhältnis zwischen A und P zu bestimmen. Ich hatte a. a. O. S. 58 ff. für die Bücher gegen Celsus in A und P auf Grund unvollständigen hs. Materials einen gemeinsamen Archetypus angenommen, bin aber jetzt mit J. Armitage Robinson überzeugt, daß auch P von A abgeschrieben ist. Dasselbe kann ich für die Dankrede durch folgende Stellen beweisen.

- 1. In A ist 1, 14 das richtige $\tilde{\eta}$ rτον zu $\tilde{\eta}$ ττων korrigiert; P schreibt zuerst nach dieser Korrektur $\tilde{\eta}$ ττων, sieht aber dann, daß dies falsch ist, und ändert es in $\tilde{\eta}$ ττον um.
- 3. Für das richtige $o\dot{v}\delta$ ' $\ddot{o}\lambda\omega\varsigma$ (29, 15) liest P wie A $o\dot{v}\delta\dot{o}\lambda\omega\varsigma$.
- 4. Viele Schwierigkeiten hat den Abschreibern 38, 26 διεφθαρμένας bereitet. In A steht διεφθαρμένα, jedoch so undeutlich, daß das Schluß-α sehr leicht als η verlesen werden konnte; so schreiben aber P und M. Außerdem herrscht an vielen Stellen auch in Kleinigkeiten Übereinstimmung zwischen A und P, dazu bietet P nirgends eine selbständige Variante, sondern nur zahlreiche willkürliche Verkürzungen und Veränderungen, über die anderswo ausführlicher gehandelt werden wird.

So bleibt demnach, wie für Orig. c. Cels., auch für die Dankrede nur A als die maßgebende Hs. übrig; die Gregorios Thaumaturgos.

Abschriften aber sind nur insoweit zu berücksichtigen, als sie gute Konjekturen oder Lesungen für Stellen bieten, die jetzt in A weniger gut, als vor einigen Jahrhunderten, zu entziffern sind.

Abgesehen von den Gesamtausgaben sind folgende Sonderausgaben der Dankrede erschienen:

- 1. D. Hoeschel, Augsburg 1605, 4°, als Anhang zu der editio princeps der Bücher gegen Celsus; am Schluß p. 489—506 beachtenswerte Noten des Isaac Casaubonus.
- 2. J. A. Bengel, Stutgardiae 1722, 8° min., zwar keine kritische, aber bis jetzt die beste (von Gallandi und Migne benutzte) Ausgabe, die sich besonders durch verständige Interpunktion auszeichnet. Im Anhang (p. 127—242) sind die wichtigsten Noten von G. Vossius, Is. Casaubonus, D. Hoeschelius, L. Rhodomanus mit denjenigen Bengels zusammengestellt.
- 3. Einen Rückschritt bedeutet die auf den Ausgaben von Höschel und Voss und angeblichen Kollationen von vier Hss. beruhende Ausgabe der Dankrede von Delarue jun. (Origenis opera omnia, vol. IV, Parisiis 1759, Append. p. 55—78), und ebenso
- 4. der schlechte Abdruck derselben von Lommatzsch (Origenis opera omnia, tom. XXV, Berolini 1848, p. 339 bis 381), der es nicht der Mühe für wert gehalten hat, Bengels gute Ausgabe auch nur flüchtig einzusehen.

Lateinische Übersetzungen sind von Jacob Sirmond (bei Voss), Laurent. Rhodomanus (bei Höschel) und von Bengel (in seiner Ausgabe) verfast; eine deutsche Übersetzung findet sich in der Kemptener Bibl. der Kirchenväter, Bd. 159, S. 20—65.

Der Text der vorliegenden Ausgabe beruht auf A, dem Archetypus aller vorhandenen Handschriften. Ich habe mich an A, da dessen Textüberlieferung als recht gut zu bezeichnen ist, so eng als möglich angeschlossen und selbst in Kleinigkeiten nicht ohne zwingenden Grund geändert. Aus praktischen Rücksichten habe ich die Kapitelzahlen der Ausgabe von Migne trotz einiger Fehler (vgl. Kap. II a. A. und XV) beibehalten 1), aber die Paragraphenzahlen Bengels eingefügt und den Text durch zahlreichere Absätze übersichtlicher zu gestalten versucht. Auf die Interpunktion ist nach Bengels Vorgang möglichste Sorgfalt verwendet worden; die runden Klammern sollen dazu dienen, das Verständnis langer Perioden zu erleichtern. Im Apparat sind auch geringfügige Abweichungen von A notiert, da ich hier lieber zu viel, als zu wenig mitteilen wollte. Die Punkte auf den ersten Seiten bezeichnen genau die Zahl der an den betreffenden Stellen jetzt fehlenden Buchstaben.

Im Anhang ist der in enger Beziehung zur Dankrede stehende Brief des Origenes an Gregorios nach der neuesten Ausgabe der Philokalia des Origenes von Robinson, Cambridge 1893, und nach neuer, von Hans Achelis freundlichst gemachter Kollation des Briefs im cod. Venet. Marc. 47 (= B) abgedruckt.

Für die Dankrede und für den Brief habe ich gesonderte Register beigegeben und hierbei auch in philologischem Interesse nach größter Vollständigkeit gestrebt; kann doch vielleicht die Echtheit oder Unechtheit einer Schrift oder eines Fragments durch den Sprachgebrauch der Dankrede entschieden werden.

Die Anmerkungen zum Text sollen vor allem den Anfängern das Verständnis schwieriger Stellen erleichtern, zum Teil auch meine Auffassung einiger Stellen darlegen.

¹) Delarue und Lommatzsch z\u00e4hlen nur 18 Kap., da sie Kap. 13 und 14 als eins betrachten.

Folgende Abkürzungen bedürfen einer Erklärung:

A = cod. Vaticanus gr. 386.

B = cod. Venet. Marc. gr. 47.

M = cod. Venet. Marc. gr. 45.

P = cod. Parisinus Suppl. Gr. 616.

V = cod. Venet. Marc. gr. 44.

Cas = Isaac Casaubonus (bei Höschel).

Hoe = Höschel in seiner Ausgabe.

JpTh = Jahrbücher für protest. Theologie.

Lom = Lommatzsch, Origenis opp. tom. 25.

Rhod = Laurentius Rhodomanus in der Ausgabe von Höschel.

Rob - J. Armitage Robinson in seiner Philokaliaansgabe.

Voss = Gerhard Vossius in der editio princeps.

⟨ ⟩ bezeichnet Ergänzungen.

[] bezeichnet Glosseme.

() bezeichnet Parenthesen.

Stellen der Dankrede sind nach Seiten und Zeilen meiner Ausgabe eitiert.

Möge die neue Ausgabe der Dankrede mit dazu beitragen, daß die Kenntnis des Origenes und seines Wirkens erweitert, und vor allem seine Bedeutung als Lehrer und Missionar unter den vornehmen und philosophisch gebildeten Hellenen noch mehr, als bisher, gewürdigt werde!

Jena, im April 1894.

Paul Koetschau.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ

 $EI\Sigma$

ΩΡΙΓΈΝΗΝ ΠΡΟΣΦΩΝΗΤΙΚΌΣ.

δν εἶπεν ἐν Καισαρεία ⟨τῆς⟩ Παλαιστίνης, μετὰ τ τὴν παρ' αὐτῷ πολυετῆ ἄσκησιν, μέλλων ἀπαλλάττεσθαι ἐπὶ τὴν πατρίδα.

Ι. (1) (Αγαθόν) τι χρῆμα ἡ σιωπὴ τῶν τε ἄλλων πολλοῖς πολλάκις, κάμοὶ δὲ μάλιστα νῦν, καὶ ἑκόντι καὶ ἄκοντι ἐπιστομιζομένψ καὶ σιωπᾶν καταναγκαζομένψ. (2) ἀμελε- 10 τήτως γὰρ ἔχω καὶ (ἄπειρ)ός εἰμι λόγων τῶν καλῶν τούτων καὶ εὐπρεπῶν, τῶν ὑπὸ τοῖς ἐπιλέκτοις καὶ δοκίμοις (ὀνό)μασί τε καὶ ἡήμασι κατὰ τὸ ἑξῆς ἀκωλύτψ τινὶ εἰρμῷ λεγομένων ἢ συνταττομένων (τά)χα μὲν καὶ ἦττον πεφυκώς τὸ χαρίεν τουτὶ καὶ Ἑλληνικὸν ὄντως ἔργον διαπονήσασθαι. 15 (3) οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὀπταετής μοι χρόνος οὖτος ἤδη, ἐξ οὖ

⁴ προσφωνητικός Α προσφωνητικός καὶ πανηγυρικός λόγος Voss 8 Άγαθάν V (Ά)σφαλές P Καλόν Voss Raum für 6—7 Buchst. A 11 ἄπειρίς P ἀνάσκητος Vός Α 12 ὀνόμασί P εν ὀνόμασί V ...μασί Α 14 ἦττον zu ἥτιων corr A¹ Gregorios Thaumaturgos.

ούτε αὐτὸς εἰπώ(ν) τι ἢ γράψας λ(ό)γον τ(ι)νὰ μέγαν ἢ μικρον όλως τυγχάνω, οίτε άλλου ήκουσά του ίδια γράφοντος η λ(έ)γοντος, η και δημοσία πανηγυρικούς λόγους και άγωνιστικούς παρεχομένου, ότι μη των θαυμασίων τούτων 5 ανδοών, των την καλην φιλοσοφίαν ασπασαμένων (4) οξς καὶ αἶτοῖς εἶζε⟩πείας μὲν ἦττον μέλει καὶ εἶπρεπείας ονομάτων εν δευτέρω δε θέμενοι τας φωνάς, τα πζράγγματα αὐτὰ ώς έγει Εκαστα διερευνᾶσθαί τε μετὰ ἀκριβείας καὶ έξαγγέλλειν εθέλουσιν: (5) οὐχὶ οὐ βουλόμενοι οἰμαι, άλλά 10 καὶ ἄγαν βουλόμενοι τὰ καλὰ καὶ ἀκριβῆ τῶν νοημάτων καλῷ καὶ ζεθ ειδεῖ ἐκτυποῦν τῷ λόγω άλλ ἴσως οὐ δυνάμενοι οίτως εκ του προχείρου δύναμιν (εν τοῖς) νοήμασι την ιεράν και θεοειδή και λόγον τον εν ταις λέξεσιν ενεπή, δύο ανθοώπων ιδία εκάστου (πλεον)εκτήματα, μια και τη 15 αὐτῆ, καὶ ταὐτη μικοᾶ καὶ ἀνθοωπίνη περιλαβεῖν ψυχή, όντα πως (ξναντ)ιώτατα. (6) εί γε νοήσει μεν καὶ ευρέσει φίλον πως καὶ σύνεργόν έστι σιωπή τὸ δὲ εύλαλον (καὶ είζονον εν λόγω οὐκ αλλαγόθι ἄν που ζητών εύροις, ἢ ἐν φωναῖς καὶ τῆ τούτων συνεχεῖ μελέτη.

20 (7) (Οὐ μὴν) δὲ ἀλλὰ καί γε τον νοῦν ἔτερόν τι μάθημα δεινῶς ἐπιλαμβάνει, καὶ τὸ στόμα συνδεῖ ⟨τὴν γ⟩λ⟨ῶ⟩τταν, εἴ τι καὶ μικρὸν εἰπεῖν τῆ Ἑλλήνων ἐθελήσαιμι φωνῆ, οἱ θαυμαστοὶ ἡμῶν ⟨νόμ⟩οι, οἷς νῦν τὰ πάντων τῶν ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ἀνθρώπων κατευθύνεται πράγματα, ⟨οὐτε⟩ 25 συγκείμενοι οὖτε καὶ ἐκμανθανόμενοι ἀταλαιπώρως ὅντες μὲν αὖτοὶ σο⟨φ⟩οί τε ⟨καὶ ἀκρ⟩ιβεῖς καὶ ποικίλοι καὶ θαυ-

μαστοὶ, καὶ συνελόντα εἰπεῖν Ἑλληνικότατοι ἐκφρασθέντες ⟨δὲ καὶ⟩ παραδοθέντες τῷ Ῥωμαίων φωνῷ, καταπληκτικῷ μὲν καὶ ἀλαζόνι καὶ συσχηματιζομένη ⟨πάση⟩ τῷ ἐξουσία τῷ βασιλικῷ, φορτικῷ δὲ ὅμως ἐμοί. (8) οὐ μὴν ἄλλως πως οὕτε δυνατὸν ἦν, ⟨οὕτε⟩ βουλητὸν εἶναί μοι εἴποιμ ἄν ποτε. 5 ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν ἔτερον ἢ εἰκόνες τινές εἰσι τῶν ⟨τῆς ψ⟩υχῆς ἡμῶν παθημάτων αἱ λέξεις ἡμῶν, τοῖς μὲν δυνατοῖς εἰπεῖν ώσπερ τισὶν ἀγαθοῖς ⟨ζωγρ⟩άφοις καὶ τέχνῃ μὲν ὅτι τεχνικωτάτοις, πλουσίοις δὲ καὶ τῷ τῶν χρωμάτων ὅλη, ⟨οὐχ ὑ⟩μοίας μόνον, ἀλλὰ καὶ ποικίλας καὶ περικαλλεῖς τῷ πολυμιγεῖ 10 τῶν ἀνθῶν γράφειν ⟨ἐξεῖ⟩ναι τὰς γραφὰς, κατὰ μηδὲν ἐμποδιζομένοις, ὁμολογήσαιμεν.

ΙΙ. Ἡμεῖς δὲ οἶά τινες ⟨πένη⟩τες, ἀποφοῦντες τῶν ποικίλων τοὐτων φαρμάκων, καὶ ἤτοι οὐδὲ κτισά⟨με⟩νοι πώ⟨ποτε⟩ ἢ καὶ ἀποβεβληκότες ἴσως, οἶα ἐξ ἀνθράκων ιπ μόνων ἢ ὀστράκων, τῶν συνήθων τούτων ⟨καὶ⟩ κοινῶν ὀνομάτων καὶ ὑημάτων, κατὰ δίναμιν τὴν ἡμετέραν τὰ πρωτότυπα τῶν τὴς ψυχῆς ἡμῶν ⟨παθη⟩μάτων ταῖς ἡμῖν εὐπόροις ὑ⟨πογρά⟩φοντες φωναῖς ἀπομιμώμεθα, ὑποφαίνειν | τοὺς ι καρακτῆρας τῶν τῆς ψυχῆς τύπων, εἰ καὶ μὴ ἐναργεῖς μηδὲ να κεκαλλωπισ⟨μένους⟩, ὡς ἐν ἀνθρακογραφία γοῦν πειρώμενοι, εἰ μέν τι καὶ εὐειδὲς καὶ εὕγλωττον ἀπ⟨αντῷ⟩ ποθεν, ἀσπασάμενοι ἡδέως, ἐπεὶ καὶ περιφρονήσαντες.

(9) Αλλά γὰρ ἐκ τρίτων αἶθις ἄλλζο τι〉 κωλύει τε καὶ ἀποτρέπει καὶ πολὺ τῶν ἄλλων ἐπέχει μᾶλλον καὶ ἡσυχίαν 25 ἄγειν ἀτεχνῶζς〉 προστάττει, ἡ ὑπόθεσις αἵτη, ἡσπερ ἕνεκα λέγειν προεθυμήθην μὲν, μέλλω ζδὲ〉 καὶ ὀκνῶ. (10) περὶ

³ πάση füge ich ein; Raum für 3-4 Buchst. AV 13 πένητες P πάντες Vτες A 22 ἀπαντᾶ A^2 am Rand ἀπ.... A^1 24 ἄλλο τι Lom ἄλλων P ἄλλα δη V ἄλλ... A ἄλλα δη A^2 am Rand

γάρ ανδρός διανοουμαί τι λέγειν, φαινομένου μέν καὶ δοκούντος ανθρώπου, τὸ δὲ πολύ τῆς ἔξεως τοῖς καθοράν δυναμένοις απεσκευασμένου ήδη μείζονι παρασκευή μεταναστάσεως της πρός τὸ θεῖον. (11) οὐχὶ δὲ γένος οὐδὲ ἀνα-5 τροφάς σώματος επαινέσων έρχομαι, είτα μέλλω καὶ άναβάλλομαι ὑπ' εὐλαβείας περιττῆς, οὐδέ γε ἰσχὺν ἢ κάλλος: ταῦτα δὴ τὰ τῶν μειρακίων ἐγκώμια, ὧν ήττων φροντίς κατ άξίαν τε καὶ μὴ λεγομένων. (12) πραγμάτων γὰρ οὐ μονίμων οδδέ έστώτων, φθειρομένων δέ ποικίλως καὶ ταχέως, 10 λόγον ποιεῖσθαί τινα σεμνοειδώς καὶ ἀξιοπρεπώς δὴ ταῖς αναβολαίς, μη και ψυχρον η πέρπερον η, οικ άν μοι τούτων είπερ τι λέγειν προθπειτο, αχρήστων μεν δντων καὶ ματαίων καὶ οίων οὐκ ἄν ποτε ἐκών προύθέμην λέγειν οὐ μὴν άλλ είπερ προύκειτο, ούθ' ήντινοῦν είχεν ὰν εὐλάβειαν ὁ λόγος 15 οὐδὲ φροντίδα, μή πή τι λέγων ήττω(ν) τῆς ἀξίας φαινοίμην. (13) νυνὶ δὲ ὅ τι θεοειδέστατον αὐτοῦ, καὶ ὅπερ ἐν αὐτῷ σ(υγ)γενές ον τυγχάνει θεω, εγκαθειργμένον μεν τω φαινομένω καὶ θνητῷ τῷδε, ὅτι δὲ φι(λο)πονώτατα ἐξομοιοῦσθαι βιαζόμενον τῷ θεῷ, τούτου μνημονεύων καὶ ἐφάπτεσθαί πως 20 μέλλων πραγμάτων μειζόνων, καί τινος διὰ τούτου καὶ τῆς είς τὸ θεῖον εὐχαριστίας, ὅτι μοι συγκυρῆσαι τοιούτω δεδώρηται ἀνδρὶ, παρὰ πᾶσάν γε τὴν ἀνθρώπων προσδοζαίαν) των τε άλλων και την έμου αυτού, ούτε προθεμένου ποτέ ούτε καὶ ἐλπίσ(αν)τος τοιούτων ἐφάπτεσθαι μέλλων, μικρὸς 25 ών καὶ άνους παντελώς, οὐκ εὐλόγως αναδύομαί τε καὶ όκνω καὶ έκων σιωπω:

(14) Καὶ δῆτα τὴν ἡσυχίαν ἄγειν ἀσφαλές ζμοι > καταφαίνεται, μή πη προφάσει μὲν εὐχαριστίας, ὑπὸ δὲ προπετείας ἴσως περὶ σεμνῶν καὶ ἱερῶν ἄσεμνά τε καὶ εὐτελῆ καὶ

 ²² προσδοκίαν Ρ
 προσδόξαν V προσδο... Α 26 έκὼν σιωπῶ, Α έκὼν είναι σιωπῶ, V

καταπεπατημένα διεξιών, οὐ μόνον οὐκ ἐφικνώμαι τῆς ἀληθείας, αλλά καὶ καθαιρώ τι, τό γε ἐπ' ἐμοὶ, παρὰ τοῖς ούτως έχειν πιστεύουσιν, ώς ασθενής ών δ λόγος, περιϋβρίζων μαλλον ήπερ έξομοιούμενος τοῖς έργοις τῆ δυνάμει, ὑποτυπώσεται. (15) καίτοι τὰ μέν σὰ ἀκαθαίρετα καὶ ἀνύ- 5 βριστα, οδ φίλη κεφαλή, καὶ πολύ μαλλον τὰ θεῖα, μένοντα έφ' ξαυτών ώς έχει ασάλευτα, οὐδεν βλαπτόμενα ὑπὸ τών μικρών και αναξίων ήμετέρων λόγων (16) ήμεις δε οὐκ οἶδ' δπως τὴν τῆς θρασίτητος καὶ προπετείας δόξαν διαφευξόμεθα, επιπηδήσαντες ύπ' άνοίας, μικοώ καὶ νώ καὶ 10 παρασκευῖ, μεγάλοις καὶ ὑπερ ἡμᾶς ἴσως πράγμασι. (17) καὶ εὶ μὲν ἀλλαχόθι που καὶ ⟨ἐπ'⟩ ἄλλων τοιαῦτα προεθυμήθημεν | νεανιεύσασθαι, θρασείς μέν καὶ οθτως ήμεν καὶ 2* τολμηροί τινες, οι μήν άλλ' αναίδεια της προπετείας αιτία, τῷ μὴ ἐπὶ σοὶ ταῖτα θρασίνεσθαι. (18) νυνὶ δὲ πᾶν τὸ 15 μέτρον της ανοίας αποπλήσομεν, η και απεπλήσαμεν ήδη, έπεμβαίνειν τολμήσαντες ανίπτοις τοῖς ποσὶ (τοῦτο δή τὸ τοῦ λόγου) ἀποαῖς, αῖς αὐτὸς ὁ θεῖος λόγος οὐδὲν ἐσπεπασμένοις, ώς ταῖς τῶν πολλῶν ἀνθρώπων, τοῖς ποσὶν, ώσπερ ύπὸ παχέων τινῶν δερμάτων, τῶν αἰνιγματωδῶν καὶ ἀσαφῶν 20 λέξεων, άλλά γυμνοῖς, ώς ὰν είποι τις, σαφής καὶ πρόδηλος έμβατεύων ενεπιδημεί. ήμείς δε ώσπες δύπον ή πηλόν τινα τοίς ανθρωπίνους ήμων λόγους φέροντες επαντλείν ετολμήσαμεν αποαίς, θείων παὶ παθαρών απούειν μεμελετηπνίαις φωνών. (19) ἀρ' οὖν ἀπόχρη μέχρι τούτου άμαρτεῖν, καὶ 25 νῦν γοῦν σωφρονεῖν ἄρξασθαι χρή, μηκέτι μέν περαιτέρω προβαίνοντας τῷ λόγῳ, αὐτοῦ δὲ καταπαύσαντας; έβουλόμην μέν (20) οὐ μὴν ἀλλ' ἄπαξ μοι θρασυνομένω ἐξέστω τὴν αιτίαν πρώτον είπεῖν, ὑφ᾽ ἦς ἐπαρθεὶς ἐπὶ τοῦτον ἦκα τὸν άγωνα, εί πη καὶ συγγνώμη γένοιτό μοι τῆς προπετείας ταίτης. 30

²⁶ ἄρξασθαι Α ἀπάρξασθαι V

ΙΙΙ. (21) Δεινόν μοι ή ά(χ)αριστία καταφαίνεται, δεινόν καὶ πάνδεινον. (22) παθόντα γάρ τι καλώς μη καὶ άμείβεσθαι πειοποθαι, εί καὶ μὴ άλλως δυνατον, εὐχαριστίαις γοῦν ταῖς διὰ λόγων, ἢ ἀνοήτου πάντη καὶ ἀναισθήτου τῶν 5 ει εργεσιών, ή αμνήμονος. (23) ότω δέ και αίσθησις και γνώσις ών έπαθε καλών προσεγένετο πρώτον, εί μή καί μνήμη διασώζεται είς τὸν ἔπειτα χρόνον, εί μὴ καὶ ἀναφέροι τινα χάριν τῷ ἀρξαντί τῶν ἀγαθῶν, ἀργὸς οἶτος καὶ ἀχάριστος καὶ ἀσεβής, ἐξαμαρτάνων οὐ συγγνωστὰ οἴτε μεγάλω 10 οθτε μικοώ. (24) εὶ μέν μέγας τίς ἐστι καὶ μεγαλόνους, οθκ ανα στόμα φέρων σύν πάση είχαριστία καὶ τιμή τὰς μεγάλας αὐτοῦ εὐεργεσίας εἰ δὲ μικρὸς καὶ εὐκαταφρόνητος, οὐκ ανυμνών και ευφημών πάση τη αυτού δυνάμει τον ου μεγάλων μόνον, άλλα καὶ μικρών εὐεργέτην. (25) τοῖς μεν οὖν 15 μείζοσι καὶ διαβεβηκόσι δυνάμει ψυχής, οἶα δὴ ἐκ πλείονος περιουσίας καὶ μεγάλου πλούτου, μείζους καὶ φιλοτιμοτέρας αναγκαΐον αποδιδόναι τοῖς εὐεργέταις τὰς κατά δύναμιν εὐφημίας (26) τοῖς δὲ μικροῖς καὶ ἐν στενῷ καθεστῶσιν οὐδ' αὐτοῖς ἀμελεῖν οὐδὲ ὁαθυμεῖν προσηκον, οὐδ' ἀναπε-20 πτωκέναι, ως ουδεν άξιον φέρειν ουδε τέλειον δυναμένοις. (27) αλλ' οξα πένητας μεν, ειγνώμονας δε, οὐ την τοῦ τιμωμένου, την δ' αύτων δύναμιν μετρήσαντας, εκ της παρούσης δυνάμεως αναφέρειν τας τιμάς, χαριέσσας ίσως εσομένας καί καταθυμίους τῷ τετιμημένω, καὶ οἶκ ἐν δευτέρα χώρα παρ' 25 αὐτῷ τῶν μεγάλων καὶ πολλῶν, εἰ σύν τινι προθυμία μείζονι καὶ γνώμη προσφέροιεν δλοκλήρω. (28) οίτως εν ίεραῖς βίβλοις φέρεται, ότι δή μικρά τις καὶ πτωχή γυνή άμα εν πλουσίοις καὶ δυνατοῖς, οἱ προσέφερον ἐκ | τοῦ πλούτου μεγάλα καὶ πολυτελή, μόνη μικοὰ μέν καὶ ἐλάχιστα, πάντα

⁷ μνήμη A μνήμην vermute ich 22 αὐτῶν A, davor ein Buchst. getilgt 27 vgl Luc 21, 1-4; Mc 12, 41-44

δὲ όμως τὰ όντα αἰτη συμβαλλομένη, τὴν της πλείονος δόσεως μαρτυρίαν απηνέγκατο, οι γάρ οίμαι τῷ ποσῷ τῆς διδομένης έλης, οίσης έξωθεν, ταῖς δὲ προφερούσαις γνώμαις μᾶλλον καὶ προαιρέσεσι τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν δ ίερὸς λόγος ἐσταθμήσατο. (29) οὐ τοίνυν οὐδὲ ἡμᾶς 5 αποινείν πάντη προσημον δέει τον μη έξισωθήσεσθαι την εύχαριστίαν ταῖς εὐεργεσίαις; άλλὰ πᾶν τοῦναντίον τολμᾶν καὶ πειρᾶσθαι, εἰ καὶ μὴ τὰς ἴσας, τὰς γοῦν δυνατὰς προφέρειν ώς εν αμοιβή τιμάς εί πως των τελείων διαμαρτάνων, των ἐπὶ μέρους γοῦν τείξηται ημῖν ὁ λόγος, τὴν παντελῆ 10 της αχαριστίας δόξαν διαδράς. (30) άχρηστον γάρ άληθώς ή παντελώς σιωπή, ὑπὸ πιθανῷ τῷ τοῦ μὴ δύνασθαι άξιόν τι λέγειν προκαλύμματι : είγνωμον δὲ ή πεῖρα ή πρὸς τὰς αμοιβάς αεί, καν ήττων της αξίας δίναμις τοῦ τὴν χάριν αναφέροντος ή. οὐ γάρ εὶ μὴ κατ' ἀξίαν οἶός τέ εἰμι λέγειν, 15 σιωπήσομαι άλλ' εὶ ἀποπλήσω πάνθ', ά μοι δυνατόν ἐστι, καὶ σεμνυνοῦμαι.

(31) Έστω δή μοι δ λόγος ὅδε χαριστήριος Θεῷ μὲν τῷ τῶν ὅλων οὐκ ἀν ἐθελήσαιμι λέγειν καίτοι γε ἐκεῖθεν ἡμῖν πᾶσαι μὲν αὶ τῶν ἀγαθῶν ἀρχαὶ, ἐκεῖθεν δὲ καὶ ἡμᾶς τῶν 20 εὐχαριστιῶν ἢ ὑμνων καὶ αἴνων ἄρχεσθαι χρή. (32) ἀλλὰ γὰρ οὐδ εἰ ὅλον ἐμαυτὸν, μὴ οἶος μὲν νῖν εἰμι βέβηλος καὶ ἀκαθαρτος, ἀναμεμιγμένος καὶ πεφυρμένος παναγεῖ καὶ ἀκαθάτω κακῷ, γυμνὸν δὲ αἰτὸν ὕτι καθαρώτατον λαμπρότατόν τε καὶ εἰλικρινέστατον καὶ ἀμιγῆ παντὸς χείρονος, οὐδ εἰ 25 ὅλον, φημὶ, γυμνὸν ὥσπερ τινὰ γενόμενον φέρων ἐπιδοίην, φέροιμι ἄν τι παρ ἐμαυτοῦ δῶρον ἄξιον εἰς τιμὴν καὶ ἀμοιβὴν τῷ πάντων ἡγεμόνι καὶ αἰτίω (33) δν οὕτε ἰδία

²⁴ δὲ αὐτὸν] δ' ὲμαυτὸν Ηοε δὲ αὐτὸν Α 25 καὶ ἀμιγῆ A^1 corr aus ὧν τυγχάνω καὶ ἀμιγῆς 26 γενόμενον] γενόμενον $\langle v \epsilon o v \rangle$ Cas

Εκαστος πώποτε, οἴτε καὶ ἅμα πάντες, ὡς εἰ εν καὶ ταὐτὸ γένοιντο πάντα καθαρὰ, αὕτῶν μεν ἐκστάντα, πρὸς αὐτὸν δὲ ἐπιστρέψαντα μᾶλλον, ἀθρόα ἐνὶ πνεύματι καὶ μιῷ ὁρμῷ τῷ συμφώνῳ, ἀξίως ὰν εὐφημῆσαι δύναιντο. (34) ὅ τι γὰρ τῶν αὐτοῦ δημιουργημάτων καὶ διανοηθῆναί τις ἄριστα καὶ ὁλοκλήρως καὶ, εὶ οἶόν τε, εἰπεῖν κατ' ἀξίαν περὶ αὐτοῦ δυνηθείη αὐτῆς δὲ τῆς δυνάμεως Ενεκεν, ῆς ἡξίωται οὐ παρ' ἄλλου του, παρ' αὐτοῦ δὲ λαβὼν, οὐκ ἔσθ' ὅπως ὰν ἄλλο τι μεῖζόν ποθεν εὐπορήσας εἰς εὐχαριστίαν ἀναθείη.

ΙΥ. (35) 'Αλλά τὰς μὲν εἰς τὸν πάντων βασιλέα καὶ κηδεμόνα, την διαρκή πηγην πάντων άγαθων, εὐφημίας καὶ ύμνους τῶ κὰν τούτω τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν ἰωμένω καὶ τὸ ενδέον αναπληρούν μόνω δυναμένω επιτρέψομεν, τω προστάτη τῶν ἡμετέρων ψυχῶν καὶ σωτῆρι, τῷ πρωτογενεῖ 15 αὐτοῦ λόγω, τῷ πάντων δημιουργῷ καὶ κυβερνήτη: (36) αὐτῷ ετ μόνω τπέρ τε ξαυτοῦ καὶ ύπερ πάντων, Ιδία τε ξκάστου καὶ άθρόον άμα, δυνατὸν ὸν άναπέμπειν διηνεκεῖς καὶ άδιαλείπτους τῷ πατρὶ τὰς εὐχαριστίας. ὅτι αὐτὸς ἡ ἀλήθεια ών καὶ ή αὐτοῦ τοῦ παιρὸς τῶν ὅλων καὶ σοφία καὶ δύνα-20 μις, πρός δέ καὶ έν αὐτῷ ὢν καὶ πρός αὐτὸν ἀτεχνῶς ἡνωμένος, οὐκ ἔστιν ὅπως ἢ διὰ λήθην ἢ ἀσόφως ἢ ὑπ' ἀσθενείας τινός, ωσπερ τις απεξενωμένος αὐτοῦ, ἢ οὐκ ἐφίξεται τῆ δυνάμει τῆς εὐφημίας, ἢ ἐφίξεται μὲν, ἑκών δὲ (δ μὴ θέμις είπεῖν) ἐάσει τὸν πατέρα ἀνευφήμητον (37) μόνω 25 τούτω δυνατόν όν τελειότατα πάσαν αποπληρώσαι την αξίαν των αιτώ προσηκόντων αίνων. δυτινα αιτός δ των δλων

¹ πάντες A^1 πάντας corr A^2 $\dot{\omega}_S$ ε \hat{t}] $\dot{\omega}$ σε \hat{t} A 2 αὐτῶν Lom αὐτῶν A 15—20 A^1 am Rand: οὐτ ἀσφαλὲς τοῦτο ὡς ἐμαυτὸν πείθω 18 αὐτὸς corr aus αὐτὴ A^1 vgl Joh 14, 6 19 ἀν corr aus ἡμῶν A^1 vgl I Kor 1, 24 20 vgl Joh 14, 10 23 τῆς εὐφημίας A^1 am Rand τῆς δυνάμεως im Text 24 μόνω τούτω A^1 corr aus μόνον οὕτω

πατήρ εν πρός αίτὸν ποιησάμενος, δι' αὐτοῖ μονονουχὶ αὐτὸς αίτὸν ἐκπεριϊών, τῆ ἴση πάντη δυνάμει τῆ αὐτοῖ τρόπον τινὰ τιμώη καὶ τιμώτο. ὅπερ πρώτος καὶ μόνος έχειν έλαχεν έκ πάντων των όντων δ μονογενής αὐτοῦ, δ έν αὶτῷ θεὸς λόγος: (38) τῶν ἄλλων πάντων οἵτω μόνον εἰχα- 5 ρίστων και ευσεβών είναι δυναμένων, εί έπ' αυτώ φέροντες μόνω αντί πάντων των παρά του πατρός ημίν αγαθών την δύναμιν της άξίας είχαριστίας άναθήσομεν, μίαν όδὸν είσεβείας ταύτην είναι ομολογήσαντες, την δι' αὐτοῦ πᾶσαν μνήμην τοῦ τῶν ὅλων αἰτίου. (39) διὸ δή τῆς μὲν ἐπὶ πᾶσι 10 διαρχοῖς προνοίας, έν τε μεγίστοις καὶ έν τοῖς έλαγίστοις κηδομένης ήμιον καὶ εἰς τοῦτό γε προαγομένης, ἐκεῖνος άξιος, διαρκής είναι λόγος είς εθχαριστίας καὶ θμνους δμολογείσθω, τελειότατος ών καὶ ζῶν, καὶ αὐτοῦ τοῦ πρώτου νοῦ λόγος ἔμψυχος ὧν. 15

(40) 'Ο δ' ημέτερος οἶτος ἔστω χαριστήριος ἀνθρώπων μὲν πάντων μάλιστα τῷ ἀνδρὶ τῷ ἱερῷ τῷδε εἰ δέ τι καὶ περαιτέρω μεληγορεῖν ἐθέλοιμι, καὶ τῶν οὐ φαινομένων μὲν, θειοτέρων δὲ καὶ κηδομένων ἀνθρώπων, τοίτῳ, ὅς με ἐκ παίδων κρίσει τινὶ μεγάλη οἰκονομεῖν τε καὶ τιθηνεῖσθαι 20 καὶ ἐπιτροπείειν ἐκληρώσατο, (41) ἱερὸς ἄγγελος θεοῦ, ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου, φησὶν ἐκεῖνος ὁ θεῷ φίλος ἀνὴρ, τὸν αὐτοῦ λέγων δηλαδή. (42) ἀλλ' ὁ μὲν μέγας ὢν ἀναλόγως μέγιστόν τινα, ἤτοι ἄλλον ὅστις ὰν ⟨ἦ,⟩ ἢ καὶ αὐτὸν ἴσως τὸν τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελον, τὸν κοινὸν 25 πάντων σωτῆρα, ὑπὸ τελειότητος μόνον ἤδη φύλακα αὐτῷ εἶναι κληρωσάμενος, οὐκ οἶδα τοῦτο σαφῶς, πλὴν ὁ μὲν τὸν

¹ u. 2 αὐτὸν] αὐτὸν A 2 ἐκπεριϊών Cas ἐκπεριών A
18 μεληγορεῖν Α μεγαληγορεῖν P Cas 21—22 Gen 48, 15
23 αὐτοῦ Hoc αὐτοῦ A 24 ἂν ἢ P V ἀν dahinter 2 Buchst.
ausradiert A 25 Jes 9, 6

έαυτοῦ μέγαν τινὰ, δστις ποτ' ὰν τη, καὶ γινώσκων καὶ είτρημών (43) ήμεις δε πρός τω ποινώ πάντων άνθρώπων πυβερνήτη καὶ τοῦτον, δοτις ποτ' ἐστὶν ἰδία παιδαγωγές ημών δυτων νηπίων. (44) δς τά τε άλλα πάντη πάντα άγαθὸς 5 ών τροφεύς και κηδεμών έμος (οιχί έμοι ή τινι των έμοι προσημόντων φίλων, τυφλοί γάρ ήμεῖς καὶ μηδέν τῶν ἔμπροσθεν δρώντες, ώστε τι καὶ κρίνειν δύνασθαι τών δεόντων. άλλ' ξ αὐτῷ, προορωμένω πάντα τὰ πρὸς ωφέλειαν τῆς ψυχής ήμων, συμφέρον είναι καταφαίνεται) πάλαι τε καί ε νον έτι εκτρέφει | τε καὶ παιδείει καὶ χειραγωγεῖ, (45) καὶ δή πρός πᾶσι τοῖς άλλοις καὶ συνάψαι με τῷ ἀνδρὶ τούτω (τοῖτο δή τὸ κεφαλαιωδέστατον πάντων) ωκονομήσατο, οἶτε γένει καὶ αξματί μοι ἀνθρωπίνω τινὶ προσήκοντα, οἶτε άλλως προσοικοΐντα ή όντα τινά των πλησιοχώρων, οίτε καὶ 15 όμοεθνη όλως, ταίτα δη α πρόφασις φιλίας και γνώσεως τοῖς πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων γίνεται (46) ἀλλὰ συνελόντα είπειν άγνώστους, άλλοτρίους, άπεξενωμένους, άλλήλων άφεστημότας πάμπολυ, δσον μέσα έθνη καὶ δοη καὶ ποταμοίς διείργειν ήμᾶς, ὑπὸ τῆς θείας ὄντως καὶ σοφῆς προμηθείας 20 είς ταὐτὸν άγαγών, την σωτήριον έμοι σύνοδον ταίτην έμηχανήσατο άνωθεν τοιτο προμηθούμενος οίμαι έκ πρώτης γενέσεως καὶ ἀνατροφής. (47) πῶς δὲ, μακρὸν ἀν είη διεξίεναι, ολχὶ δικριβολογουμένω μόνον καὶ μηδέν παραλιπείν πειρωμένω άλλ' εί και τὰ πολλὰ παρείς, άθρόως δλίγων 25 τῶν κεφαλαιωδεστέρων μνημονεύειν έθελήσαιμι.

V. (48) Ανατροφαί γὰρ αἱ πρῶται ἐκ γενέσεως ἦσαν ὑπὸ γονεῦσι, καὶ πάτρια ἔθη τὰ πεπλανημένα ὁν ἡμᾶς ἐλευθερωθήσεσθαι οἴτε ἄλλος οἶμαι προσεδόκησεν, οἴτε καὶ ἐμοὶ ἐλπίς τις ἦν, παιδίω μὲν ὄντι καὶ ἀλόγω, ὑπὸ πατρὶ

⁵ οὐχὶ A οὐχ ἢ vermute ich 15 γνώσεως Α ένώσεως Voss Bengel

 $^{8 \}tilde{\eta}$ schreibe ich $\tilde{\eta}$ A

δὲ δεισιδαίμονι. (49) εἶτα πατρὸς ἀποβολή καὶ ὀρφανία, η δή μοι τάχα καὶ ἀρχὴ τῆς τοῦ ἀληθοῦς ἐπιγνώσεως ἦν. (50) τότε γὰρ πρώτον ἐπὶ τὸν σωτήριον καὶ ἀληθή μετετέθην λόγον, οὐκ οἶδ' ὅπως, κατηναγκασμένος μᾶλλον ἤπερ ἐκών. τίς γὰρ ἐμοὶ κρίσις ἦν, ὄντι τεσσαρεσκαιδεκαετεῖ; πλὴν ἐξ 5 εκείνου πως επιδημείν μέν μοι δ ίερδς όδε λόγος ήρξατο εύθης, οξα δή άρτι πληρουμένου τοῦ κοινοῦ πάντων ανθρώπων λόγου, ἐπεδήμει δ' όμως τότε πρώτον. (51) δ δή καὶ ού μικρον, εί και μη πάλαι, νύν γούν αναλογιζόμενος έγω σύμβολον τίθεμαι της ίερας καὶ θαυμαστής περὶ ἐμὲ προ- 10 νοίας, την συνδρομήν ταίτην οίτως τοις έτεσι διηριθμημένην: (52) Ένα τὰ μὲν φθάνοντα πάντα τήνδε τὴν ἡλικίαν, ὅσα πλάνης ήν έργα, νηπιότητι καὶ άλογία παραδεδομένα ή, μή μάτην δὲ ὁ ἱερὸς παραδοθή λόγος ψυχή οὐδέπω λογική, (53) λογική δὲ ήδη γενομένη, εἰ καὶ μὴ λόγου θείου καὶ 15 καθαρού, φόβου γοῦν τοῦ κατὰ τὸν λόγον τόνδε μὶ ἔρημος ί, άλλ' όμοῦ 6 τε ανθρώπινος καὶ ό θεῖος άρξηται εν εμοί λόγος, δ μεν βοηθών τη αλέκτω μεν εμοί οίπεία δε αὐτώ δυνάμει, δ δε βοηθούμενος. (54) δ δη λογιζόμενον εύφροσίνης όμοῦ καὶ δέους αναπίπλησί με, μεγαλυνόμενον μέν τῆ 20 προαγωγή, φοβούμενον δέ, μή πη καὶ τοιούτων άξιωθείς τοῦ τέλους δμοίως σφάλῶ. (55) αλλα γαρ οἰκ οἰδ' ὅπως ενεβράδυνε μοι τῷδε τῷ μέρει ὁ λόγος, τὴν θαυμαστὴν οἰκονομίαν πρός τον άνδρα τόνδε όδω διηγήσασθαι θέλων, σπεύδων δὲ ὅμως πρότερον καὶ βραχυλογοίμενος ἐπὶ τάδε τὰ 25 έξης, οθα ώς εθφημίαν δφειλομένην τῶ οθτως οἰκονομήσαντι αποδιδούς | η εύχαριστίαν καὶ εὐσέβειαν (μη φορτικοὶ ώμεν 4" οίτως ονομάζοντες μέν, άξιον δε λέγοντες οὐδέν) άλλ' ώς

¹⁵ λογική δε ήδη γενομένη Α λογική δε ήδη γενομένη Bengel am Rand 27 ώμεν nach Bengels Vermutung μεν Α

διήγησιν καὶ ὁμολογίαν ή τι τῶν ἐπιεικεστέρων τούτων ὀνομάτων ποιούμενος.

(56) Ἐδόκει τῆ μόνη ἐκ τῶν γονέων κήδεσθαι ἡμῶν παραλειπομένη μητρί τ' άλλα εκπαιδενομένους, οξα παϊδας 5 οὐκ ἀγενῶς δῆθεν καὶ φύντας καὶ τρεφομένους, φοιτᾶν καὶ όήτορι, ώς δη δήτορας εσομένους. καὶ δητα έφοιτωμεν, καὶ ρήτορας μεν οθη είς μαχράν έσεσθαι ήμας έλεγον οἱ τότε κρίνοντες οίτως · οὐκ ἔγωγε τοῦτο λέγειν οἴτε οἶδα, οὖτ αν θελήσαιμι (57) λόγος δὲ οὐδεὶς ἢν τούτων, οὐδέ τις 10 καταβολή οὐδέπω τῶν τῆδε φέρειν ἡμᾶς δυναμένων αἰτιῶν. άλλα γαρ άγρυπνος ών δ θείος παιδαγωγός και άληθής κηδεμών, ούτε των οικείων διανοουμένων ούτε και έμος αιτοῦ προθυμουμένου, (58) ἐπῆν συμβαλών τινι τῶν ἐμῶν διδασκάλων, άλλως την 'Ρωμαίων φωνην έκπαιδεύειν με πε-15 πιστευμένω (ουν ως έπ' άκρον ήξοντα, ως δέ μη άπειρος είην πάντη καὶ τῆσδε τῆς φωνῆς. ἔτυχε δὲ νόμων οἶκ άπειρος ών). (59) τοῦτο ἐπὶ νοῦν βαλών, προὐτρέψατό με δι' αὐτοῦ τοὺς 'Ρωμαίων ἐκμανθάνειν νόμους. καὶ λιπαρῶς γε τοῦτ' ἐποίει ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος κάγω μέντοι ἐπειθόμην, 20 τανδοὶ μαλλον χαριζόμενος ήπεο της τέχνης έραστης ών. (60) δ δέ με λαβών ἀπροατήν, φιλοτίμως μεν διδάσκειν ζοχετο επεφθέγξατο δέ τι, δ μοι άληθέστατα πάντων άποβέβηκε μέγιστον έσεσθαί μοι εφόδιον (τοῦτο γὰο τούνομα έκεινος ωνόμασεν), είτε τις δήτωρ των εν τοις δικαστηρίοις 25 άγωνιουμένων, είτε καὶ άλλος τις εἶναι θελήσαιμι, τὴν μάθησιν των νόμων. (61) δ μεν οθτως απεφθέγξατο, τείνων είς τὰ ἀνθρώπινα τὸν λόγον εμοί δ' ἀτεχνώς ὑπό τινι

⁵ ἀγενῶς Voss Hoe ἀγεννῶς Hoe am Rand ἀγενῶς A, doch hinter ν ein Buchst, ausradiert 13 ἐπῆν συμβαλών Λ ἐπλ νοῦν βαλών Cas 17 τοῦτο Λ τούτω Cas 22 ἐπεφθέγξατο Λ ἀπεφθέγξατο Bengel am Rand

θειοτέρα ἐπιπνοία ἀποφοιβάσαι δοκεῖ τῆς αἰτοῦ ὑπολήψεως. (62) ἐπεὶ γὰρ ἐξεπαιδευόμην ἐπών καὶ ἄπων τοὺς νόμους τούσδε, δεσμοί μέν πως ήδη κατεβέβληντο, καὶ αἰτία καὶ άφορμη της επί τάδε όδοῦ ή τῶν Βηρυτίων πόλις ή δὲ οὐ μακράν ἀπέχουσα τῶν ἐνταῦθα πόλις Ῥωμαϊκωτέρα πως, 5 καὶ τῶν νόμων τούτων εἶναι πιστευθεῖσα παιδευτήριον. (63) τὸν δ' ἱερὸν τοῦτον ἀνδρα ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἐκ τῆς Αλεξανδρέων πόλεως, ένθα την έστιαν έχων έτυχε πρότερον, καὶ αὐτὸν ἐκίνει καὶ μετανίστη ἐπὶ τόδε τὸ χωρίον, ώσπερ άπαντήσοντα ημίν, έτερα πράγματα, οὐκ έγωγε καὶ ταῦτα 10 αλτιολογείσθαι οθτε οίδα και έκων παρήσω. (64) οθ μην άλλ' οίπω γε της ενθάδε μοι αφίξεως και της πρός τον άνδρα συμπλοκής οὐδεν οίτως άναγκαῖον ήν, όσον επί τοῖς νόμοις ήμων, δυνατον ον καὶ ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων ἀποδημῆσαι πόλιν. (65) πως οὖν καὶ τοῦτο ἐξεπορίσθη; κηδεστήν μου 15 άνδρα άδελφης έμης δ τότε άρχων των Παλαιστίνων, τοῦτον παραλαβών εξαίφνης ἄνοντα μόνον, | κεχωρισμένον τῆς δμο- 4 κοίτου, ήγαγεν ένταῦθα, συνεπιβοηθήσοντα καὶ κοινωνήσοντα τῶν τοῦ ἔθνους ἄργοντος πόνων νομικὸς γάρ τις ἦν, καὶ έστιν ίσως έτι (66) ος δή έλθων άμα αυτώ έμελλε μέν 20 οδη είς μαπρον μετάπεμπτον απολήψεσθαι την γυναϊκα, έπαχθως αὐτῆς καὶ ἄκων κεχωρισμένος, καὶ ἡμᾶς δὲ ἅμα αὐτῆ συνεπισπώμενος. (67) έξαίφνης γοῦν οὖκ οἶδ' ὅπως αποδημείν μεν, αλλ' ετέρωθί ποι μαλλον αποδημείν ήπερ ενταῦθα διανοουμένοις ήμιν επέστη στρατιώτης φέρων εν- 25 τολήν, παραπέμπειν μέν καὶ διασώζεσθαι την άδελφην ημών καταλαμβάνουσαν τὸν ἄνδρα, ἄγειν δὲ καὶ ἡμᾶς συνοδοιπόρους άμ' αὐτῆ. (68) χαριουμένους μέν καὶ τῷ κηδεστῆ,

⁵ ἀπέχουσα P Hoe am Rand ἀποχέουσα A 7 τῆς Αἰγύπτου A γῆς Αἰγύπτου Bengel am Rand 28 χαριουμένους] hinter ι ein Buchst. ausradiert ou übergeschr. A

καὶ μάλιστα τῆ ἀδελφῆ, ὅπως μὴ οὐκ εὐσχήμων τε ἢ ὀκνηροτέρα πρὸς τὴν δδοιπορίαν τη, οἰκέταις αἰτοῖς καὶ τοῖς συγγενέσι τιμήσασι, καὶ οὐ μικρόν τι ἕτερον τῶν προύργου διαπραξαμένοις, εὶ ἐπὶ τὴν Βηρυτίων ἔλθοιμεν πόλιν, ἐκεῖ 5 τὸ τῶν νόμων μάθημα ἐκπονήσαντες. (69) πάντα τοιγαροῖν εκίνει ήμας, τὸ πρὸς τὴν ἀδελφὴν εὐλογον, τὸ ἡμέτερον αὐτών μάθημα, πρὸς δὲ καὶ ὁ στρατιώτης (ἐπεὶ καὶ τούτου μνημονείσαι δεί), φέρων έξουσίαν πλειόνων των δημοσίων όχημάτων της χρήσεως, καὶ σύμβολα πλείονος ἀριθμοῦ ἡμῶν 10 μᾶλλον ἢ τῆς ἀδελφῆς μόνης Ενεκα. (70) φαινόμενα μεν ταῦτα· τὰ δὲ μή φαινόμενα μὲν ἀληθέστερα δὲ, ή πρὸς τὸν άνδοα τοῦτον ποινωνία, την άληθη δι' αὐτοῦ περί τὰ τοῦ λόγου μαθήματα, ή τῶν ψυγῶν ἡμῶν ἀφέλεια εἰς σωτηρίαν ήγεν ήμας έπὶ τάδε, τυφλώττοντας μέν καὶ οὐκ εἰδότας, 15 σωτηριωδώς δε ήμιν. (71) τοιγαρούν ούχ δ στρατιώτης, θείος δέ τις συνοδοιπόρος καὶ πομπὸς άγαθὸς καὶ φύλαξ, ὁ διὰ παντός τοῦ βίου τούτου ώσπερ μακρᾶς δδοιπορίας διασώζων ήμᾶς, παραμειψάμενος τά τε άλλα καὶ τὴν Βηρυτὸν, ης μάλιστα (Ενεκα) δομαν ενταθθα φήθημεν, ενταθθα φέρων κατε-20 στήσατο πάντα ποιών καὶ κινών, ξως πάση μηχανή τῷ τών πολλών ημίν άγαθών αιτίω τούτω συνδήσεται. (72) και δ μέν, διὰ τοσοίτων έλθων την οἰκονομίαν παραδιδούς τοίτω, ό θεῖος άγγελος ἐνταῦθά που καὶ ἴσως ἀνεπαίσατο, οἰγ ὑπὸ καμάτου τινὸς ή μόχθου (ἀκάματον γὰο τὸ τῶν θείων λειτουο-25 γῶν γένος), ἀλλ' ὅτι παρέδωκεν ἀνθρώπω, πᾶσαν εἰ δυνατὸν πρόνοιαν καὶ ἐπιμέλειαν ἀποπλήσοντι.

VI. (73) Ὁ δ' ὑποδεξάμενος ἐξ ἡμέρας τῆς πρώτης. τῆς ὅντως ἐμοὶ πρώτης, τῆς τιμιωτάτης πασῶν, εἰ δεῖ λέγειν, ἡμερῶν, ὅτε μοι πρῶτον ὁ ἀληθινὸς ἀνατέλλειν ἡλιος ἡρξατο,

⁵ εποτήσαντες A εποτήσοντες Cas 14 επὶ τάδε Bengel am Rand επειτα δε A 19 $\langle ενεια \rangle$ füge ich ein, vgl Cap IX (115)

πρώτον μέν, ώσπερ θηράς τινας αγρίους ή λχθύας ή τινας ύρνεις, έμπεσύντας μέν είς τὰς ἄρχυς ή είς τὰς σαγήνας, εξολισθαίνειν δε και αποδιδράσκειν πειρωμένους, αναχωρείν τε ἀπ' αὐτοῦ βουλομένους ἐπὶ τὴν Βηουτὸν | ἢ ἐπὶ τὴν ε τ πατρίδα, (74) συνδήσασθαι πάντα τρόπον έμηχανήσατο ε πάντας λύγους στρέφων καὶ πάντα κάλων (τοῦτο δὴ τὸ τοῦ λόγου) κινών καὶ πάσας τὰς δυνάμεις αὐτοῦ προγειριζόμενος. (75) ἐπαινών μὲν φιλοσοφίαν καὶ τοὺς φιλοσοφίας ἐραστὰς μακροίς τοίς έπαίνοις καὶ πολλοίς τοίς τε προσήκουσι, τοίτους μόνους ζην όντως τὸν λογικοῖς προσήκοντα βίον λέγων, 10 τούς δρθώς βιούν επιτηδεύοντας, εαυτούς τε γινώσκοντας πρώτον οίτινές είσι, κάπειτα τὰ όντως άγαθά, ἃ μεταδιώκειν ζίνθρωπον χρή, καὶ τὰ ἀληθῶς κακὰ, ὧν ἀποτρέχειν δεῖ: (76) ψέγων δὲ τὴν ἀμαθίαν καὶ πάντας τοὺς ἀμαθεῖς πολλοὶ δε οδτοι, ύσοι θρεμμάτων δίκην τυφλώττοντες τὸν νοῖν, οὐδ' 15 αὐτὸ τοῦτο Επερ εἰσὶν ἐγνωκότες, Εσπερ ἄλογοι πεπλανημένοι, άγαθὸν ή κακὸν δ τι ποτέ ἐστιν δλως οἶτε εἰδότες αὐτοὶ οἴτε μαθεῖν θέλοντες, ώς ἐπὶ ἀγαθὸν ἄττουσι καὶ επτόηνται χρήματα καὶ δόξας καὶ τιμάς τὰς ἀπὸ τῶν πολλῶν καὶ τὴν τοῦ σώματος εὐεξίαν, (77) αὐτά τε περὶ πολλοῦ καὶ 20 τοῦ παντός τιθέμενοι, καὶ τῶν τεχνῶν, ὅσαι ταῖτα ἐκπορίζεσθαι δύνανται, καὶ τῶν βίων, ὅσοι ταῦτα παρέξονται, στρατιάς και την δικανικήν και εκμάθησιν την τών νόμων ταῦθ' ἄπερ ζμᾶς ἀνέσειε μάλιστα λέγων καὶ μάλα τεχνικώς, τοῦ κυριωτάτου, φησὶ, τῶν ἐν ἡμῖν, λόγου ἀμελήσαντας. 25 (78) οὐκ ἔχω νῦν ἐγὼ λέγειν, ὅσας τοιαύτας ἐξήχει φωνὰς προτρέπων φιλοσοφεῖν, οὰ μιᾶς ἡμέρας μόνης, ἀλλά καὶ πλειόνων δσων αὐτῷ προσήειμεν τῶν πρώτων, βεβλημένοι μεν ωσπερ τινὶ βέλει τῷ παρ' αἰτοῦ λόγω καὶ ἐκ πρώτις ήλικίας (ήν γάρ πως καὶ ήδεία τινὶ χάριτι καὶ πειθοῖ καί 30

³⁰ ήλικίας Α όμιλίας Cas

τινι ἀνάγκη μεμιγμένος), στρεφόμενοι δέ πως ἔτι καὶ λογιζόμενοι, καὶ φιλοσοφεῖν μὲν προσκαρτερήσαντες οὐδέπω πάντη πεπεισμένοι, ἀφίστασθαι δὲ πάλιν οὐκ οἶδ' ὅπως οὐ δυνάμενοι, ἀεὶ δὲ ὥσπερ ὑπό τισιν ἀνάγκαις μείζοσι τοῖς ελόγοις αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν ἐλκόμενοι. (79) ὅλως γὰρ οὐδ' εὐσεβεῖν εἰς τὸν τῶν ὅλων δεσπότην (τοῖτο δ δὴ μόνος τῶν ἐπὶ γῆς πάντων ζώων ὁ ἄνθρωπος ἔχειν ἐτιμήθη τε καὶ ἤξιώθη, καὶ εἰκότως πᾶς ὁστισοῖν καὶ σοφὸς καὶ ἀμαθὴς περιέχεται τούτου, ὅστις μὴ παντελῶς τὰς ἐννοίας ἀπολώλεκεν 10 ὑπό τινος φρενοβλαβείας), οὐ τοίνυν οὐδὲ εὐσεβεῖν ὅλως δυνατὸν εἶναι ἔφασκεν, ὀρθῶς λέγων, μὴ φιλοσοφήσαντι (80) ἕως πολλοὺς τοιούτους ἄλλους ἐπὰ ἄλλοις ἐπαντλῶν λόγους, ὥσπερ τινὰς καταγεγοητευμένους, ἐπὶ τέλει ταῖς αὐτοῦ τέχναις ἀκινήτους ἀτεχνῶς φέρων ἡμᾶς παριδρύσατο 15 λόγοις τοῖς αὐτοῦ, οὐκ οἶδ' ὅπως, σύν τινι θεία δυνάμει.

(81) Καὶ γὰρ καὶ φιλίας ἡμῖν κέντρον ἐνέσκηψεν, οὐκ εὐκαταγώνιστόν τι, δριμὰ δὲ καὶ ἀνυτικώτατον, δεξιότητος καὶ διαθέσεως τῆς ἀγαθῆς, ὅση εἰνοητική τις ἡμῖν αὐταῖς ενταῖς φωναῖς αὐτοῦ | προσφθεγγομένου καὶ ὁμιλοῦντος ἐνε-20 φαίνετο ˙ οὐκ ἐκπεριεῖναι ἡμᾶς ἄλλως λόγοις πειρωμένου, δεξιῷ δὲ καὶ φιλανθρώπω καὶ χρηστοτάτη γνώμη σώζειν τε καὶ κοινωνοὺς τῶν τε ἐκ φιλοσοφίας ἀγαθῶν καταστήσασθαι, (82) καὶ τῶν ἄλλων μάλιστα, ὅσα τὸ θεῖον παρὰ τοὺς πολλοὺς, ἡ καὶ παρὰ πάντας ἴσως τοὺς νῦν ἀνθρώπους, αὐτῷ 25 μόνψ ἐδωρήσατο, τὸν διδάσκαλον εὐσεβείας, τὸν σωτήριον λόγον, πολλοῖς μὲν ἐπιφοιτῶντα καὶ πάντας κατεργαζόμενον, ὅσοις ἀν προστύχη (οὐ γάρ ἐστιν ὅ τι αὐτῷ ἐνστήσεται, πάντων καὶ ὄντι καὶ ἐσομένψ βασιλεῖ), κρυπτόμενον δὲ καὶ οὐ γινωσκόμενον οὕτε ἑραδίως οὕτε καὶ δυσχερῶς τοῖς πολλοῖς, 80 ὡς ἐρωτηθέντας ἔχειν περὶ αὐτοῦ σαφὲς εἰπεῖν. (83) οἷος

²⁴ $\tilde{\eta}$] et darüber $\tilde{\eta}$ A¹

οὖν τις σπινθήρ, ἐνσκήψας μέση τῆ ψυχῆ ἡμῶν, ἀνήπτετό τε καὶ έξεκαίετο δ΄ τε πρός τον απάντων ύπο κάλλους αδρήτου έπακτικώτατον αὐτὸν λόγον τὸν ἱερὸν τὸν ἐρασμιώτατον, καὶ δ πρός τὸν ἄνδρα τύνδε τὸν αἶτοῦ φίλον καὶ προήγορον ἔρως. (84) ῷ μάλιστα τετρωμένος ἀπάντων τῶν δοπούντων ἡμῖν 5 προσήκειν πραγμάτων ή μαθημάτων, τῶν τε ἄλλων καὶ αίτων των καλών μου νόμων, αμελείν έπειθόμην πατρίδος τε καὶ οἰκείων, τῶν τε παρόντων ἐνταῦθα καὶ οἶς ἀπεδημήσαμεν. Εν δέ μοι φίλον ήν και άγαπώμενον, φιλοσοφία τε καὶ δ ταύτης καθηγεμών οξτος δ θείος ἄνθρωπος (85) καὶ 10 συνεδέθη ή ψυχή Ιωνάθαν Δαυίδ. τοῦτο ανέγνων μεν ύστερον εν τοις ίεροις γράμμασιν, έπαθον δε πρότερον ούχ ήττον έναργως ή είρηται, καίτοι γε έναργέστατα κεχρησμωδημένον. (86) οι γαρ συνεδέθη απλώς Ίωνάθαν Δαυίδ, αὐτὰ δὲ τὰ κυριώτατα, ψυχὴ, ταῦθ' ἄπερ οὐδὲ χωρισθέντων 15 των φαινομένων καὶ βλεπομένων ανθρώπω χωρισθήναι καὶ αὐτὰ μηγανή τινι καταναγκασθήσεται άκοντα μέν οὐδαμῶς. (87) ψυχή γὰρ ἐλεύθερον καὶ οὐκ ἔγκατάκλειστον οὐδενὶ τρόπω, οὐδ' ἀν ἐν οἰκίσκω καθείρξας τηρῆς. καὶ γὰρ είναι πέφυκε τόν γε πρώτον λόγον, οξπερ αν δ νούς ή εί δε 20 καὶ ἐν τῷ οἰκίσκω σοι εἶναι δοκεῖ, κατὰ δείτερόν τινα λόγον ένταῦθά σοι φαντάζεται οὐδαμῶς είναι έκεῖ διὰ τοῦτο κεκωλυμένη, οξπερ αν είναι βουληθή, μαλλον δε πάντη πάντως έκει μόνον είναι και δυναμένη και πιστευθείσα αν εικότως, οξπερ αν και πρός ο αν τα μόνης αυτης ίδια κατ' αυτην 25 έργα τ. (88) οδιούν περιφανέστατον τούθ' όπερ έπαθον βραχυτάταις λέξεσιν εδήλωσε, την ψυχην Ίωνάθαν συνδεδέσθαι τῆ ψυχῆ Δαυίδ; ταῦθ' άπερ ἀποντα μὲν οὐδαμιος, ώς ἔφην, χωρισθηναι ἐκνικηθήσεται, ἑκόντα δὲ οὐ

¹⁰ I Regn (I Sam) 18, 1 φάνου p 258 (§ 97 Bekker) Gregorios Thaumaturgos.

¹⁹ vgl Demosth $\pi \epsilon \varrho i$ $\tau o \tilde{\nu}$ $\sigma \tau \epsilon$ -27 I Regn (I Sam) 18, 1

έαδίως θελήσει. (89) οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ χείρονι οἶμαι, ὄντι πολυτρόπω καὶ εὐκολωτέρω μεταβουλεύεσθαι, ή της ἀναλύσεως τῶν ἱερῶν, τῶν φιλίων τοίτων δεσμῶν ἐξουσία, ἐφ΄ ιδπερ οὐδὲ τὸ καταδήσασθαι ἐγένετο τὴν ἀρχὴν μόνω: ἀλλ' 5 έπὶ τῷ κρείττονι, όντι μονίμω καὶ οὐκ εὐσείστω, ἐφὶ ὧπερ καὶ κατεργάσασθαι τοὺς δεσμοὺς καὶ τὸ ἱερὸν τοῦτο ἄμμα | 6 μαλλον ην. συνεδέθη γοῦν καὶ ὑπὸ τοῦ θείου λόγου οἰχ ή ψυχή Δαυίδ τη ψυχή Ἰωνάθαν (90) έμπαλιν δὲ ή τοῦ χείρονος ψυχή τοῦτο παθοῦσα συνδεομένη λέγεται τη ψυχή 10 Δανίδ. οὐ γὰς τὸ κςεῖττον, αὐταρκες ὸν, Ελοιτο ἀν τῷ αὐτοῦ συνδεδέσθαι χείρονι, άλλὰ τὸ χεῖρον, ἐπικουρίας δεόμενον της παρά του βελτίονος, συνδεθέν τῷ κρείττονι προσηριήσθαι έχοην το μεν μένον έφ' ξαυτοί μηδεμιας απολαύη βλάβης έκ τῆς πρὸς τὸ χεῖρον κοινωνίας, τὸ δ' ἄτακτον ἐξ 15 αὐτοῦ καταδεθέν καὶ συναρμοσθέν τῷ κρείττονι, μηδέν βλάψαν ταῖς ἀνάγκαις τῶν δεσμῶν πρὸς τὸ κρεῖττον ἐκνικηθή. (91) διὸ καὶ κατεργάζεσθαι μὲν τοὺς δεσμοὺς τοῦ διαφέροντος, αλλ' οὐ τοῦ ήττονος ἦν' συνδεῖσθαι δὲ τοῦ χείρονος, ώς μηδ' εξουσίαν έχειν πως απολελύσθαι των δεσμών. 20 (92) τοιαίταις τισὶν ἀνάγκαις Δανὶδ οὖτος συσφιγξάμενος ήμας έχει ντν τε καὶ έξ ἐκείνου, οὐδ' εἰ βουλοίμεθα τῶν δεσμών αίτοῦ λελύσθαι δυναμένους, οὐ τοίνυν καὶ εἰ ἀποδημήσαιμεν, ανήσει τας ψυχάς ήμων, κατά το θείον γράμμα έχων ούτω συνδεδεμένας.

25 VII. (93) Πλήν οθτως ήμας έξ άρχης έλων και πάντα τρόπον έκπεριελθών, έπειδη ήνυστο αὐτῷ τὸ πλεῖον καὶ μένειν ἐδόκει, τοὐντεῦθεν Θσπερ εί τις ἀγαθὸς γεωργὸς γῆν ἀργήν τινα καὶ ήτοι οὐδὲ είγειον οὐδαμῶς, ἀλλά τινα άλμυρὰν καὶ κεκαυμένην ὑπόπετρόν τε καὶ ψαφαρὰν, ἢ οὐ

¹³ ἀπολαύη ${\rm P}^2$ Hoe (not) Bengel ἀπολάβη ${\rm A}$ 27 ισσπερ εΐ ${\rm A}$ ώσπερεί ${\rm P}$ Hoe

πάντη μέν ἄφορον οὐδέ γε ἀφυῆ, ἀλλὰ καὶ πολυφυῆ μέν, χέρσον δε δμως καὶ ημελημένην, ακάνθαις καὶ θάμνοις άγρίαις έστουφνωμένην καὶ δυσεργή: (94) ή οξά τις φυτουργός ανήρ φυτόν, ήτοι άγριον καὶ καρπών ημέρων άφορον μέν, οι μήν πάντη άχρηστον, εί τις τέχνη τη φυτουργική φέρων 5 βλαστὸν ήμερον ἐμφυτεύσαι, μέσον σχίσας, εἶτα συμβαλών καὶ συνδήσας, ἄχρις ὰν συμβλίσαντα ώς εν ἄμφω τρέφηται (ούτω γάρ ὰν Ϋδοις δένδρον τι συμμιγές, καὶ νόθον μέν, είκαρπον δε εξ ακάρπου, καρπούς ελαίας της καλης επί διζων αναφέρον αγρίων). η άγριον μέν, οθ μην άγρηστον 10 ανδοί τεχνίτη φυτουργώ, η και ημερον μέν, είναρπον δέ άλλως, ή απορία τέγνης πάλιν ακλάδευτον και απότιστον καὶ αὐχμηρὸν, πνιγόμενον ὑπὸ τῶν εἰκῆ πολλῶν καὶ περιττῶν έκφυομένων βλαστών, τελειούσθαι δέ τη βλάστη καὶ φέρειν τὸν καρπὸν ὑπ' ἀλλήλων ἐμποδιζόμενον (95) τοιοίτους τινὰς 15 παραλαβών καὶ τέχνη ξαυτοῦ τῆ γεωργικῆ ἐκπεριϊών καὶ κατανοών οθ τὰ πᾶσιν δρώμενα μόνον καὶ ἐν ἐπιφανεία βλεπόμενα, ανορύττων δε καὶ τῶν ενδοτάτων αποπειρώμενος. έρωτων καὶ προτείνων καὶ ἀποκριναμένων ἀκούων, ἐπειδή κατενόησε τι οικ άχρηστον καὶ ανωφελές καὶ ανήνυτον έν 20 ημίν, (96) έσκαλλεν, ανέστρεφεν, επότιζεν, εκίνει πάντα, άπασαν προσήγε την παρ' αιτοί τέχνην και επιμέλειαν, και κατειογάζετο ήμᾶς ἀκάνθας μέν καὶ τοιβόλους καὶ πᾶν τὸ τῶν ἀγρίων γένος βοτανῶν ἢ φυτῶν, | ὅσον ελομανοῦσα 6 🔻 ανέπεμπε καὶ ανεδίδου σεσοβημένη ή ψυχή ήμων, οξα δή 25 άτακτος οἶσα καὶ προπετής, πᾶν ἐκκόπτων καὶ ἐξαίρων τοῖς έλέγχοις καὶ τῷ κωλύειν (97) καθαπτόμενος ἡμῶν καὶ μάλα Σωκρατικώς έστιν ότε καὶ υποσκελίζων τῷ λόγφ, εί πη

³ εστριφνωμένην Α 6 εμφυτεύσαι] εμφυτεύσει Α 7 συμβλύσαντα Α συμφύσαντα Cas συμβρύσαντα Bengel εν P Cas ἄν Α 23 κατειργάζετο Hoe κατεργάζετο Α Gen 3, 18

πάντη ἀφηνιάζοντας ἡμᾶς ὥσπερ τινὰς τῶν ἀγρίων ἵππων εωρα, σκιρτῶντας έξω τῆς ὁδοῦ καὶ πολλὰ ἐκπεριτρέχοντας εἰκῆ, ξως οὖ πειθοῖ τινι καὶ ἀνάγκῃ, ὡς ὑπὸ χαλινῷ τῷ ἐκ στόματος ἡμῶν λόγῳ, ἡσυχίους αὐτῷ κατεστήσατο (98) δυσκερῶς μὲν ἡμῖν καὶ οὐκ ἀλύπως τὸ πρῶτον, οἶα δὴ ἀήθεσι καὶ κατακολουθεῖν τῷ λόγῳ οὐδέπω μεμελετηκόσι προσάγων τοὺς παρ ἑαυτῷ λόγους, ἀλλὰ γὰρ ἐκκαθαίρων ὅμως.

τηι δ' αν επιτηδείους ήμας εποιήσατο και εθ παρεσκευάσατο εἰς παραδοχήν τῶν τῆς ἀληθείας λόγων, (99) τότε 10 δη, οξα εξ κατειργασμένη γη και άπαλη έτοιμη τε αναφίειν τὰ ἐπαχθέντα τῶν σπερμάτων, ἐπέφερεν ἀφειδῶς είναιρον καὶ τὴν τῶν σπερμάτων καταβολὴν ποιούμενος, εὐκαιρον καὶ την λοιπην επιμέλειαν άπασαν, οίκείως εκαστα κατεργαζόμενος καὶ τοῖς οἰκείοις τοῦ λόγου: (100) πᾶν μεν ὅσον 15 αμβλύ καὶ νόθον τῆς ψυχῆς, ἢ πεφυκυίας οίτως ἢ καὶ ὑπὸ τροφών περιττών τοῦ σώματος παχυνομένης, παροξίνων καὶ έξισχναίνων τοῖς λεπτοῖς τῶν λογικῶν παθημάτων λόγοις καὶ τρόποις, (101) οδ έξ άπλουστάτων τῶν πρώτων ἀνειλοίμενοι επάλληλοι καὶ ποικίλως στρεφόμενοι, εἰς ἀμήγανόν 20 τινα καὶ δυσεξέλικτον προΐασι πλοκήν, έξανιστώντες ήμᾶς ώσπερ καθεύδοντας, καὶ έχεσθαι ἀεὶ τῶν προκειμένων, μηδαμώς υπολισθαίνοντας μήτε υπό μήκους μήτε υπό λεπτότητος, εκδιδασκόμενοι. (102) όσον δε άκριτον και προπετές, συγκατατιθεμένων τε τοῖς ἐπιτυχοῦσιν, ὁποῖά ποτ' ὰν ή, κὰν 25 ψευδη τύχη, καὶ ἀντιλεγόντων πολλάκις, κὰν ἀληθη τινα είρημένα ή, καὶ τοῦτο ἐκπαιδεύων τούτοις τε τοῖς προειρημένοις καὶ ἐτέροις ποικίλοις λόγοις πολυειδές γὰρ τουτὶ τὸ μέρος της φιλοσοφίας, συνεθίζον μη είκη μηδ' ώς έτυχε

⁸ παρεσκευάσατο A doch zwischen εσ ein Buchst. ausradiert
10 ετοίμη aus ερήμη corr A¹ 16 παχυνομένης aus παχυνομένου
corr A¹ 17 παθημάτων Α μαθημάτων Bengel am Rand
20 προΐασι προΐασι Α 28 συνεθίζον Α συνεθίζων Cas

δίπτειν τε τὰς μαρτυρίας καὶ πάλιν ἀνανεύειν, άλλ' ἐξετάζοντας ἀπριβώς μη τὰ προφανή μόνον (103) (πολλά γὰρ ἔνδοξα αὐτόθεν καὶ σεμνοειδη, ὑπὸ εὐσχήμοσι ταῖς φωναῖς είσδραμόντα είς τὰς ἀχοὰς ἡμῶν ὡς ἀληθῆ, ὕπουλα ὅντα καὶ ψευδή, συναρπάσαντα καὶ λαβόντα ψήφισμα άληθείας παρ' 5 ήμων, μετ' οὐ πολύ σαθρά καὶ οὐκ ἀξιόπιστα κατεφωράθη όντα, μάτην την αλήθειαν υποκρινόμενα καὶ ημᾶς εὐκόλως άπέφηνε καταγελάστως έξηπατημένους, κάπιμαρτυρήσαντας είκη οίς ήπιστα έχρην. (104) πάλιν τε αὐ έτερα σεμνά μέν καὶ οὐκ ἀλαζονευόμενα μέν, ἢ οὐκ ἀξιοπίστοις ταῖς φωναῖς 10 κείμενα παράδοξα καὶ πάντων απιστότατα δοκούντα, αὐτόθεν τε αποδοκιμασθέντα ως ψευδή και ύβρισθέντα αναξίως, είθ' θστερον εξιχνεύσασι καὶ κατανοήσασιν ακριβώς πάντων τ κ άληθέστατα καὶ ἄμαχα ἀτεχνῶς εἶναι κατενοήθη, τὰ τέως απόβλητα καὶ ἀδόκιμα νομισθέντα), (105) μὴ δὴ τὰ προφανῆ 15 μόνον καὶ προκύπτοντα, έστι δ' ότε δολερά καὶ σεσοφισμένα, τὰ δ' ἔνδον διεςευνωμένους μεν καὶ περικρούοντας Εκαστον, μή πή τι σαθρον ήχη, καὶ εν αὐτοῖς πιστουμένους έαυτοὺς πρώτον, οίτως καὶ τοῖς έκτὸς συνομολογεῖν καὶ ἀποφαίνεσθαι περί εκάστων εδίδασκεν. (106) ούτως μεν το περί τας 20 λέξεις καὶ τοὺς λόγους κριτικὸν ἡμῶν τῆς ψυχῆς μέρος λογικῶς ἐξεπαιδεύετο (107) οὐ κατὰ τὰς καλῶν ὁητόρων κρίσεις, εί τι Ελληνικόν ή βάρβαρόν έστι τη φωνή το μικρόν τοῦτο καὶ οὖκ ἀναγκαῖον μάθημα: (108) ἀλλὰ τοῦτο πᾶσιν ἀναγκαιότατον Έλλησί τε καὶ βαρβάροις, καὶ σοφοῖς καὶ ἰδιώ- 25 ταις καὶ ὅλως (ἵνα μὴ μακρὸς εἴη μοι λόγος ἑκάστας τέχνας καὶ ἐπιτηδεύματα ἐπεξιών) πᾶσιν ἀνθρώποις τοῖς ὁντινοῖν βίον έλομένοις εί γε πᾶσι τοῖς περὶ ὁτουδήποτε κοινολογουμένοις μέλει τε καὶ διεσπούδασται μὴ ἡπατῆσθαι.

VIII. (109) Καὶ μὴ τοῦθ', ὅπες εἶδος διαλεπτική κατος- 30

¹⁷ δ' A¹ corr aus δè 17-18 vgl Plato Phileb. p 55 C

θοῦν μόνη είληχε· τὸ δέ γε πάλιν ταπεινὸν τῆς ψυχῆς ζήζμῶν, έκτεθαμβημένων μέν τη μεγαλουργία καὶ θαυματουργία καὶ ποικίλη καὶ πανσόφω δημιουργία τη τοῦ κόσμου, καὶ τεθαυμακότων μεν αλόγως επεπτηχότων δε υπό εκπλήξεως, ειδότων 5 δε οὐδ' ότιοῦν ἐπιλογίσασθαι δίκην ἀλόγων ζώων, (110) ἐξεγείοων καὶ ἀνορθών μαθήμασιν έτέροις, τοῖς φυσικοῖς, σαφηνίζων Εκαστα των όντων, καὶ διακρίνων καὶ μάλα σοφώς είς τὰ πρώτιστα στοιχεῖα, κἆτ' ἐπιπλέκων τῷ λόγῳ καὶ ἐπιπορευόμενος τήν τε τών όλων καὶ τὴν ἐπὶ μέρους ἑκάστου 10 φύσιν τροπήν τε την πολυειδή καὶ μεταβολην τῶν ἐν τῷ κόσμω: (111) ξως φέρων ύπο σαφούς της παρ' αὐτοῦ διδασκαλίας καὶ λόγων, ών τε έμαθεν ών τε έξεύρετο περί της των όλων οἰκονομίας της ἱερᾶς καὶ φύσεως της άμωμήτου, αντί αλόγου λογικον ταίς ψυχαίς ήμων εγκατέθετο θαύμα. 15 (112) τοῦθ' δ δη μάθημα ύψηλον καὶ ἔνθεον δν ή ἐρασμιωτάτη πᾶσιν ἐκδιδάσκει φυσιολογία. (113) τί δεῖ λέγειν τὰ των ίερων μαθημάτων, γεωμετρίαν μέν την πάσι φίλην καί αναμφισβήτητον καὶ ἀστρονομίαν τὴν μετεωροπόρον; α δὴ Εκαστα ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐνετυποῦτο διδάσκων ἡ ἀναμιμνή-20 σπων η οὐα οἶδ' δ΄ τι χρη λέγειν, (114) την μεν ώς ὑποβάθοαν πάντων άπλως ποιησάμενος οἶσαν άσειστον, τὴν γέωμετρίαν, καὶ κρηπίδα τινὰ ἀσφαλη · ἀνάγων δὲ καὶ μέχρι τῶν ἀνωτάτω διὰ τῆς ἀστρονομίας, ώσπερ διὰ κλίμακός τινος ουρανομήχους έχατέρου του μαθήματος βατόν ήμιν τόν 25 οὐρανὸν παρασκευάσας.

IX. (115) A δὲ ἀπάντων ἐστὶ πορυφαιότατα, καὶ ὧν μάλιστα ἕνεκα πᾶν τὸ φιλόσοφον διαπονεῖται γένος, ὧσπερ τ ἔκ φυτείας | ποικίλης, τῶν ἄλλων ἀπάντων μαθημάτων καὶ φιλοσοφίας μακρᾶς καρποὺς ἀγαθοὺς ἐκδεχόμενον τὰς θείας

⁵ οὐδ' P οὔθ' A 8 κἀτ' ξπιπλέκων Hoe am Rand κατεπιπλέκων A 12 περί] unsicher, ob περί oder παρὰ A

άρετας τας περί ήθος, έξ ών ή ατάραχος καί εὐσταθής τῶν δομών της ψυχης κατάστασις γίνεται (116) καὶ ἀλύπους μέν καὶ ἀπαθεῖς ἀπάντων κακῶν, εὐτάκτους δὲ καὶ εὐσταθεῖς καὶ θεοειδεῖς ήμελλεν ήμᾶς όντως καὶ μακαρίους καταστήσεσθαι. (117) καὶ ταῖτα δὲ ἐξεπονεῖτο λόγοις τε ἰδίοις 5 πραθνουσι καὶ σοφοῖς, οὐχ ήκιστα καὶ ἀναγκαιστάτοις, περὶ τῶν ήθῶν καὶ τῶν τρόπων ἡμῶν. (118) καὶ οὐ λόγοις μόνον, άλλ' ήδη καὶ ἔργοις τρόπον τινὰ διεκυβερνατο παρ' ήμιων τας δρμάς, αὐτη τη των δρμών καὶ παθών των της ψυγής θεωρία και κατανοήσει, έξ ής μάλιστα κατεγνωσμένης κατορ- 10 θοῦσθαι έξ αναρμοστίας πέφυκεν ήμων ή ψυγή, καὶ ἐπὶ τὸ κεκριμένον καὶ εἴτακτον ἐκ συγκεχυμένης μετατίθεσθαι: (119) εν' ωσπερ εν ματόπτρω ξαυτήν θεωρήσασα αὐτὰς τὰς άργας καὶ δίζας τῶν κακῶν, τὸ ἄλογον αὐτῆς πᾶν, ἔξ οὖ τὰ άτοπα ημίν έπανίσταται πάθη καὶ πάλιν όσον ἄριστον 15 αὐτῆς μέρος λογικὸν, ὑφ' οἱ κρατοῦντος μένει γε ἐφ' ἑαυτῆς άβλαβής καὶ ἀπαθής: (120) εἶτα ταῖτα ἐν αὐτῆ κατανοήσασα αποιβώς, πάντα μεν τὰ ἐκ τοῦ χείρονος ἐκφυόμενα, ἐκχέοντα ήμᾶς ὑπὸ ἀκολασίας ἢ συστέλλοντα καὶ συμπνίγοντα ὑπὸ ταπεινότητος, οξον ήδονας και επιθυμίας η λύπας και φό-20 βους, καὶ όσος τοῖς γένεσι τοῖσδε Επεται στοῖχος κακών, ταῦτα μεν ἐκβάλλοι καὶ ἐκποδών ποιοῖτο, ἔτι ἀργομένοις καὶ άρτι φυομένοις επανισταμένη καὶ οἰκ εῶσα οὐδε μικρὸν αίζειν, αλλ' απολλύουσα καὶ εξαφανίζουσα. (121) δσα δε εκ τοῦ πρείττονος ἀνατέλλει ἡμῖν ἀγαθὰ ὄντα, ταῦτα ἐπτρέφοι 25 τε καὶ διασώζοι, καὶ άρχόμενα τιθηνοῖσα καὶ συμφυλάττουσα άχρι τελειότητος. (122) ούτω γάρ άν ποτε παραγενέσθαι ψυχή τὰς θείας ἀρετὰς, φρόνησίν τε τὴν αὐτὰ ταῦτα τῆς ψυγης τὰ κινήματα κρίνειν πρώτον δυναμένην, έξ αὐτών καὶ

¹² συγκεχυμένης] συγκεχυσμένης Α Rand ὑφ' Α 17 αὐτῆ Hoe αὐτῆ Α

¹⁶ $\xi \varphi$ ' Bengel am

τῆς περὶ τὰ ἔξω ἡμῶν, εἴ τινά ἐστιν, ἀγαθῶν καὶ κακῶν ἐπιστήμης γενομένης καὶ σωφροσύνην τὴν ταῦτα ἐν ἀρχαῖς ὀρθῶς αἰρουμένην δύναμιν καὶ δικαιοσύνην, ἢ τὰ ἄξια ἑκάστοις ἀπονέμει καὶ τὴν πάντων τούτων σωτηρίαν, ἀν5 δρείαν.

(123) Οὐ λόγοις τοίνυν ἀπαγγελλομένοις συνείθιζεν, ώς δή είη επιστήμη άγαθων και κακών ή ποιητέων και οὐ ποιητέων ή φρόνησις τοῦτο δή τὸ κενὸν καὶ ἀνωφελές μάθημα, εὶ ὁ λόγος εἰη τῶν ἔργων δίχα, καὶ φρόνησις οἰχὶ 10 ποιούσα τὰ ποιητὰ καὶ ἀποτρέπουσα τῶν οὐ ποιητῶν, γινώσκειν δέ ταῖτα παρεχομένη τοῖς έχουσιν αἰτὴν, οίους πολλούς δρώμεν. (124) ή δε σωφροσύνη πάλιν δαι δή είη τις έπιστήμη αίρετων καὶ οὐχ αίρετων, οὐ πάνυ τι διδασκόντων αιτην των άλλων φιλοσόφων, και μάλιστά γε των νεωτέρων, ετ όντων μεν ειτόνων και εδδωμένων τοῖς λόγοις | (οίους εγώ πολλάκις εθαύμασα, δταν την αλτην άρετην θεοῦ καὶ άνθρώπων, καὶ ἐπὶ γῆς τῷ πρώτῳ θεῷ ἴσον εἶναι τὸν σοφὸν ἀνθρωπον αποδείξωσιν), οίτε δὲ τὴν φρόνησιν, ως καὶ ποιοῖ τις τὰ φρονήσεως, οὖτε τὴν σωφροσύνην, ώς καὶ αἰροῖτό τις 20 ταῦθ' άπερ ξμαθε, παραδοῦναι δυναμένων (125) δμοίως δὲ κάπὶ τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἔτι τῆς ἀνδρείας. (126) οὐχ οὕτως οξτος τὰ περὶ ἀρετῶν ἡμῖν διεξήει λόγοις, ἐπὶ δὲ τὰ ἔργα μαλλον παρεκάλει καὶ παρεκάλει πλέον τοῖς ἔργοις, ἢ οἶς έλεγεν.

35 Χ. (127) Έξαιτοῦμαι δὲ παρά τε φιλοσόφων τῶν νῦν ὅντων, ὅσους αὐτὸς ἔγνων καὶ ὅσους ἄλλων διηγουμένων ἤκουσα, καὶ παρὰ τῶν ἄλλων δὲ ἀνθρώπων, ἀνεμεσήτως ἔχειν πρὸς τὰ νῦν ἡμῖν λεγόμενα. μηδέ μέ τις ἢ φιλία τῆ πρὸς τὸν ἄνδρα ἢ καὶ ἀπεχθανόμενον ἔτι τοῖς λοιποῖς φιλο-

¹⁷ τῷ πρώτῳ Α τὰ πρώτα Voss τσον Cas ίσον Voss σοφὸν Α 18 ποιοί aus ποιεί corr Μ ποιοί Bengel am Rand ποιεί Α

σόφοις (128) (ὧν, εἴπερ τις άλλος, καὶ αὐτὸς ἐραστής τε διὰ τούς λόγους είναι θέλω, καὶ εὐφημεῖν αὐτούς βούλομαι αὐτός τε καὶ ετέρων τὰ κάλλιστα λεγόντων περὶ αὐτῶν ἀκούειν: άλλα γαρ τοιαυτά έστιν, ώς είς έσχατον περιυβρίζεσθαι μέν ύπὸ πάντων σχεδὸν καὶ τοΰνομα τῆς φιλοσοφίας, ἐμὲ δὲ 5 μικροῦ δεῖν ἰδιωτεύειν ελέσθαι πάντη, ήπες τι μαθεῖν ὧν οδτοι ἀπαγγέλλουσιν, οξς διὰ τὸν λοιπὸν βίον οὐδὲ προσιέναι άξιον είναι εδόκουν, ίσως οὐκ δρθώς τοῦτο φρονών), (129) πλην μή μέ τις φιλοτιμία τινὶ ήτοι τῶν εἰς τὸν ἀνδρα ἐπαίνων ἢ τῆ πρὸς τοὺς ἔξω φιλοσόφους ἄλλη ταύτη φιλο- 10 τιμία ταῦτα λέγειν υπονοησάτω άλλα καὶ μικρότερα ημᾶς τῶν αὐτοῦ ἔργων, μὴ κολακεύειν δοκοίημεν, λέγειν πεπείσθω (130) οὐχὶ δήματα καὶ ὀνόματα καὶ ἀφορμὰς ἐντέχνους ἐγκωμίων ξαυτοῖς ξιποριζομένοις. δς οὐδ' ὅτε μειράκιον ὢν την δημώδη δητορικήν εκ δήτορος εδιδασκόμην, επαινείν και 15 λέγειν περί του εγκώμιον, δ τι μη άληθες ήν, εκών υπέμενον. (131) οὐ τοίνυν οὐδὲ νῦν ἐπαινεῖν προθέμενος, ἀπλῶς τοῖς έτέρων ψόγοις τοῦτον εξαίρειν οἶμαι δεῖν την κακῶς ὰν έλεγον τὸν ἄνδρα, τοῖς ἄλλων πταίσμασιν, ίνα τι περὶ αὐτοῦ μεῖζον δή λέγειν έχοιμι, παραβαλών τὸν μακάριον αὐτοῦ βίον ούχ 20 ούτως ἀφραίνομεν (132) άλλ' αὐτὸ δ πέπονθα δίχα τινὸς παραβολής καὶ πανουργίας τῆς ἐν λόγοις ὁμολογήσω.

ΧΙ. (133) Οὖτός με πρῶτος καὶ μόνος καὶ τὴν Ελλήνων φιλοσοφίαν φιλοσοφεῖν προὐτρέψατο, τοῖς ἤθεσι τοῖς ἰδίοις αὐτοῦ καὶ τοῦ περὶ ἢθῶν ἀκοῦσ⟨αι⟩ καὶ ἀνασχέσθαι λόγου 25 πείσας, (134) οὐκ ἀν πεισθέντα, ὅσον ἐπὶ τοῖς ἄλλοις φιλοσόφοις (πάλιν ὁμολογῶ), οὐκ ὀρθῶς μὲν, δυστυχῶς δὲ μικροῦ δεῖν ἡμῖν. οὐμενοῦν οὐδὲ πλείοσιν ἐνέτυχον τὸ πρῶτον, ὀλίγοις δέ τισι τοῖς διδάσκειν ἐπαγγελλομένοις, ἀλλὰ γὰρ πᾶσι μέχρι ξημάτων τὸ φιλοσοφεῖν στήσασιν. (135) οὖτος δέ με 30

¹⁵ ξπαινεῖν]
 ξ auf Rasur von 2 Buchst. A

πρώτος καὶ τοῖς λόγοις φιλοσοφεῖν προιτρέψατο, τοῖς ἔργοις φθάσας την δια λόγων προτροπήν οὐκ ἀπαγγέλλων μόνον δήματα μεμελετημένα, άλλ' οὐδε λέγειν άξιων, εί μη σύν 8 είλικρινεῖ τῆ γνώμη καὶ πρᾶξαι τὰ είρημένα | άγωνιουμένη 5 τοῦτο ποιοῖ, ἢ τοιοῦτον ξαυτὸν παρασχέσθαι πειρώμενος, οξον τζοῖς λόγοις διέξεισι τὸν καλῶς βιωσόμενον, καὶ παράδειγμα μέν, εβουλόμην είπ(είν), εκθέμενος σοφού. (136) άλλ' έπει άλήθειαν ήμιν, οὐ κομψείαν ἐπηγγείλατο ὁ λόγζος) άνωθεν, παράδειγμα μεν αιτόν σοφού οιδέπω λέγω καίτοι 10 γε είπεῖν ἐθέλ(ων) εἶναι τ'ἀληθές άλλὰ ἐω νῦν τοῦτο. οὐ παράδειγμα τοίνυν ἀπριβές, έξομοιοῦν δὲ καὶ ἄγαν εθέλοντα, σπουδή πάση και προθυμία βιαζόμενον, εί δεῖ λέγειν, και παρά την ανθρώπων δύναμιν (137) καὶ μέντοι καὶ ήμᾶς έτέρους τοιούτους πλάττειν, οὐ λόγων ἐγκρατεῖς καὶ ἐπιστή-15 μονας των περί δρμών, των δε δρμών αιτών επί τα έργα καὶ τοὺς λόγους ἄγχων καὶ οὐ μικρὰν μοῖραν ἐκάστης ἀρετῆς, τάχα δὲ καὶ σύμπασαν, είπερ έχωρήσαμεν, ἐπιφέρων ἐν αὐτῆ τῆ θεωρία. (138) δικαιοπραγεῖν μέν καὶ ἀναγκάζων, εὶ δεῖ λέγειν, διὰ τὴν ἰδιοπραγίαν τῆς ψυχῆς, ή προσθέσθαι 20 ήμας έπεισεν απάγων μέν της κατά τον βίον πολυπραγμοσύνης καὶ τοῦ τῆς ἀγορᾶς ὀχληροῦ, ἑαυτοὺς δὲ περισκοπεῖν έπάρας καὶ τὰ αὐτῶν ὄντως πράττειν. (139) τοῦτο δὲ εἶναι τὸ δικαιοπραγείν, καὶ ταύτην τὴν δικαιοσύνην τήν γε άληθη καὶ τῶν ἀργαίων φιλοσόφων τινὲς εἰρήκασι, τὴν ἰδιοπραγίαν 25 λέγοντες έμοι δοκείν και άνυσιμώτερον πρός μακαριότητα ξαντοίς τε καὶ τοίς προσιούσιν είπερ γέ έστι τησδε της αρετής τὸ κατ' αξίαν απονέμειν καὶ τὰ ίδια έκαστοις. (140) τί γὰρ ὰν ἴδιον εἴη ψυχῆς Ετερον, τί δὲ οῦτως ἄξιον,

⁵ ἢ A ob $x\alpha$ ὶ? 10 εἶναι τ'ἀληθές. Bengel am Rand εἶναι τε ἀληθές A 13 παρά aus περὶ corr A^1 15 περὶ ὁρμῶν P^2 Hoe περιορμῶν A 22 αὐτῶν P αὐτῶν A

η τὸ ἐπιμέλεσθαι ἑαυτής, οὐκ ἔξω βλέπουσαν οὐδ' ἀλλοτριοπραγούσαν οὐδὲ συνελόντα εἰπεῖν ἀδικοῦσαν ἑαυτὴν τὴν χειρίστην αδικίαν, αλλ' ένδον πρός ξαυτήν απεστραμμένην, αὐτὴν ξαυτή ἀποδιδοῦσαν καὶ δικαιοπραγοῦσαν; οὕτως μέν δίκαια πράττειν, εὶ δεῖ λέγειν, ἀναγκάζων ἐπαίδευε 5 (141) φρονείν δὲ πάλιν οὐχ ἦττον τῷ πρὸς ἑαυτὴν εἶναι καὶ ξαυτούς γινώσκειν εθέλειν τε καὶ πειρᾶσθαι τοῦτο δὴ τὸ ἄριστον φιλοσοφίας ἔργον, δ δή καὶ δαιμόνων τῷ μαντικωτάτω ανατίθεται ώς πάνσοφον πρόσταγμα, τό Γνωθι σαυτόν. (142) τὸ δὲ εἶναι ὄντως ἔργον φρονήσεως, καὶ 10 ταίτην είναι την θείαν φρόνησιν καλώς τοῖς παλαιοῖς λέγεται· την αυτην όντως ούσαν θεού και ανθρώπου αρετην, αὐτῆς τῆς ψυχῆς ἑαυτὴν ώσπερ ἐν κατόπτρω ὁρᾶν μελετώσης καὶ τὸν θεῖον νοῦν, εἰ ἀξία γένοιτο τῆς κοινωνίας τῆσδε, ἐν αύζτη κατοπτριζομένης δδόν τε απόδρητόν τινα ταύτης 15 αποθεώσεως έξιχνευομένης. (143) απολούθως δε καὶ σωφρονείν καὶ ἀνδρίζεσθαι· σωφρονείν μέν, διασωζομένους την φρόνησιν τήνδε της ψυχης ξαυτήν γινωσκούσης, εί ποτε αὐτή τοῦτο γένοιτο ταύτην γὰρ εἶναι πάλιν τὴν σωφροσύνην, σώαν τινὰ φρόνησιν οὖσαν (144) άνδρίζεσθαι δ' ἐπὶ πᾶσιν 20 έμμένοντας ταις ελοημέναις έπιτηδεύσεσι, καὶ οὐκ ἀποπίπτοντας ούθ' επουσίως ούθ' υπό τινος ανάγκης, φυλάττοντας δε καὶ εγκρατείς των είρημενων καὶ ταύτην είναι, σώτειράν τινα καὶ φύλακα | δογμάτων οἶσαν, τὴν ἀφετὴν ταύτην. 9^r

ΧΙΙ. (145) Καὶ δῆτα δικαίους μὲν καὶ φρονίμους καὶ 25 σώφρονας ἢ ἀνδρείους ἡμᾶς ὑπὸ ἡμετέρας βραδυτῆτος καὶ νωχελίας, καὶ ταῦτα πάνυ σπεύδων, ἔτι μέλλει καταστήσεσωι· οὐτε ἔχοντας οὖτε ἐγγύς πω γενομένους οὐδ' ἡστινοσοῦν ἀρετῆς ἀνθρώπων ἢ θείας, πολλοῦ γε δεῖ· (146) αἶται

¹⁵ αύτη Bengel αὐ $\langle \tau \tilde{\eta} \rangle$ A 16 ἀποθεώσεως Voss ἀπὸ θεώσεως A 27 καταστήσεσθαι aus καταστήσασθαι corr A^1

γάρ μέγισται καὶ ύψηλαὶ, καὶ οὐδετέρα ληπτέα οὐδέ τω τυγείν, ότω μη θεός γε έμπνέοι δύναμιν ήμείς τε ούτε πεφίχαμεν οθτως επιτηδείως, οθτε και άξιοι είναι επιτυχείν οὐδέπω δμολογοῦμεν οὐ ποιήσαντες ἀπὸ δαθυμίας καὶ 5 ασθενείας πάντα, άπερ τούς των αρίστων εφιεμένους και τά τέλεια μνωμένους χρή. (147) δίκαιοι μεν οὖν ἢ σώφρονες ἢ τινα των άλλων έχειν άρετων έτι μέλλομεν εραστάς δε ήμας ύτι δριμίτατον ερώντας έρωτα, ύπερ επ' αὐτῷ μόνον ἴσως, καὶ πάλαι κατεστήσατο ὁ θαυμαστὸς οἶτος καὶ φίλος τῶν το άρετων καὶ προήγορος, (148) ἐμποιήσας ἔρωτα τῆ αὐτοῦ άρετη καὶ τοῦ κάλλους της δικαιοσύνης, ής τὸ χρύσεον όντως έδειξεν ημίν πρόσωπον, καὶ φρονήσεως της πάσιν έφεσίμου, καὶ τῆς ἐρασμιωτάτης σοφίας τῆς ἀληθοῦς, καὶ σωφροσύνης της θεοειδούς, ή έστι ψυχης εύστάθεια και είρηνη πάσι 15 τοῖς κτησαμένοις αὐτὴν, καὶ ἀνδρείας τῆς θαυμασιωτάτης, (149) υπομονής ήμων, και έπι πασιν εισεβείας, ην μητέρα φασί τῶν ἀρετῶν, ὀρθῶς λέγοντες. αίτη γάρ ἐστιν ἀρχή καὶ τελευτή πασών των άρετων άπὸ ταύτης τε γάρ δραωμένοις δαστα αν ημίν επιγένοιντο και αι λοιπαι αρεταί ει τουθ 20 δ δεί πάντα άνθρωπον, τόν γε μη άθεον η φιλήδονον, τὸ φίλον γενέσθαι καὶ προήγορον θεῷ, κτήσασθαι ἐαυτοῖς έπιθυμούντες καὶ σπεύδοντες, των λοιπών άρετων έπιμελοίμεθα · όπως μη ἀνάξιοι καὶ ὁυπῶντες, μετὰ δὲ πάσης ἀρετῆς καὶ σοφίας ώσπες τινὸς ἀγαθοῦ πομποῦ καὶ ἱερέως σοφω-25 τάτου προσίοιμεν τῷ θεῷ. τό γε πάντων τέλος οὐχ Ετερόν τι οἶμαι, ἢ καθαρῷ τῷ νῷ ἐξομοιωθέντα προσελθεῖν τῷ θεῷ καὶ μένειν ἐν αὐτῷ.

ΧΙΙΙ. (150) Ἐπὶ τῆ ἄλλη πάση φιλοπονία καὶ σπουδῆ τὴν περὶ Θεολογίας διδασκαλίαν καὶ εὐλάβειαν πῶς ἂν

¹ οὐδέ τ ψ aus οὐδὲ τ ψ corr A¹ οὐδὲ τ $\tilde{\psi}$ Voss 20 δεῖ aus δ $\dot{\eta}$ corr M¹ δεῖ Hoe am Rand δ $\dot{\eta}$ A

έξελθοιμι τῷ λόγω, εἰς αὐτὴν τὴν διάθεσιν εἰσδὸς τοῦ ἀνδρὸς. σὺν οία γνώμη καὶ παρασκευῖ, τοὺς περὶ τοῦ θείου πάντας έκμανθάνειν ήμᾶς ήθελε λόγους, φυλαττόμενος, μή πη κινδυνεύσαιμεν περί τὸ άναγκαιότατον άπάντων, τὴν τοῦ πάντων αίτίου γνώσιν. (151) φιλοσοφείν μέν γάρ ήξίου αναλεγο- 5 μένους τῶν ἀρχαίων πάντα δσα καὶ φιλοσόφων καὶ ὑμνωδῶν έστι γράμματα πάση δυνάμει, μηδέν εκποιουμένους μηδ αποδοκιμάζοντας (οὐδέπω γὰρ οὐδὲ τὴν κρίσιν ἔγειν): (152) πλην δσα τῶν ἀθέων είη, δσοι ἐκκυλισθέντες ὁμοῦ καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐννοιῶν οὐκ εἶναι θεὸν ἢ πρόνοιαν 10 λέγουσι (ταῖτα γὰρ οἶτ' ἀναγινώσκειν ἄξιον, ἵνα μηδ' ἐν τῷ τυχόντι μολύνοιθ' ήμιν ή ψυχή, εὐσεβείν μέλλουσα λόγων δὲ απούουσα υπεναντίων τη του θεου θεραπεία ουδέ γαρ τους τοῖς ναοῖς προσιόντας εὐσεβείας, ἦς οἴονται, ἐφάπτεσθαί τινος όλως τῶν βεβήλων) • τὰ τούτων τοίνυν οὐδ' όλως οὐδὲ 15 άριθμεῖσθαι άξιον παρ' ανδράσιν εὐσεβεῖν ἐπανελομένοις. Ι (153) τοῖς δὲ λοιποῖς πᾶσιν ἐντυγγάνειν καὶ προσομιλεῖν, 9 γένος μεν οὐδε εν οὐδε λόγον φιλόσοφον προτιμήσαντας οὖτε αξ ἀποδοκιμάσαντας, ούτε Ελληνικον ούτε βάρβαρον, πάντων δὲ ἀπούοντας. (154) σοφῶς τοῦτο παὶ μάλα ἐντέχνως μή 20 πη εξς τις καὶ καθ' ξαυτόν τωνδέ τινων ἢ τωνδε λόγος αὐτὸς μόνος ἀκουσθεὶς καὶ τιμηθεὶς, κὰν μὴ ἀληθινὸς ών τύχη, ώς μόνος άληθης ών, είσδις είς την ψυχην ημών έξαπατήση καὶ καθ' ξαντὸν διαθεὶς ἰδίους ἡμᾶς ποιήσηται, οὐκέτ ἀποστῆναι δυναμένους οὐδὲ ἀποπλύνασθαι, ώσπερ τὰ 25 δευσοποιόν τινα βαφήν βαφέντα των ερίων. (155) δεινόν τε γὰρ χρημα καὶ εἴστροφον λύγος ὁ ἀνθρώπων, ποικίλος τε τοῖς σοφίσμασι, καὶ ὀξὸς, εἰσδραμών εἰς τὰς ἀκοὰς, τυπῶσαί

¹ ξξέλθοιμι zu διέλθοιμι corr M¹· 7 γράμματα Α συγγράμματα PM 15 οὐδ' ὅλως Μ Voss οὐδόλως Α 23 ξξαπατήση PM Voss ξξαπαντήση Α

τε τὸν νοῦν καὶ προθέσθαι, καὶ ἀναπείσας τοὺς ἄπαξ άρπασθέντας ὡς ἀληθής ἀγαπᾶσθαι, καὶ μένειν ἔνδον, κὰν
ψευδής καὶ ἀπατηλὸς ἦ, ὥσπερ τις γόης κρατῶν, ὑπέρμαχον
ἔχων αὐτὸν τὸν ἡπατημένον. (156) εὐεξαπάτητόν τε πάλιν
ε ὑπὸ λόγου καὶ εἴκολον πρὸς συγκατάθεσιν ψυχὴ ἀνθρώπου,
ἐτοίμη τε, πρὶν διακρίνη καὶ ἐξετάση πάντα τρόπον, ὑπὸ
ἀμβλύτητος καὶ ἀσθενείας τῆς ἰδίας, ἢ ὑπὸ λεκτότητος τῆς
τοῦ λόγου πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἐξετάσεως ἀποκαμοῦσαν
ἑαυτὴν ἀπραγμονέστερον παραδιδόναι πολλάκις ψευδέσι λό10 γοις καὶ δόγμασι, πεπλανημένοις μὲν αὐτοῖς, πλανῶσι δὲ
καὶ τοὺς ἐσχηκότας (157) καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ κὰν
ἐπανορθοῦν ἕτερος ἐθέλοι λόγος, οὐκέτι προσιεμένη οὐδὲ
μεταπειθομένη, τοῦ δὲ ἐν αὐτῆ περιεχομένη, ὥσπερ τινὸς
τυράννου ἀπαραιτήτου αὐτῆς κεπρατηκότος.

15 ΧΙV. (158) ³Η γὰρ οὐχὶ ταῖτα δογμάτων τε τὰ μαχόμενα καὶ ἐναντιούμενα ἀλλήλοις φιλοσόφων τε τὰς στάσεις εἰσήγαγεν, ἄλλων τοῖς ἄλλων ἐνισταμένων δόγμασι, καὶ ἄλλων ἄλλα κρατούντων ἄλλων τε ἄλλοις προστιθεμένων (159) καὶ φιλοσοφεῖν μὲν ἀπάντων βουλομένων καὶ ἐπαγγελλομένων, 20 ἐξ οὖ γε προὐτράπησαν τὸ πρῶτον, καὶ φασκόντων ἐθέλειν οὐχ ἦττον ὅτε γεγόνασιν ἐν τοῖς λόγοις, ἢ ὡς αὐτοῦ ἤρχοντο, μᾶλλον δὲ καὶ πλείονα τὸν ἔρωτα νῦν ἔχειν τῆς φιλοσοφίας, ὅτε αὐτῆς καὶ γεύσασθαι (ὡς ἀν εἴποι τις) ὑπῆρξε καὶ προσδιατρίψαι τοῖς λόγοις, ἤπερ ὅτε πρῶτον ἀπείρως ἔχοντες 25 εἶθ ὑπὸ ὁρμῆς τινος φιλοσοφεῖν ἐπήρθησαν λεγόντων μὲν ταῦτα, οὐκέτι δὸ ὑπακουσάντων λόγοις οὐδένεσι τῶν ἑτεροδόξων; (160) οὖτ οὐν εἶς τις τῶν παλαιῶν προὐτρέψατό τινα τῶν νεωτέρων ἢ τῶν τοῦ Περιπάτου πρὸς αὐτὸν ἔπιστρέφειν

¹⁵ $\hat{\eta}$ Bengel am Rand $\hat{\eta}$ A 25 $\epsilon \hat{\iota}\vartheta$ Bengel am Rand $\epsilon \hat{\iota}\vartheta$ A v auf Rasur von 2—3 Buchst.

²¹ αὐτοῦ] αὐτῶν Voss 26 οὐδένεσι Α οὐδέσι Μ, doch

καὶ τὴν αὐτοῦ φιλοσοφίαν φιλοσοφεῖν, οἴτε ἀνάπαλιν, καὶ ὅλως οὐδεὶς οὐδένα. (161) οὐ γὰρ ἀν ὁραδίως μεταπεισθείη τις προσθέσθαι, τῶν αὐτοῦ μεταπιθέμενος, ἐτέροις, καὶ ταῦτα τούτοις ἴσως, οἷς εἴπερ ἐπείσθη πρὶν φιλοσοφήσει προσελθεῖν, τὸ πρῶτον ὰν καὶ ἡγάπα · [ἐπείσθη ὁραδίως] οἶα δὴ 10^τ μὴ προκατειλημμένης τῆς ψυχῆς μηδέπω λόγοις προσανείχετο ὰν καὶ ἡγάπα, ὁμοίως ἐναντιούμενος δι' ἐκεῖνα τούτοις, ὰ νῦν ἔχει.

(162) Τοιαίτα ήμιων οί καλοί καὶ λογιώτατοι καὶ έξεταστικώτατοι Έλληνες πεφιλοσοφήκασιν, οξς προσέτυχεν 10 ξιαστος έξ ἀρχῆς ελαθεὶς ὑπό τινος ὁρμῆς, ταῦτα μόνα λέγων είναι άληθη, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα τῶν ἄλλων φιλοσόφων ἀπάτην καὶ λῆρον λόγω μεν οὐδεν μᾶλλον αἰτὸς τὰ αὐτοῦ κρατίνων, ἢ τῶν ἄλλων Εκαστοι προθστανται τῶν ίδίων, του μη χρηναι μετατίθεσθαι καὶ μεταβουλεύεσθαι 15 ἀνάγηη ἢ πειθοῖ: (163) οὐκ ἄλλην τινὰ (εἰ δεῖ τὰληθές είπειν) έχων ή την πρός της φιλοσοφίας επί τάδε τὰ δόγματα άλογον δομήν, καὶ κρίσιν ὧν οἴεται άληθῶν (μὴ παράδοξον εἰπεῖν ή) οὐν ἄλλην ἡ τὴν ἄκριτον τύχην ταῦθ Εκαστος φιλών, οίς προσέτυχε τὸ πρώτον, τφ' ών οίονεί 20 δεδεμένος, οὐκέθ' οἶός τε προσέχειν ἐτέροις: (164) εἰ μέν τι καὶ λέγειν έχοι σὰν ἀποδείξει ἀληθείας τῶν αὐτοῦ περὶ πάντων, καὶ ώς ψευδη είη τὰ τῶν ἐναντίων, βεβοηθημένος καὶ τῷ λόγῳ, ἐπεὶ καὶ ἀβοήθητος, ἑαυτὸν χαρισάμενος καὶ έκδεγόμενος είκη ώσπερ Ερμαιον τοῖς προκαταλαβοῦσιν αὐτὸν 25 λόγοις: (165) οδ δ' έν τε τοῖς άλλοις έσφηλαν τοὺς έγοντας. καὶ δή καὶ τοῦ πάντων μεγίστου καὶ ἀναγκαιοτάτου, τῆς

⁵ $\xi \pi \epsilon i \sigma \delta \eta$ $\dot{\phi} \psi \delta i \omega \varsigma$ halte ich mit Bengel für ein Glossem 14 $\ddot{\eta}$ Voss καὶ Α 17 $\pi \dot{\phi}$ $\dot{\varsigma}$ $\dot{\varsigma}$ Α $\pi \dot{\phi}$ Bengel am Rand 25 $\dot{\epsilon}$ κόμενος Α $\dot{\epsilon}$ νόεχομενος Bengel am Rand $\dot{\epsilon}$ κοδιδόμενος oder $\dot{\epsilon}$ κόεδομένος vermute ich

περί τὸ θεῖον γνώσεως καὶ εὐσεβείας. (166) καὶ μένουσιν ύμως εν αὐτοῖς δεδεμένοι τρόπον τινά, καὶ οὐκέτ' ὰν αὐτοὶς ούδεις φύσαιτο φαδίως, ώσπερ έκ τενάγους έν πεδίω πλατυτάτω δυσδιαβάτω, οὐκέτι ἐῶντος τοὺς ἐμπεσόντας ἄπαξ οὐτε 5 παλινδρομήσαντας ούτε και περαιωσαμένους διασώζεσθαι, έν αὐτῷ δὲ αὐτοὺς κατέχοντας μέχρι τελευτῆς: (167) ἢ ώσπερ έξ ύλης βαθείας καὶ δασείας καὶ ύψηλης, εἰς ην εἰσηλθε μέν τις δδοιπόρος, ώς δή καὶ εξορμήσων ίσως καὶ εν καθαρώ πάλιν αύτὸν καταστήσων τῷ Ερχει, ὑπὸ δὲ μήκους καὶ δα-10 σύτητος ούχ οδός τε γίνεται, πάμπολλα στρεφόμενος έν αὐτῷ, όδούς τέ τινας ένδον εύρίσκων συνεχείς ποικίλα όδοιπορεί, ώς δη διά τινος αιτων έξορμήσων τάχα αί δ' επί τὰ ένδον άγουσι μόνον, έξοδον δὲ οὐδαμῶς, αὐτῆς τε τῆς ύλης μόνης δδοί τινες οἶσαι τέλος δὲ δ δδοιπόρος ἀποκαμών καὶ ἀπα-15 γορεύσας, ως δή πάντων ύλης γενομένων καὶ οὐκέτι οὐδενὸς όντος ἐπὶ γῆς οἰκητηρίου, ἐκεῖ μένειν ἐθέλει τὴν ἑστίαν καταστησάμενος, καὶ εὐουχωρίαν αίτῷ ώς οἶόν τε ἐν τῆ ύλη ένποριζόμενος: (168) καὶ ώσπερ έκ τινος λαβυρίνθου, εἰς δν εισόδου φαινομένης μιᾶς οὐδεν ποικίλον εκ τῶν έξωθεν 20 ύποτοπήσας τις είσελθών διά τῆς φαινομένης θύρας μιᾶς. είτα προχωρήσας άχρι των ενδοτάτω, ποικίλον τε ίδων θέαμα καὶ κατασκεύασμα πάνσοφον πολύπορόν τε καὶ εἰσόδοις καὶ έξόδοις συνεχέσι σεσοφισμένον, έθέλων μέντοι καὶ έξιέναι 10 μηκέθ οξός τε είη, εναποληφθείς ενδον ύπο σοφοῦ | δοκοῦντος 25 αὐτῷ κατασκευάσματος. (169) οὐδεὶς δὲ οἴτε λαβύρινθος οὕτω δυσεξέλικτος καὶ ποικίλος, ούτε ύλη δασεῖα καὶ ποικίλη, ούτε πεδίον ούτως η τέναγος δεινόν πρατήσαι τους εμπελάσαντας ώς λόγος, εί τις είη κατ' αὐτῶν τῶνδέ τινων φιλοσόφων.

⁹ αύτὸν aus αὐτὸν corr A 17 αὐτῷ] αὐτῷ A ` 28 κατ' αὐτῷν Α καταντῶν Bengel am Rand

(170) Ίνα δη οὖν μη ταὐτὸν τοῖς πολλοῖς πάθοιμεν, πρός μεν ένα τινά οὐκ ήγε τῶν φιλοσόφων λόγων, οὐδε κατ αὐτοὺς ἀπιέναι ἢξίου, πρὸς δὲ πάντας ἦγεν, οὐδενὸς ἀπειράστους είναι θέλων δόγματος Έλληνικοῦ. (171) καὶ αὐτὸς δὲ συνεισήει προηγούμενος καὶ γειραγωγών ώσπερ εν δδοιπορία, 5 εί που και ύπαντήσαι τι σκολιον και ύπουλον και σοφισματώδες οξα δή τεχνίτης, έκ της έκ πολλοί τοίς λόγοις συνδιατριβής οὐκ ἀήθης οὐδενὸς οὐδὲ ἀπειρος ών, μετέωρος αὐτός τε εν ἀσφαλεῖ μένοι, καὶ ἄλλοις δρέγων χεῖρα διασώζοιτο ωσπερ βαπτιζομένους ανιμώμενος: (172) παν μέν, 10 ε τι χρήσιμον φιλοσόφων εκάστων και άληθες ήν, αναλέγων καὶ παρατιθέμενος ἡμῖν: (173) ὅσα δὲ ψευδῆ, ἐκκρίνων, τά τε άλλα καὶ μάλιστα δσα ίδια πρὸς εὐσέβειαν ἢν ἀνθρώπων.

ΧV. Περί τούτων μέν μηδέν προσέχειν συμβουλεύων, μηδε εὶ πάνσοφός τις έπὸ πάντων ανθρώπων μαρτυρηθείη, 15 μόνω δὲ προσέχειν θεω καὶ τοῖς τοίτου προφήταις. (174) αἰτὸς ὑποφητείων καὶ σαφηνίζων ὅ τί ποτε σκοτεινὸν και αινιγματώδες ή, οξα πολλά εν ταϊς ίεραϊς έστι φωναϊς (έτοι οίτω φίλον ον τω θεω προσομιλείν ανθρώποις, ώς μη καὶ ἀναξίαν ψυχὴν, οξαι αἱ πολλαὶ, γυμνὸς καὶ ἀσκεπὴς ὁ 20 θείος είσίη λόγος, ή και τη φύσει μέν σαφέστατον καί άπλούστατον πᾶν τὸ θεῖον λόγιον ὂν, ἡμῖν δὲ ἀποστᾶσι θεοῦ καὶ ἀπομεμαθηκόσιν ἀκροᾶσθαι ξπὸ χρόνου καὶ παλαιότητος άσαφες και σκοτεινόν καταφαινόμενον, οἰκ ἔχω λέγειν): πλήν σαφηνίζων και είς φῶς προάγων, είτε αινίγματα όντα 25 τυγχάνοι, δεινός δεν άπροατής θεού και συνειώτατος (175) είτε καὶ οἰδὲν σκολιον ἔχοντα τῆ φύσει οἰδ' ἀσύνετον αἰτῷ, οἵτως έγοντι μόνω τῶν νῦν ἀνθοώπων, ὧν αὐτός τε έγνων καὶ έτέρων ήπουσα περί τινων λεγόντων, μεμελετηπότι τὰ παθαρά

²⁵ προάγων] hinter ά 6 ύπαντήσαι corr aus ύπαντήσαι A1 ein Buchst, ausradiert A Gregorios Thaumaturgos.

των λογίων φωτεινά τε παραδέχεσθαι αἰτοῦ τῆ ψυχῆ καὶ διδάσκεσθαι ετέρους. (176) δτι αυτών δ πάντων άρχηγός, δ τοῖς τοῦ θεοῦ φίλοις προφήταις ὑπηχῶν καὶ ὑποβάλλων πάσαν προφητείαν καὶ λόγον μυστικόν καὶ θείον, οίτως 5 αὐτὸν τιμήσας ώς φίλον προήγορον κατεστήσατο (177) ὧν δι' έτέρων ηνίξατο μόνον, τούτων διὰ τούτου την διδασκαλίαν ποιούμενος, δσα τε άξιοπιστότατος ών η προσέταξε βασιλικῶς η καὶ ἀπεφήνατο, τούτων τοὺς λόγους διερευνᾶσθαί τε και έξευρίσκειν τοίτω δωρησάμενος (178) εν εί τις σκληρός 10 την ψυχην καὶ ἄπιστος ή καὶ φιλομαθής ών τύχοι, παρά τούτου μαθών καὶ συνείναι καὶ πιστεύειν ελέσθαι αναγκάζοιτο τρόπον τινὰ καὶ ξπεσθαι θεώ. (179) λέγει τε ταῖτα οὐκ άλλως οἶμαι ή κοινωνία τοῦ θείου πνεύματος τῆς γὰρ αὐτῆς δυνάμεως δεῖ προφητεύουσί τε καὶ ἀκροωμένοις προ-15 φητών καὶ οὐκ ἀν ἀκούσαι προφήτου; ῷ μὴ αὐτὸ τὸ πνεύμα τὸ προφητεῦσαν τὴν σύνεσιν τῶν αὐτοῦ λόγων ἐδωρήσατο. 11 (180) τοιοῦτον | έγκειται λόγιον καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς γράμμασι, τὸν κλείοντα ἀνοιγνύναι μόνον λέγον, ἄλλον δὲ μηδ' ὁντινοῦν. ανοίγει δε τα πεκλεισμένα σαφηνίζων τα αινίγματα δ θείος 20 λόγος. (181) δώρον τὸ μέγιστον οἶτος τοῦτο θεόθεν ἔγει λαβών καὶ μοῖραν παγκάλην οὐρανόθεν, έρμηνεὺς εἶναι τῶν τοῦ θεοῦ λόγων πρὸς ἀνθρώπους, συνιέναι τὰ θεοῦ ώς θεοῦ λαλούντος, καὶ διηγείσθαι ἀνθρώποις ώς ἀκούουσιν ἀνθρωποι. (182) τοιγαρούν οὐδεν ημίν ἄρρητον, οὐδε γὰρ κεκρυμ-25 μένον καὶ ἄβατον ἦν Εξῆν δὲ μανθάνειν πάντα λόγον, καὶ βάρβαρον καὶ Ελληνα, καὶ μυστικώτερον καὶ πολιτικώτερον. καὶ θεῖον καὶ ἀνθρώπινον, σὸν πάση περιουσία ἐκπεριϊοῦσι πάντα καὶ διερευνωμένοις, καὶ πάντων ἐμφορουμένοις καὶ απολαύουσι των της ψυχης αγαθών είτε τι παλαιον αλη-

¹⁵ ἀχούσαι aus ἀχοῦσαι corr A¹ : 17 vgl Jes 22, 22 Job 12, 14 Apk 3, 7 27 ἐχπεριϊοῦσι Cas ἐχπεριοῦσι A

θείας μάθημα, εἴτε καὶ ἄλλο τις ὀνομάσαι τοιοῦτον ἔχοι, ἐν αὐτῷ ἦμεν ἔχοντες τὴν θαυμαστὴν καὶ πλήρη τῶν καλλίστων θεαμάτων παρασκευὴν καὶ ἐξουσίαν. (183) καὶ συνελόντα εἰπεῖν παράδεισος ἡμῖν ὄντως οὖτος ἦν, μιμητὴς τοῦ μεγάλου παραδείσου τοῦ θεοῦ, ἐν ῷ γῆν μὲν ἐργάζεσθαι οὐκ ἦν τὴν 5 κάτω οὐδὲ σωματοτροφεῖν παχυνομένους, τὰ δὲ ψυχῆς μόνον αὐξειν πλεονεκτήματα, ώσπερ τινὰ φυτὰ ὡραῖα ἑαυτοὺς φυτεύσαντας ἢ ἐμφυτευθέντας ἡμῖν ὑπὸ τοῦ πάντων αἰτίου, εὐφραινομένους καὶ τρυφῶντας.

ΧΥΙ. (184) Οὖτος παράδεισος ἀληθῶς τρυφῆς, 10 αύτη άληθης ευφροσύνη καὶ τρυφή, ην ετρυφήσαμεν εν τω διηνυσμένω τωθε χρόνω, καὶ οὐκ δλίγω ήδη καὶ δλίγω πάντις εὶ μέχρι τούτου στήσεται, ἀπελθοῦσιν ήδη καὶ ἀναχωρήσασιν εντεύθεν. (185) οὐκ οἶδα γὰρ τί παθών ἢ πάλιν άμαρτών έκπορεύομαι, έξελαύνομαι τί χρη λέγειν, άγνοω, άλλ' ότι 15 δεύτερος εκ παραδείσου Αδάμ εγώ, και λαλεῖν ηρξάμην. ώς καλώς έζων, ακούων λέγοντος διδασκάλου καὶ σιωπών. ώς όφελον καὶ νῦν ἡσυχίαν ἄγειν ἐμάνθανον σιωπών, ἀλλὰ μή (τὸ καινὸν τοῦτο θέαμα) ἀκροατήν τὸν διδάσκαλον ποιήσασθαι. (186) τί γάρ μοι έδει τῶν λόγων τούτων; τί δὲ 20 καὶ προσφθέγγεσθαι τοιαῦτα, μὴ ἀπεῖναι προσκαρτερεῖν δὲ δέον; αλλά τῆς παλαιᾶς ἀπάτης ἔοικεν εἶναι ταῦτα πλημμελήματα, των τε άρχαίων δίκαι αίδε με μένουσιν έτι. (187) η και αξθις απειθείν μοι δοκώ, υπερβαίνειν τολμών τοὺς λόγους τοῦ θεοῦ, μένειν δέον ἐν αὐτοῖς καὶ πρὸς αὐτοῖς. 25 δ δὲ ἀπειμι, φεύγων μὲν ἀπὸ τῆς μακαρίας ταύτης ζωῆς ούχ ήττον όδ' εγώ, ή ἀπὸ προσώπου θεοῦ ὁ παλαιὸς εκείνος άνθοωπος, είς δὲ τὴν γῆν ἐπιστρέφων, ἐξ ἦς ἐλήφθην.

⁵ vgl Gen 3, 23 8 vgl Mt 15, 13 10 οὖτος aus οὖτω corr A¹ vgl Gen 3, 23 18 ὄφελον scheint aus ὤφελον corr A 28 vgl Gen 3, 19

(188) γῆν τοιγαροῦν ἔδομαι πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ἐκεῖ ζωῆς μου, καὶ γῆν ἐργάζομαι, καὶ ταίτην ἀ κάν θας καὶ τριβόλους ἀνατέλλουσάν μοι, τὰς ἐμὰς λίπας καὶ φροντίδας τὰς ἐπονειδίστους, ἀφειμένος τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν φροντίδων τὴν γῆν, ὅθεν ἔξῆλθον, καὶ τὴν συγγένειαν τὴν ἐμὴν τὴν κάτω, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου ἀπολιπῶν γῆν τὴν ἀγαθὴν, ἔνθα μοι οὖσα ἡ ἀγαθὴ πατρὶς ἡγνοεῖτο πάλαι, καὶ συγγενεῖς, οῦς ἔχων ψυχῆς ἐμῆς οἰκείους ὕστερον γινώτιτοκειν ἡρξάμην, καὶ τὸν οἶκον τοῦ ἀληθῶς πατρὸς ἡμῶν, ἐν ῷ μένων ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῷ μένειν ἐθελόντων υἱῶν τῶν ἀληθῶν σεμνῶς τιμᾶται καὶ γεραίρεται ὁ πατήρ. ἐγὸ δὲ ἀσεμνος καὶ ἀνάξιος ἔξέρχομαι τῶνδε, στραφεὶς εἰς τὰ ὀπίσω καὶ παλινδρομῶν.

15 (190) Λέγεται τις νίὸς, παρὰ πατρὸς ἀπολαβών τὸν ἐπιβάλλοντα αὐτῷ πρὸς ἕτερον αὐτοῦ ἀδελφὸν κλῆρον, ἀποδημῆσαι τοῦ πατρὸς εἰς χώραν μακρὰν θελήσας τοῦτο. ζῶν δὲ ἀσώτως διασπαθῆσαι τὴν πατρώαν οἰσίαν καὶ καταναλῶσαι: τέλος δὲ κατὰ ἀπορίαν ἑαντὸν μισθώσας συφορβεῖν,
20 ὑπὸ λιμοῦ δὲ ἀναγκαζόμενος καὶ κοινωνεῖν τῶν τροφῶν τοῖς
χοίροις ἐπιθυμεῖν μὲν, μὴ τυγχάνειν δὲ μηδὲ τούτου. δίκην
οὖν ἔξέτισε τῆς ἀσωτίας, ἀντὶ τραπέζης τῆς πατρικῆς οὐσης
βασιλικῆς ἀμειψάμενος, ᾶς οὐ προείδετο, τὰς χοιρείους καὶ
τὰς ἐν θητεία τροφάς. (191) τοιοῦτόν τι πείσεσθαι ἐοίκαμεν
25 ἀπελθόντες, καὶ οὐδὲ σῦν παντὶ τῷ ἐπιβάλλοντι κλήρφ
οὐδὲ γὰρ λαβόντες ἃ ἔχρῆν, ἄπιμεν δὲ ὅμως, τὰ μὲν καλὰ
καὶ φίλα καταλιπόντες μετὰ σοῦ καὶ παρὰ σοὶ, ἀμειψάμενοι
δὲ τὰ χέίρω. (192) διαδέξεται γὰρ ἡμᾶς σκυθρωπὰ πάντα,

¹ vgl Gen 3, 17. 14 2—3 vgl Gen 3, 18 6—7 vgl Gen 12, 1 13—14 ση A¹ am Rand 15 ff vgl Lc 15, 11 ff 26 ⟨ἄπιμεν ⟩ ἄπιμεν δὲ P Cas (vgl S, 37 Z, 5)

θόουβος καὶ τάραχος ἐξ εἰρήνης, καὶ ἐξ ἡσύχου καὶ εὐτάκτου βίος ἀτακτος, ἐκ δὲ ἐλευθερίας ταύτης δουλεία χαλεπὶ, ἀγοραὶ καὶ δίκαι καὶ ὅχλοι καὶ χλιδή: (193) καὶ σχολή μὲν ἡμῖν οὐκέτι πρὸς τὰ κρείτιω οἰδ΄ ἡτισοῦν, οὐδὲ λόγια τὰ θεῖα λαλήσομεν, λαλήσομεν δὲ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώ- τὰ Φεῖα λαλήσομεν, λαλήσομεν δὲ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώ- ταν (τοῦτο δὴ καὶ ἀπλοῦς ἀρά τις εἶναι νενόμισται ἀνδρὶ προφήτη), ἡμεῖς δὲ καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων. (194) νὺξ ὅντως ἐξ ἡμέρας, ἐκ δὲ λαμπροῦ φωτὸς σκότος, καὶ ἐκ πανηγύρεως πένθος, καὶ ἐκ πατρίδος πολεμία χώρα διαδέξεται ἡμᾶς, ἐν ἢ ῷδὴν μὲν ἱερὰν οἰκ ἔξεστί μοι ἄδειν (πῶς γὰρ ἐν γῖ 10 ἀλλοτρία τῆς ψυχῆς μου, ἔνθα μένοντα οἰκ ἔστι προσεῖναι θεῷ;) κλαίειν δὲ μόνον καὶ στένειν, ὑπομιμνησκόμενον τῶν ἐνταῦθα, εἰ καὶ τοῦτό μοί τις συγχωρήσεται.

(195) Πολέμιοί ποτε λέγονται ἐπελθόντες πόλει μεγάλη καὶ ἱερῷ, ἐν ἢ τὸ θεῖον ἐθεραπείετο, αἰχμαλώτους κατασῦραι 15 τοὺς ἐνοικοῦντας καὶ ὑμνφδοὺς καὶ θεολόγους εἰς τὴν αὐτὴν χώραν, Βαβυλωνία δὲ ἢν τοὺς δ' ἐνεχθέντας εἰς αὐτὴν μηδ' ἀξιουμένους ὑπὸ τῶν κρατούντων ὑμνεῖν ἐθέλειν τὸ θεῖον, μηδὲ ψάλλειν ἐν γῷ βεβήλῳ ἀλλὰ τὰ μὲν ὄργανα τὰ μουσικὰ κρεμάσαι ἐπὶ τῶν ἰτεῶν ἀρτήσαντας, αὐτοὺς δὲ κλαίειν ἐπὶ 20 τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος. (196) ἐκείνων τις εἶναι δοκῶ, ἐξελαυνόμενος ἀπὸ πόλεως καὶ πατρίδος ἐμῆς ταύτης καὶ ἱερᾶς ἔνθα μεθ' ἡμέραν τε καὶ νύκτὰ οἱ ἱεροὶ ἀπαγγέλλονται νόμοι ὑμνοι τε καὶ ψόαὶ καὶ λόγοι μυστικοὶ, καὶ φῶς τὸ ἡλιακὸν καὶ τὸ διηνεκὲς, ἡμέρας ὕπερ ἡμῶν προσομιλούντων 25 τοῖς θείοις μυστηρίοις, καὶ νυκτὸς ιὧν ἐν ἡμέρα εἶδέ τε καὶ ἔπραξεν ἡ ψυχὴ ταῖς φαντασίαις κατεχομένων καὶ ὅλως

Ps 136, 1-3 25 ὕπερ] ὕπαρ Bengel am Rand

συνελόντα εἰπεῖν ἔνθα ἡ ἔνθεος διὰ παντὸς κατακωχὴ, (197) ταὐτης ἐξελαύνομαι, αἰχμάλωτος φερόμενος εἰς τὴν ἀλλοτρίαν γῆν, ἔνθα μοι οὔτε αὐλεῖν ἐξέσται κρεμασαμένφ 12*τὸ ὄργανόν μου, ὥσπερ | κἀκείνοις, ἀπὸ τῶν ἰτεῶν ἀλλὶ ἐν ε μὲν τοῖς ποταμοῖς ἔσομαι, πηλὸν δὲ ἐργάσομαι καὶ ὕμνους λέγειν οὐκ ἐθελήσω, μεμνημένος ἀλλὶ ἴσως ὑπὸ κακοεργίας τῆς ἄλλης καὶ ἐπιλήσομαι συληθεὶς κατὰ τὰς μνήμας. (198) εἰ δὲ καὶ ἀπιὼν οὐκ ἄκων μόνον, ὥσπερ αἰχμάλωτος, ἀλλὰ καὶ ἐκὼν ἄπειμι, οὐχ ὑπὸ ἄλλου του, ὑπὸ δὲ ἐμαυτοῦ τοῦ ἐκπεπολεμημένος, ἔξὸν μένειν, (199) τάχα καὶ ἀπιὼν ἐντεῦθεν οὐκ ἀσφαλῶς πορεύσομαι, ὡς ἀπὸ ἀσφαλοῦς καὶ εἰρηνευομένης τινὸς πόλεως ἔξελθών εἰκὸς δὲ ὡς ἄρα δδοιπορῶν καὶ λησταῖς συντεύξομαι καὶ συλληφθήσομαι, καὶ γυμνωθεὶς τρωθήσομαι τραύμασι πολλοῖς, καὶ κείσομαί που 15 ἡμιθνὴς ἔξιρμένος.

ΧVII. (200) Αλλὰ τί ταῦτα θρηνῶ; ἔστιν ὁ σωτὴρ πάντων, καὶ τῶν ἡμιθανῶν καὶ τῶν λεληστευμένων πάντων κηδεμῶν καὶ ἰατρὸς, λόγος, ὁ ἄγρυπνος φύλαξ πάντων ἀνθρώπων (201) ἔστιν ἡμῖν καὶ σπέρματα, ἄ τε ἔχοντας ἡμᾶς το ἀνέδειξας καὶ ὅσα παρὰ σοῦ εἰλήφαμεν, τὰς καλὰς ὑποθήκας σὺν οἶς ἄπιμεν, κλάοντες μὲν ὡς πορευόμενοι, φέροντες δὲ σὶν αὐτοῖς ὅμως τὰ σπέρματα ταῦτα. ἴσως μὲν οὖν διασώσεται ἡμᾶς ὁ φύλαξ ἐπιστάς (202) ἴσως δὲ ὑποστρέψομεν πρὸς σὲ πάλιν, φέροντες ἐκ τῶν σπερμάτων καὶ τοὺς καρποὺς καὶ τὰς δραγμίδας, τελείας μὲν οὐχὶ (πῶς γὰρ ἄν); οῖας δὲ δυνατὸν ἡμῖν ἀπὸ τῶν ἐν πολιτεία πράξεων, διεφθαρμένας

^{2—6} vgl Ps 136, 1—3
6 κακοεργίας Α κακουργίας V
7 κατὰ] καὶ Bengel am Rand
12—15 vgl Lc 10, 30
20—22 vgl Ps 125, 6
22 αὐτοῖς] αὐτοῖς Α
25 πῶς γὰρ ἄν;]
πῶς γὰρ οὖν; Rhod πῶς γάρ; P Voss πῶς γὰρ οὔ Α
26 διεφθαρμένας] διεφθαρμένα Α διεφθαρμένη PM [corr]

μεν τη δυνάμει η ακάρπω η κακοκάρπω τινί, μη και προσδιαφθαρησομένη δε παρ' ημίν, εί δ θεδς ἐπινεύοι.

XVIII. (203) Έμοι μεν οὖν ἐνταϊθα πανέσθω ὁ λόγος, θρασυνόμενος μὲν ἐφ' οὖ ἥκιστα ἐχρῆν, εὐγνωμόνως δὲ καὶ εὐχαριστήσας που οἰμαι κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν, ἄξιον τ μὲν οὐδὲν λεγόντων, οὐ μὴν σιωπησάντων παντελῶς καὶ ἔτι καὶ ἀποκλαυσάμενος, οἶον οἱ ἀποδημοῦντες τῶν φίλων εἰωθασι, μειρακιώδες, μὴ θωπείας ἐχόμενον οὐδὲν οὐδὲ ἀρχαιότερον ἢ περιεργότερον, οὐκ οἶδα πρόσεστι μέντοι αὐτῷ καὶ τὸ μὴ πεπλασμένον, τοῦτο σαφῶς γινώσκω, ἀληθὲς δὲ πάντη, 10 γνώμη ὑγιεῖ καὶ προαιρέσει εἰλικρινεῖ καὶ δλοκλήρω.

ΧΙΧ. (204) Σὰ δὲ ἀναστὰς, ὧ φίλη πεφαλὴ, καὶ εὐξάμενος ἤδη πέμπε ἡμᾶς, σώσας μὲν παρόντας τοῖς ἱεροῖς σου μαθήμασι, σώζων δὲ ταῖς εὐχαῖς καὶ ἀποδημήσαντας (205) καὶ δὴ παραδίδου καὶ παρατίθεσο, μᾶλλον δὲ παρα-15 δίδου τῷ ἀγαγόντι ἡμᾶς πρὸς σὲ θεῷ εὐχαριστῶν μὲν ἐπὶ τοῖς φθάνουσιν ὑπὲρ ἡμῶν, παρακαλῶν δὲ χειραγωγεῖν καὶ ἐν τοῖς μέλλουσι, διὰ παντὸς ἐφεστῶτα, ὑπηχοῦντα τῷ νῷ ἡμῶν τὰ αὐτοῦ προστάγματα, ἐμβάλλοντα ἡμῖν τὸν θεῖον φόβον αὐτοῦ, παιδαγωγὸν ἄριστον ἐσόμενον οὐ γὰρ ἐν τῷ 20 μετὰ σοῦ ἐλευθερία καὶ ἀπελθόντες ὑπακούσομεν αὐτῷ. (206) παρακάλεσον καὶ παραμυθίαν τινὰ ἡμῖν γενέσθαι παρὰ αὐτοῦ τῆς ἀπολείψεως σου, πομπὸν ἀγαθὸν ἐξαποστεῖλαι

συνοδοιπόρον άγγελον. (207) αίτησον δε καὶ ίνα επιστρέψας ήμᾶς άγάγη πρὸς σε πάλιν καὶ τοῦτό γε μάλιστα πάντων 25

μόνον ήμᾶς παραμυθήσεται.

²⁰ οὐ γὰρ] οὐ γὰρ ώς M, doch ώς übergeschr von I. Hand

Anhang.

Der Brief des Origenes an Gregorios Thaumaturgos.

(Philokalia Cap. XIII, p. 64—67 ed. Robinson, mit der Überschrift:

Πότε καὶ τίσι τὰ ἀπὸ φιλοσοφίας μαθήματα χρήσιμα εἰς τὴν τῶν ἱερῶν γραφῶν διήγησιν, μετὰ γραφικῆς μαρτυρίας.)

1. Χαῖρε ἐν θεῷ, κύριέ μου σπουδαιότατε καὶ αἰδεσιμώτατε νίὲ Γρηγόριε, παρὰ ஹυγένους.

Ή εἰς σύνεσιν, ὡς οἶσθα, εἰφυτα ἔργον φέρειν δύναται ἄσκησιν προσλαβοῦσα, ἄγον ἐπὶ τὸ κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον, τν το οῦτως ὀνομάσω, τέλος ἐκείνου, ὅπερ ἀσκεῖν τις βούλεται. δύναται οἶν ἡ εἰφυτα σου 'Ρωμαῖόν σε νομικὸν ποιῆσαι τον ἐλλογίμων αἰρέσεων. ἀλλ' ἐγω τῆ πάση τῆς εἰφυτας δυνάμει σου ἐβουλόμην καταχρήσασθαί σε τελικῶς μὲν εἰς χριστιατο νισμόν ποιητικῶς δὲ διὰ τοῦτ' ἀν ηὐξάμην παραλαβεῖν σε καὶ φιλοσοφίας 'Ελλήνων τὰ οἱονεὶ εἰς χριστιανισμὸν δυνάμενα γενέσθαι ἐγκίκλια μαθήματα ἢ προπαιδεύματα, καὶ τὰ

⁵ ἀσκεῖν] ἀρκεῖν ${\bf B}$ 6 ξωμαῖον corr aus ξωμαίων ${\bf B}^{1}$ 10 ποιητικῶς δέ. διὰ Rob

ἀπὸ γεωμετρίας καὶ ἀστρονομίας χρήσιμα ἐσόμενα εἰς τὴν τῶν ἱερῶν γραφῶν διήγησιν· ἵν', ὅπερ φασὶ φιλοσόφων παῖδες περὶ γεωμετρίας καὶ μουσικῆς γραμματικῆς τε καὶ ὑητορικῆς καὶ ἀστρονομίας, ὡς συνερίθων φιλοσοφία, τοῦθ' ἡμεῖς εἴπωμεν καὶ περὶ αἰτῆς φιλοσοφίας πρὸς χριστια- 5 νισμόν.

2. Καὶ τάχα τοιοῖτό τι αἰνίσσεται τὸ ἐν Ἐξόδω γεγραμμένον εκ προσώπου τοῦ θεοῦ, Γνα λεχθή τοῖς νίοῖς Ἰσραλλ αίτεῖν παρά γειτόνων καὶ συσκήνων σκεύη άργυρα καὶ γου σα καὶ ίματισμόν ενα σκυλεύσαντες τοὺς Αίγυπτίους 10 εξοωσιν έλην πρός την κατασκευήν των παραλαμβανομένων είς την πρός θεόν λατρείαν. Εκ γάρ ών Εσκύλευσαν τούς Αίγυπτίους οι νίοι Ἰσοαήλ τὰ ἐν τοῖς ἁγίοις τῶν ἁγίων κατεσκεύασται, ή κιβωτός μετά τοῦ ἐπιθέματος καὶ τὰ χερουβίμ και τὸ ίλαστήριον και ή χρυση στάμνος, ἐν ή ἀπέ- 15 κειτο τὸ μάννα τῶν ἀγγέλων ὁ ἄρτος. ταῖτα μὲν οἶν ἀπὸ τοῦ καλλίστου των Αίγυπτίων είκὸς γεγονέναι χουσοῦ: ἀπὸ δὲ δευτέρου τινὸς παρ' ἐκεῖνον ή στερεὰ δι' ὅλου χρυσῖ, λυχνία, πλησίον τοῦ ἐσωτέρου καταπετάσματος, καὶ οἱ ἐπὸ αὐτῆς λύχνοι, καὶ ἡ χουσῆ τράπεζα, ἐφὶ ἦς ἦσαν οἱ ἄρτοι 20 της προθέσεως, καὶ μεταξὶ άμφοτέρων τὸ χρυσοῦν θυμιατήριον. εὶ δέ τις ήν | τρίτος καὶ τέταρτος χρυσός, ἐξ ἐκείνου 40° κατεσκευάζετο τὰ σκείη τὰ άγια. καὶ ἀπὸ ἀργίρου δὲ Αίγυπτίου άλλα εγίνετο εν Αιγύπτω γαο παροικούντες οί υίοὶ Ισραήλ τοῦτο ἀπὸ τῆς ἐκεῖ παροικίας κεκερδήκασι, τὸ εὐπο- 25 οῆσαι τοσαύτης ύλης τιμίας εὶς τὰ χρήσιμα τῆ λατρεία τοῦ θεοῦ. ἀπὸ δὲ Αἰγυπτίων ἱματισμοῦ εἰκὸς γεγονέναι ὅσα έδεήθη έργων, ώς ωνόμασεν ή γραφή, δαφιδευτων, συδδα-

^{7—10} vgl Ex 11, 2. 12, 35 f 18 ἐχεῖνον aus ἐχείνων corr B² 19 ἐπ' aus ἀπ' corr B² 28 Εχ 27, 16 συρραπτόντων corr Dräseke JpTh 1881 S. 110, 38 συρραπτῶν Β

πτόντων τῶν ξαφιδευτῶν μετὰ σοφίας θεοῦ τὰ τοιάδε ἱμάτια τοῖς τοιοισδὶ, Γνα γένηται τὰ καταπετάσματα καὶ αἱ αὐλαῖαι ἐξωτέρω καὶ ἐσωτέρω.

3. Καὶ τί με δεῖ ἀκαίρως παρεκβαίνοντα κατασκευάζειν, 5 είς δσα γρήσιμά εστι τοῖς νίοῖς Ισραήλ τὰ ἀπ' Αιγύπτου παραλαμβανόμενα, οξε Αιγύπτιοι μέν οθη είς δέον έγρωντο, Έβραῖοι δὲ διὰ τὴν τοῦ θεοῦ σοφίαν εἰς θεοσέβειαν ἐχρήσαντο; οἶδεν μέντοι ή θεία γραφή τισι πρὸς κακοῦ γεγονέναι τὸ ἀπὸ τῆς γῆς τῶν νἱῶν Ἰσραὴλ εἰς Αίγυπτον καταβεβη-10 κέναι αινισσομένη, δτι τισί πρός κακοῦ γίνεται τὸ παροικήσαι τοῖς Αίγυπτίοις, τουτέστι τοῖς τοῦ κόσμου μαθήμασι, μετά τὸ ἐντραφῆναι τῷ νόμω τοῦ θεοῦ καὶ τῆ Ἰσραηλιτικῖ, είς αὐτὸν θεραπεία. "Αδερ γοῦν ὁ Ιδουμαῖος, ὅσον μέν ἐν τη γη του Ίσραηλ ήν, μη γευόμενος των Αιγυπτίων άρτων, 15 είδωλα οὐ κατεσκεύαζεν. ότε δὲ ἀποδράς τὸν σοφὸν Σολομώντα κατέβη εἰς Αίγυπτον, ώς ἀποδρὰς ἀπὸ τῆς τοῦ θεοῖ σοφίας συγγενής γέγονε τω Φαραώ, γήμας την αδελφην της γυναικός αὐτοῦ καὶ τεκνοποιών τὸν τρεφόμενον μεταξύ τών παίδων τοῦ Φαραώ. διόπερ, εὶ καὶ ἐπανελήλυθεν εἰς τὴν 40 γην Ισραήλ, έπὶ | τῷ διασχίσαι τὸν λαὸν τοῦ θεοῦ ἐπανελήλυθεν, καὶ ποιησαι αὐτοὺς εἰπεῖν ἐπὶ τῆ χρυση δαμάλει. οξτοί είσιν οί θεοί σου, Ίσραηλ, οί ἀναγαγόντες σε έκ γης Αιγύπτου, κάγω δε τη πείρα μαθών είποιμ άν σοι, δτι σπάνιος μεν δ τὰ χρήσιμα τῆς Αἰγύπτου λαβών 25 καὶ έξελθών ταύτης καὶ κατασκευάσας τὰ πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ πολὺς δὲ ὁ τοῦ Ἰδουμαίου ἸΑδερ ἀδελφός. οἶτοι

² τοιοισδί Rob τοιούτοις δεῖ Β αὐλαῖαι αἰ Rob αἰλαὶ αἱ B 5 εἰς ὅσα Rob ἴσως ἃ Β ἀπ' Β ἀπὸ Rob 8 οἰδεν zu οἰδε corr Β² 13 ff vgl III Regn (I Regg) 11, 14 ff 21 δαμάλει Rob δαμάλη Β 22—23 III Regn (I Regg) 12, 28 Ex 32, 4. 8

δέ εἰσιν οἱ ἀπό τινος Ἑλληνικῆς ἐντρεχείας αἰρετικὰ γεννήσαντες νοήματα, καὶ οἱονεὶ δαμάλεις χρυσᾶς κατασκευάσαντες ἐν Βαιθήλ, δ ἑρμηνεύεται οἶκος θεοῦ. δοκεῖ δέ μοι καὶ διὸ τούτων ὁ λόγος αἰνίσσεσθαι, ὅτι τὰ ἴδια ἀναπλάσματα ἀνέθηκαν ταῖς γραφαῖς, ἐν αἶς οἰκεῖ λόγος θεοῦ, τροπικῶς 5 Βαιθήλ καλουμέναις. τὸ δ' ἄλλο ἀνάπλασμα ἐν Δάν φησιν ὁ λόγος ἀνατεθεῖσθαι. τοῦ δὲ Δὰν τὰ ὅρια τελευταῖά ἐστιν, καὶ ἐγγὺς τῶν ἐθνικῶν ὁρίων ὡς δῆλον ἐκ τῶν ἀναγεγραμμένων ἐν τῷ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦ. ἐγγὺς οὖν εἰσιν ἐθνικῶν ὁρίων τινὰ τῶν ἀναπλασμάτων, ἄπερ ἀνέπλασαν οἱ τοῦ 10 Ἦσερ, ὡς ἀποδεδώκαμεν, ἀδελφοί.

4. Σὰ οὖν, κύριε νίὲ, προηγουμένως πρόσεχε τῆ τῶν θείων γραφῶν ἀναγνώσει ἀλλὰ πρόσεχε. πολλῆς γὰρ προσοχῆς ἀναγινώσκοντες τὰ θεῖα δεόμεθα. Ἱνα μὴ προπετέστερον εἰπωμέν τινα ἢ νοήσωμεν περὶ αὐτῶν. καὶ προσέχων 15 τῆ τῶν θείων ἀναγνώσει μετὰ πιστῆς καὶ θεῷ ἀρεσκούσης προλήψεως κροῦς τὰ κεκλεισμένα αὐτῆς, καὶ ἀνοιγήσεταὶ σοι ὑπὸ τοῦ θυρωροῦ, περὶ οὖ εἰπεν ὁ Ἰησοῦς το ὑτῳ ὁ θυρωροῦς περὶ οὖ εἰπεν ὁ Ἰησοῦς το ὑτῳ ὁ θυρωροῦς τὰ καὶ προσέχων τῆ, θεία ἀναγνώσει ὀρθῶς ζήτει καὶ μετὰ πίστεως τῆς | εἰς θεὸν ἀκλινοῦς τὸν κεκρυμ-41² μένον τοῖς πολλοῖς νοῦν τῶν θείων γραμμάτων. μὴ ἀρκοῦ δὲ τῷ κρούειν καὶ ζητεῖν ἀναγκαιοτάτη γὰρ καὶ ἡ περὶ τοῖ νοεῖν τὰ θεῖα εὐχή ἐφ ἡν προτρέπων ὁ σωτὴρ οὐ μόνον εἶπεν τό κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν καὶ τό ζητεῖτε, καὶ εὐρήσετε ἀλλὰ καὶ τό αἰτεῖτε, καὶ εδ ρήσετε ἀλλὰ καὶ τό αἰτεῖτε, καὶ εδ οθήσεται ὑμῖν. ταῦτα ἀπὸ τῆς πρός σε ἐμοῦ πατρικῆς

¹ γεννήσαντες B, doch γ auf Rasur οἱονεὶ aus οἱον ὁ corr B³
3 u. 6 vgl III Regn (I Regg) 12, 29

3 u. 6 vgl III Regn (I Regg) 12, 29

3 u. 6 vgl III Regn (I Regg) 12, 29

3 u. 6 vgl III Regn (I Regg) 12, 29

5 σ-9 vgl

17 προλήψεως corr aus προσλήψεως B² vgl Mt 7, 7

18 Joh 10, 3

24—26 Mt 7, 7 Le 11, 9

άγάπης τετόλμηται. εἰ δ' εὖ ἔχει τὰ τετολμημένα ἢ μὴ, Θεὸς ὰν εἰδείη καὶ ὁ χριστὸς αὐτοῦ καὶ ὁ μετέχων πνεύματος θεοῦ καὶ πνεύματος χριστοῦ. μετέχοις δὲ σὺ, καὶ ἀεὶ αὕξοις τὴν μετοχὴν, ἵνα λέγης οὐ μόνον τό μέτοχοι τοῦ 5 χριστοῦ γεγόναμεν, ἀλλὰ καὶ μέτοχοι τοῦ θεοῦ γεγόναμεν.

⁴⁻⁵ Hebr 3, 14.

Anmerkungen zum Text.

Für die Ergänzung der jetzt in A fehlenden Buchstaben ist im allgemeinen zu bemerken, daß dort kleine Wörter, wie καὶ, οὐ, τοῖς meist abgekürzt geschrieben sind, und daß auch bei den Endungen die abgekürzte Schreibweise vorherrscht. Wo die Ergänzung im Text sicher ist, habe ich nichts angemerkt.

- S. 1, 8. [']Aγαθόν] sicherlich besser als [']Aσφαλές, was P aus 4,
 27 entnommen zu haben scheint; Καλόν kann nicht in
 A gestanden haben, da der leere Raum 6—7 Buchstaben yoraussetzt.
 - 3, 12. ὁμολογήσαιμεν] Der Optativ ohne ἄν läfst sich schwerlich rechtfertigen. Man kann ὁμολογήσωμεν oder ὁμολογήσαιμε ἀν oder ⟨ἄν⟩ ὁμολογήσαιμεν vermuten; der Conj. Aor. scheint wegen ἀπομιμώμεθα Z. 19 am passendsten zu sein.
 - 3, 23. ἐπεὶ καὶ περιφρονήσαντες] Wenn man περιφρονεῖν hier mit Bengel durch neglegere übersetzen wollte, so müßte man, um den Gegensatz der Worte zu den vorhergehenden: ἀσπασάμενοι ἡδέως zum Ausdruck zu bringen, etwa schreiben: ἔστι δ' ἃ καὶ περ. Aber περιφρονεῖν bedeutet hier circumspicere; Gregor betont, daß er auf die Form seiner Rede Mühe verwandt habe. An der Ellipse ist kein Anstoß zu nehmen, vgl. ἐπεὶ καὶ ἀβοήθητος 31, 24.
 - 4, 11. $\mu\dot{\eta}$, valet ut non dicam." Bengel.
 - 6, 7. μνήμη διασώζεται] Um die im Wechsel des Subjekts liegende Härte zu beseitigen, habe ich μνήμην vorgeschlagen. Eine leichtere und bessere Änderung bietet uns aber z. B. Plato, Nomoi VIII 848 D ,παλαιῶν

- μνήμη διασεσωμένων'; danach schreibe man: μνήμη διασωζεται, scil. ἃ ἔπαθε καλά.
- S. 7, 26. $\gamma \epsilon \nu \delta \mu \epsilon \nu o \nu$] = natum, vgl. Gal. 4, 4.
 - τῶν αὐτοῦ δημ.] Gen. part. von τις abhängig; mit αὐτῆς
 δε Z. 7 beginnt der Nachsatz.
 - 9, 12. äξιος Vielleicht ἀξίως, oder ἄξιος (καί)?
 - 9, 19. τούτω] seil. ἔστω χαριστήφιος. Das vorhergehende ἀνθοώπων ist Gen. obj.
 - 30. τοῦτον] abhängig von den vorausgehenden und zu ergänzenden Participien.
 - 14, 3. $\tau\iota\mu\eta\sigma\alpha\sigma\iota$] seil. $\xi\mu\xi$, die mich (meines Entschlusses wegen) hochschätzten.
 - 14, 4. διαπραξαμένοις] ist mit διανοουμένοις 13, 25 zu verbinden, wenn man nicht διαπραξαμένους ändern will.
 - 14, 12 f. τὰ τοῦ λόγου] fast gleichbedeutend mit τὸν λόγον.
 - 20 f. τῷ αἰτίφ τούτφ] Vgl. Plato, Sympos. 178 C. 194 E. u. s. w.
 - 15, 29 f. καὶ ἐχ πρώτης ἡλικίας] Die Änderung des Casaubonus: ὁμιλίας ist unnötig, ἡλικία bezeichnet hier, wie 11, 12, einen bestimmten Lebensabschnitt. Der von Gregor. 14,
 28 f. ausgedrückte Gedanke, daſs die Ankunft in Kaisareia den Anſang seines wirklichen, geistig-religiösen Lebens bezeichne, wirkt noch 15, 29 f. nach.
 - τὸν διδάσκαλον εὐσεβείας] nähere Ausführung zu τσα
 Z. 23, daher der Acc.
 - 17, 8 f. και οις ἀπεδημήσαμεν] οίς steht nicht für ών (wie Rhod. schreiben wollte), sondern ist Dat. commodi.
 - 17, 10 f. Das Citat ist ungenau, es heifst eigentlich: καὶ συνεδέθη ή ψυχὴ αὐτοῦ τῷ ψυχῷ Δαυίδ. Die Worte ,τῷ ψυχῷ sind vielleicht nur durch Flüchtigkeit eines Abschreibers ausgefallen, da sie Gregor. 17, 28 und 18, 7 f. 9 f. bei Wiederholung des Citates bietet.
 - 17, 19. Zu dem Citat aus Dem. vgl. Euseb. h. e. VI 43, 16.
 - 18, 27. ωσπερ εἴ τις] Die Änderung: ωσπερεί τις ist unnötig, da auch οἰα 19, 3 des Verbum finitum entbehrt. Dieses ist vielmehr zu εἰ wie zu οἶα aus den Participien 19, 16 ff. zu ergänzen. Vielleicht hat dem Redner bei seinem Vergleich Mt. 13, 3 ff. (Mc. 4, 3 ff., Lc. 8, 5 ff.) vorgeschwebt, eine Benutzung dieser Stellen ist aber nicht anzunehmen.
 - 19, 5-10. εἴ τις ἀναφέφον ἀγρίων] Diese Worte bilden lediglich

- die Ausführung zu den vorhergehenden (19, 5) οὐ μὴν πάντη ἄγρηστον.
- S. 19, 10 f. $\mathring{\eta}$ $\mathring{\alpha}\gamma\varrho\iota\circ\nu$ $\varphi\upsilon\tau\circ\upsilon\varrho\gamma\tilde{\varphi}$] Wiederaufnahme von Z. 4—10.
 - 19, 11 f. εὔκαρπον δὲ ἄλλως] ,foecundum in aliam partem, ac scilicet vellet ὁ φυτουργός. (Bengel, Not. p. 186). Die drei mit ἤ beginnenden Glieder (Z. 10—15) sind einander nebengeordnet, ,quibus, sagt Bengel, in apodosi tria illa respondent, οὐκ ἄχρηστον, οὐκ ἀνωφελὲς, οὐκ ἀνήνυτον' (Z. 21).
 - 19, 15. ὑπ' ἀλλήλων] auf βλαστῶν Z. 14 zurückzubeziehen, während ἐμποδιζόμενον zu φυτόν (Z. 4) gehört. Die Konstruktion ist hart, aber erklärbar, da der Verf. Z. 15 für das weit entfernte φυτόν in Gedanken das fast identische βλαστόν aus βλαστῶν (Z. 14) einsetzt.
 - 3 f.
 φς ὑπὸ χαλινῷ λόγῳ] Die Worte klingen an Jac. 3,
 3 an, sind aber wohl kaum daher entnommen, da der
 Vergleich bei den Rhetoren gebräuchlich war.
 - 21, 22. ξεπαιδεύετο'] unklar, ob Medium oder Passivum; Bengel zieht (Not. p. 188) ersteres vor.
 - 22, 23 f. Ob Gregor hier an Jakobs Himmelsleiter gedacht hat? Vgl. Gen. 28, 12.
 - 22, 24. έκατέρου τοῦ μαθήματος] scil. διά, wie Z. 28 έz vor τῶν ἄλλων zu ergänzen ist.
 - 23, 10 f. ἐξ ἡς ἡ ψυχή] Die Konstruktion ist nicht ganz klar. Bengel verbindet κατεγνωσμένης mit ἀναφμοστίας und übersetzt: "qua maxime ex dissono, si animadvertatur, animus noster rectus solet effici." Vielleicht liegt ein Fehler im Text vor.
 - 23, 27 ff. Zu der ganzen Stelle, die von den θεῖαι ἀρεταί handelt, vgl. Plato, Polit. IV, p. 433 A—C. Doch ist diese Stelle von Gregor wohl nicht direkt benutzt.
 - 25, 14. ἐκποριζομένοις] abhängig von πεπείσθω Ζ. 12.
 - 26, 5. ħ πειρώμενος] parallel den Participien ἀπαγγελλων (Z. 2) und ἀξιῶν (Z. 3). Für ἢ schlage ich και vor, das, abgekürzt geschrieben, bekanntlich oft mit ἢ verwechselt worden ist.
 - 26, 10. $\epsilon \bar{\ell} \nu \alpha \iota$ scil. $\alpha \dot{\nu} \tau \dot{o} \nu$ $\sigma o \phi \dot{o} \nu$. Das folgende τ' $\dot{\alpha} \lambda \eta \vartheta \epsilon \varsigma$ fasse ich adverb. auf = re vera.
 - 26, 25. ἀνυσιμώτερον] seil. εἶναι, als Subjekt schwebt dem Redner ποch τὸ δικαιοπραγεῖν (Z. 23) vor.
 - 27, 6. τῷ πρὸς ἐαυτὴν είναι] seil. ψυχήν. Die Infinitive ἐθέλειν

und πειρᾶσθαι (Z. 7) sind dem Infinitiv εἶναι (Z. 6) parallel.

- S. 27, 12. την αὐτην ἀρετην] Apposition zu φρόνησιν (Z. 11), doch wegen der folgenden Ausführung einen selbständigen Gedanken bildend.
 - 27, 19 f. τὴν σωφοσούνην οὖσαν·] Zu dieser Definition vgl. die von Höschel und Voss citierten Stellen (bei Bengel, Not. p. 202).
 - 27, 28 f. εγκρατεῖς] scil. ὄντας. Zu den Worten: καλ ταύτην ἀρετὴν ταύτην' vgl. Z. 19 f.
 - σώφρονες] ergänze εἶναι. Die Auslassung ist auffällig, aber bei Gregor nicht zu beanstanden.
 - 28, 16. ὑπομονῆς ἡμῶν εὐσεβείας] Den vorher aufgezählten allgemein menschlichen Tugenden werden noch zwei specifisch christliche hinzugefügt.
 - 28, 16—18. Die Sentenz hat Antonius in seine Melissa aufgenommen (I Cap. 1), vgl. Ryssel, a. a. O. S. 52.
 - 29, 1. εξέλθοιμι] Der Schreiber von M hat διέλθοιμι korrigiert; allerdings ist διέρχεσθαι das hier am nächsten liegende Verbum, kommt aber bei Gregor ebenso wenig wie διεξέρχεσθαι, woran man auch denken könnte, vor. Eine Änderung ist aber unnötig, vgl. den trans. Gebrauch des Verbums bei den LXX (Gen. 44, 4. Jos. 2, 19), Philo (I 372, 50) und Origenes (vol. III, p. 445 B), und Sozom. h. e. 2, 4, wo εξέρχεσθαι dieselbe Bedeutung wie hier = exsequi (oratione) hat.
 - αὐτοῦ] ,refertur ad φιλοσοφεῖν aut παρέλκει, ut apud Latinos, quoad eius fieri potest. Bengel (Not. p. 211).
 - 30, 25 f. λεγόντων μέν ταῦτα] Wiederaufnahme von βουλομένων, επαγγελλομένων und φασκόντων (Z. 19 f.).
 - 30, 26. οὐδένεσι] ,rara vox: sed non indigna hoc scriptore.
 Casaubonus (bei Höschel Not. p. 505).
 - 31, 4 f. oἶs] ist sowohl mit ἐπείσθη (Z. 4), als auch mit ἡγάπα (Z. 5) zu verbinden; zu ἡγάπα ist, wie ich glaube, ἐπείσθη ὁαδίως als Erklärung beigeschrieben worden und dann in den Text eingedrungen. Bengel bemerkt (Not. p. 212) richtig: ,certe ἐπείσθη ὁαδίως ostendit, quid verbum καὶ ἡγάπα superaddat τῷ εἔπεῦ ἐπείσθη.
 - δεδεμένος] scil. ἐστί, mit οὐκέθ' beginnt der Nachsatz.
 Dem εἰ μέν entspricht οῖ δ' [scil. λόγοι] Z. 26, wo die Konstruktion wechselt; περὶ πάντων (Z. 22 f.) hängt von

 $\lambda \epsilon_{\nu} \epsilon_{\nu} \nu$ (Z. 22) ab, Bengel (p. 213) übersetzt es dagegen mit "prae omnibus". Vgl. Plato, Gorg. p. 467 D = in allen Stücken.

- S. 31, 25. ἐκδεχόμενος] Die überlieferte Lesart ließe sich nur dann rechtfertigen, wenn ἐκδεχόμενος passivisch verstanden werden könnte. Der Sinn erfordert ein Synonym von χαρισάμενος, also etwa mit leichter Änderung: ,ἐκδιδόμενος' oder ,ἐκδεδομένος'.
 - 32, 6. κατέχοντας] = versantes, intrans., den vorausgehenden Participien παλινδρομήσαντας und περαιωσαμένους parallel.
 - 32, 13. $\xi \delta \delta \delta v$ ergänze $\delta \pi \ell$.
 - 32, 15. ώς δὴ πάττων ὕλης γενομένων] Bengel (Not. p. 215) löst dies so auf: ,ἐπειδὴ πάντα ὕλης ἐγένετο' —, vel potius sie ,ἐπειδὴ πάντα ὕλη ἐγένετο, quale est illud, Omnia pontus erat'. Letzteres ist vorzuziehen.
 - 32, 28. κατ' αὐτῶτ] hier in freundlichem Sinne.
 - 33, 27. ἀσύνετον] seil. ἔχοντα.
 - 34, 2. αὐτῶν] scil. τῶν λογίων, abhängig von προήγορον (Z. 5).
 - 34, 23 f. ως ἀχούουσιν ἄνθοωποι] Die Worte sind parallel den vorausgehenden: ως θεοῦ λαλοῦντος; doch hat ως an beiden Stellen verschiedene Bedeutung, vor θεοῦ ist es = tamquam, vor ἀχούουσι nicht, wie Vossius und Bengel nach ihrer Lesart ἀχούωσι meinen, = ενα, sondern = ὅτε.
 - 35, 8. η εμφυτευθέντας ήμιν] ein kühnes Bild, da ja hier Pflanze und Boden identisch sind, doch aus dem Dualismus: Körper und Seele erklärlich.
 - 35, 26. \ddot{o} $\delta \dot{\epsilon}$ $\ddot{a}\pi \epsilon \iota \mu \iota = quod autem abeo.$
 - 36, 10. τὸν οἶχον τοῦ ἀληθῶς πατρὸς ἡμῶν] d. h. des Origenes, der anstatt des verstorbenen der wahre geistige Vater des Gregor geworden war; danach ist auch ὁ πατήρ (Z. 12) auf Origenes zu beziehen.
 - 37, 2. ἐχ δὲ ἐλευθερίας ταύτης δουλεία χαλεπή] Der Gegensatz von ἐλ. und δουλ. erinnert an Stellen, wie Rom. 8, 21, Gal. 5, 1. Doch ist wegen ,πηλὸν δὲ ἐργάσομαι (38, 5) eher an die δουλεία der Israeliten zu denken (Ex. 1, 14).
 - 37, 25. $\mathring{\eta}u\epsilon\rho\alpha\varsigma\ \mathring{v}\pi\epsilon\rho]=$ tagsüber. Zu der seltenen Anastrophe vgl. Soph. Antig. 932 , $\beta\rho\alpha\delta v r \mathring{\eta} r o \varsigma\ \mathring{v}\pi\epsilon\rho'$. Wem das überlieferte $\mathring{v}\pi\epsilon\rho$ unhaltbar erscheint, der schreibe mit Bengel $\mathring{v}\pi\alpha\rho$; diese Konjektur empfiehlt sich außer

- durch ihre Leichtigkeit dadurch, daß ὕπαρ das Gegenstück zu ταῖς φαντασίαις (Z. 27) bilden würde.
- S. 38, 7. συληθεὶς κατὰ τὰς μνήμας] dies bedeutet nur eine Verminderung des Gedächtnisvermögens, während σ. τὰς μνήμας den Verlust der gesamten Gedächtniskraft bezeichnen würde. Die Konjektur Bengels (και für κατά) ist also unnötig. Vgl. auch κατὰ μηθέν (3, 11), κατὰ τὸν βίον (26, 10).
 - 38, 14 f. καὶ κείσομαί που ἡμιθνὴς ἐξόξιμμένος] Dieser jambische Senar, mit dem die Klage des Redners endigt, ist entweder (ganz oder zum Teil) Citat aus einer verlorenen Tragödie, oder, was wahrscheinlicher, eigenes Fabrikat des Gregorios. Daß der Vers beabsichtigt ist, beweist der Gebrauch von ἡμιθνής, während Z. 17 das in Prosa allein gebräuchliche ἡμιθανής gewählt ist.
 - 38, 18. ὁ ἄγρυπνος φύλαξ] Vielleicht hat hier dem Redner Psalm 120, 4 vorgeschwebt.
 - 39, 1 f. μη και προσδιαφθαρησομένη] auf das vorausgehende δυνάμει bezogen und in freier Weise durch δὲ angeschlossen, das keine logische Beziehung zu μέν (Z. 1) hat.
 - 39, 4. εφ' οδ] ,coram quo, scil. coram Origene Bengel; vgl. 5, 11—15.
 - 39, 20 f. ἐν τῆ μετὰ σοῦ ἐλευθερίᾳ] vgl. 14, 21—26. Den Sinn umschreibt Bengel (p. 241 sq.) zutreffend so: 'hac libertate, quae tecum est, carebo digressus: quare vereor, ut Deo posthac paream, ni timore saltem munitus fuero.'

Verzeichnis der Bibelstellen und Citate.

Die Zahlen bezeichnen die Seiten und Zeilen; Unsicheres ist eingeklammert.

Gen. 3, 14. 17					
3, 19					
3, 23					
12, 1					
48, 15 9, 21 f. Joh. 14, 6 8, 18 f.					
I. Regn. 18, 1 17, 10 f. 27 f. 14, 10 8, 20					
IV. Regn. 24. 25 37, 14 ff. I. Kor. 1, 24 8, 19					
Job 12, 14 34, 17 f. (Jac. 3, 2 f					
Ps. 16, 4					
125, 6					
136, 1—3 . 37, 18 ff. 38, 2 ff.					
136, 4 37, 10 ff. Dem. περί τοῦ στεφάνου p. 258					
Mt. (13, 3 ff 18, 27 ff.) (§ 97 Bekker) 17, 19					
15, 13 35, 8 Plato Phileb. p. 55 C . 21, 17 f.					
Mc. (4, 3 ff 18, 27 ff.) Polit. IV, p. 433 A—C. 23, 27 ff.					

Anhang.

Ex. 11, 2, 12, 3	35 f.	 41, 7 ff.	III. Regn. 12, 29	43, 3. 6
27, 16		 . 41, 28	Mt. 7, 7	. 43, 17. 24 ff.
32, 4. 8 .		 42, 22 f.	Lc. 11, 9	43, 24 ff.
Jos. 19, 40 ff.		 43, 7 ff.	Joh. 10, 3	43, 18 f.
III. Regn. 11,	14 ff.	 42, 13 ff.	Hebr. 3, 14	44, 4 f.
12, 28		 42, 22 f.		

Namen- und Sachregister.

Der * bezeichnet seltene oder nur hier vorkommende Wörter.

"Αβατος 34, 25. άβλαβής 23, 17. άβοήθητος 31, 24. άγαθός 3, 8. 10, 4. 14, 16. 18, 27. 22, 29, 28, 24, 39, 23; $\vec{\alpha}_{\gamma}\alpha\vartheta\dot{\eta}$ 16, 18. 36, 4. 8. $\alpha \gamma \alpha \vartheta \acute{o} \nu \langle 1, 8. \rangle 6, 8.$ 7, 20. 8, 11. 9, 7. 14, 21. 15, 12. 17. 18. 16, 22. 23, 25. 24, 1. 7. 34, 29. $\alpha \gamma \alpha \pi \tilde{\alpha} \nu$ 17, 9. 30, 2. 31, 5. 7. άγγελος 9, 21. 25 [Citat]. 14, 23. 39, 24. $\ddot{a}\gamma \epsilon \iota \nu = 3$, 26. 4, 27. 10, 20. 13, 18. 27. 14, 14. 32, 13. 33, 2. 3. 35, 18. 39, 16. 25. άγενῶς 12, 5. άγνοεὶν 35, 15. 36, 8. άγνωστος 10, 17. άγορά 26, 21, 37, 3. άγριος 15, 1. 19, 3. 4. 10. 24. 20, 1. άγουπνος 12, 11. 38, 18. άγχειν 26, 16. $\vec{\alpha} \gamma \omega \nu 5$, 30. άγωνίζεσθαι 12, 25. 26, 4. άγωνιστικός 2, 4. 'Αδάμ 35, 16. $\mathring{\alpha}\delta\epsilon\iota\nu$ 37, 10 [Citat].

 $\dot{\alpha}\delta\epsilon\lambda\phi\dot{\eta}$ 13, 16. 26. 14, 1. 6. 10. αδελφός 36, 16. άδιάλειπτος 8, 17 f. άδικείν 27, 2. αδικία 27, 3. αδόκιμος 21, 15. anons 20, 5. 33, 8. άθεος 28, 20, 29, 9. άθρόος 8, 3. άθρόον 8, 17. άθρόως 10, 24. Αἴγυπτος 13, 7. αίμα 10, 13. αΐνιγμα 33, 25. 34, 19. αλνιγματώδης 5, 20. 33, 18. αλνίττεσθαι 34, 6. aivos 7, 21. 8, 26. αξοείν 18, 10. 25. 21, 28. 24, 3. 19. 25, -6. 34, 11. αίρετός 24, 13. αἴσθησις 6, 5. αλτείν 39, 24. αὶτία 5, 14. 29. 12, 10. 13, 3. αλτιολογείσθαι 13, 11. αΐτιος 7, 28. 9, 10. 14, 21. 29, 5. 35, 8. αλχμάλωτος 37, 15. 38, 2. 8. άκαθαίρετος 5, 5. ἀκάθαρτος 7, 23. 23 f.

άκάματος 14, 24. ακάνθη 19, 2. 23 [Citat]. 36, 2 [Citat]. άκαρπος 19, 9. 39, 1. ακίνητος 16, 14. *ἀκλάδευτος 19, 12. ακοή (Plur.) 5, 18. 24. 21, 4. 29, 28. ακολασία 23, 19. ακολούθως 27, 16. άκούειν 2, 2. 5, 24. 19, 19. 24, 27. 25, 3, 25, 29, 13, 20, 33, 29, 34, 15. 23. 35, 17. Pass. 29, 22. ακρίβεια 2, 8. 30, 8. αχριβής 2, 10. 26. 26, 11. ακριβολογεῖσθαι 10, 23. ακριβώς 21, 2. 13. 23, 18. άχριτος 20, 23, 31, 19. ακροᾶσθαι 33, 23. 34, 14. άκροατής 12, 21. 33, 26. 35, 19. arpov 12, 15 [vgl. Plato, Polit. 268 E]. ακώλυτος 1, 13. άχων 1, 9. 13, 2. 17. 22. 17, 17. 28. 38, 8. άλαζονεύεσθαι 21, 10. αλαζών Adj. 3, 3. άλεχτος 11, 18. 'Αλεξανδρεύς (Plur.) 13, 8. αλήθεια 5, 1 f. 8, 18. 20, 9. 21; 5. 7. 26, 8. 31, 22. 34, 29 f. $\hat{\alpha}\lambda\eta\theta\eta_{S}$ 11, 2. 3. 12, 11. 14, 11. 20, 25, 21, 4, 14, 25, 16, 26, 23, 28, 13. 29, 23, 30, 2, 31, 12, 16, 18, 33, 11. 35, 11. 36, 11 f. 39, 10. Adverb. 12, 22. τ dln θ ϵ ϵ 26, 10. τ $\dot{\eta}\nu$ dln θ $\ddot{\eta}$

14, 12.

30. 16.

alnowo's 14, 29. 29, 22.

άλλοτριοπραγείν 27, 1 f.

άλλότριος 10, 17. 37, 11. 38, 3. äλλως 3, 4. 6, 3. 10, 13 f. 12, 14. 16, 20. 19, 12. 34, 13. άλμυρός 18, 28 f. άλογία 11, 13. äloyos 10, 29. 15, 16. 22, 5. 14. 23, 14. 31, 18. άλογως 22, 4. άλυπος 23, 2. άλύπως 20, 5. άμαθής 15, 14. 16, 8. αμαθία 15, 14. άμαρτάνειν 5, 25, 35, 14. ἄμαχος 21, 14. αμβλύς 20, 15. αμβλύτης 30, 7. $\vec{\alpha} \mu \epsilon \ell \beta \epsilon \sigma \vartheta \alpha \iota = 6, 2 \text{ f. } 36, 23. 27.$ άμελεῖν 6, 19. 15, 25. 17, 7. 19, 2. αμελετήτως 1, 10 f. [vgl. Plato, Symp. 173 C]. $\dot{\alpha}\mu\dot{\eta}\chi\alpha\nu\sigma\varsigma = \text{immensus } 20, 19.$ αμιγής c. Gen. 7, 25. αμμα 18, 6. αμνήμων 6, 5. άμοιβή 7, 9. 28. άμοιβαί 7, 14. αμώμητος 22, 13. αναβάλλεσθαι 4, 5 f. αναβολή 4, 11. άνάγειν 22, 22. άναγινώσκειν 17, 11. 29, 11. αναγκάζειν 26, 18. 27, 5. 34, 11 f. 36, 20. άναγκαῖος 6, 17. 13, 13. 21, 24 f. 23, 6. 29, 4. 31, 27. άνάγεη 16, 1. 4. 18, 16. 20. 20, 3 [vgl. Plato, Polit. VII 519 E]. 27, 22, 31, 16, à ly 8 w 5 7, 11. 15, 13. 35, 10. 36, 10. άναδεικνύναι 38, 20. άναδιδόναι 19, 25.άλλήλων 10, 17, 19, 15. άλλήλοις αναδύεσθαι 4, 25. ι ναίδεια 5, 14.

άναίσθητος 6, 4. αναλέγειν 29, 5 f. 33, 11. άναλογίζεσθαι 11, 9. άναλόγως 9, 24. ανάλυσις 18, 2 f. αναμιγνύναι 7, 23. αναμιμνήσκειν 22, 19 f. άναμφισβήτητος 22, 18. ανανεύειν 21, 1. άνάξιος 5, 8. 28, 23. 33, 20. 36, 13. άναξίως 21, 12. ανάπαλιν 31, 1. άναπαύεσθαι 14, 23. αναπείθειν 30, 1. άναπέμπειν 8, 17. 19, 25. άναπιμπλάναι 11, 20. αναπίπτειν 6, 19 f. άναπληροῦν (τὸ ἐνδέον) 8, 13. ανάπτειν 17, 1. άναρμοστία 23, 11. άνασείειν 15, 24. άναστρέφειν 19, 21. άνατέλλειν 14, 29. 23, 25. 36, 3 [Citat]. άνατιθέναι 8, 9. 9, 8. 27, 9. άνατροφή 10, 22. Plur. 4, 4 f. 10, 26. άναφέρειν 6, 7. 23. 7, 15. 19, 10. αναφύειν 20, 10. άναχωρεῖν 15, 3. 35, 13. ανδρεία 24, 4 f, 21. 28, 15. ανδρείος 27, 26. ανδρίζεσθαι 27, 17. 20. aveileiv = entwickeln 20, 18 f.ανεμεσήτως 24, 27. *ἀνευψήμητος 8, 24. ανέχεσθαι 25, 25. $\dot{\alpha}\nu\dot{\eta}\nu\upsilon\tau o\varsigma = irritus 19, 20.$ $\dot{\alpha}\nu\dot{\eta}\varrho$ 2, 5. 4, 1. 22. 9, 17. 23. 10, 11. 11, 24. 12, 19. 20. 13, 7. 13. 16. 27. 14, 12. 17, 4. 19, 4. 11. 24, 29. 25, 9. 19. 29, 1. 16. 37, 6.

 $\ddot{a}\nu \vartheta o \varsigma = \text{Farbe 3, 11.}$ *ἀνθρακογραφία 3, 21. άνθραξ 3, 15. άνθοώπινος 2, 15. 5, 23. 10, 13. 11, 17. 12, 27. 29, 10. 34, 27. ανθρωπος 2, 14. 24. 4, 2. 22. 5, 19: 9, 16. 19. 10, 2. 16. 11, 7 f. 14, 25. 15, 13. 16, 7. 24. 17, 10. 16. 21, 27. 24, 16 f. 17 f. 27. 26, 13. 27, 12. 29. 28, 20. 29, 27. 30, 5. 33, 13. 15. 19. 28. 34, 22. 23 f. 35, 28. 37, 5 f. [Citat]. 7. 38, 18 f. ανιέναι 18, 23. ανιμᾶσθαι = extrahere 33, 10.ανιπτος 5, 17 [Origen. in Mt. XI 15]. ανιστάναι 39, 12. ανόητος 6, 4. ανοια 5, 10. 16. ανοίγειν 34, 19. ανοιγνύναι 34, 18 [Citat]. άνορθοῦν 22, 6. άνορύττειν 19, 18. avovs 4, 25. αντιλέγειν 20, 25. ανύβριστος 5, 5 f. άνύειν 18, 26. $\vec{\alpha} \nu \nu \mu \nu \epsilon i \nu = \text{celebrare 6, 13.}$ ανύσιμος 26, 25. ανυτικός = efficax 16, 17. ανωθεν 10, 21. 26, 9. άνωτάτω 22, 22. ανωφελής 19, 20. 24, 8. $\alpha \xi \ell \alpha = 4, 8. 15. 7, 14, 15. 8, 6, 25.$ 26, 27. άξιόπιστος 21, 6. 10. 34, 7. αξιοπρεπώς 4, 10. äξιος 6, 20. 7, 12. 27. 9, 8. 12. 11, 28. 24, 3. 25, 8. 26, 28. 27, 14, 28, 3. 29, 11. 16. 39, 5.

άξιοῦν 8, 7. 11, 21. 16, 8. 26, 3. 29,

5. 33, 3. 37, 18.

άξίως 8, 4. απαγγέλλειν 24, 6. 25, 7. 26, 2. 37, 23. απάγειν 26, 20. άπαγορεύειν 32, 14 f. άπαθής 23, 3 [vgl. Plato, Phaedr. 250 C]. 17. άπαλός 20, 10. άπαντᾶν (3, 22.) 13, 10. άπαξ 5, 28. 30, 1. 32, 4. απαραίτητος 30, 14. ἀπατᾶν 21, 29. 30, 4. άπάτη 31, 13. 35, 22. απατηλός 30, 3. απειθεῖν 35, 24. άπεῖναι 35, 21. απείραστος 33, 3 f. ἄπειρος (1, 11.) 12, 15. 17. 33, 8. απείρως 30, 24. ἀπέρχεσθαι 35, 13. 36, 25. 39, 21. απέχειν 13, 5. άπεχθάνεσθαι 24, 29. απιέναι 33, 3. 35, 26. 36, 26. 38, 8. 9. 10. 21. απιστος 21, 11. 34, 10. άπλοῦς 20, 18. 33, 22. 37, 6. άπλῶς 17, 14. 22, 21. 25, 17. αποβαίνειν 12, 22 f. αποβάλλειν 3, 15. απόβλητος 21, 15. αποβολή 11, 1. αποδειχνύναι 24, 18. απόδειξις 31, 22. αποδημεῖν 13, 14. 24. 17, 8 f. 18, 22 f. 36, 16 f. 39, 7. 14. άποδιδόναι 6, 17. 11, 27. 27, 4. αποδιδράσκειν 15, 3. άποδοκιμάζειν 21, 12. 29, 8. 19. αποθέωσις 27, 16. αποκάμνειν 30, 8. 32, 14. αποκλαίειν 39, 7.

αποχνείν 7, 6.

αποκρίνεσθαι 19, 19. άπολαμβάνειν 13, 21. 36, 15. άπολαύειν (βλάβης) 18, 13. (άγαθῶν) 34, 29. απολείπειν 36, 7. απόλειψις 39, 23. άπολλύναι 16, 9. 23, 24. απολύειν 18, 19. άπομανθάνειν 33, 23. άπομιμεῖσθαι 3, 19. απονέμειν 24, 4. 26, 27. ἀποξενοῦσθαι 8, 22. 10, 17. αποπειράσθαι = explorare 19, 18. άποπιμπλάναι 5, 16. 7, 16. 14, 26. αποπίπτειν 27, 21 f. αποπληφούν 8, 25. άποπλύνειν 29, 25. απορείν 3, 13. ἀπορία 19, 12. 36, 19. άπόδδητος 27, 15. αποσχευάζειν 4, 3. αποστρέφεσθαι 27, 3. *ἀπότιστος 19, 12. αποτρέπειν 3, 25. 24, 10. άποτρέχειν 15, 13. αποφαίνειν 21, 8. 19 f. 34, 8. άποφέρειν 7, 2. άποφθέγγεσθαι 12, 26. ἀποφοιβάζειν = vaticinari 13, 1. άπόχοη 5, 25. άπραγμόνως 30, 9. άρά 37, 6. $\dot{\alpha} \rho \gamma \dot{\rho} \varsigma = \text{deses } 6, 8. = \text{incultus}$ 18, 28. $\vec{\alpha}\rho\epsilon\tau\dot{\eta}$ 23, 1. 28. 24, 16. 22. 26, 16. 27. 27, 12. 24. 29. 28, 7. 10. 11. 17. 18. 19. 22. 23. άριθμεῖν 29, 16. άριθμός 14, 9. ἄριστος 23, 15. 27, 8. 28, 5. 39, 20. **ἄριστα** 8, 5.

ãozes 15, 2. αοπάζειν 30, 1 f. αρόητος 17, 2. 34, 24. aotav 37, 20 [Citat]. αστι 11, 7. 23, 23. àgxaios 26, 24. 29, 6. 35, 23. 39, 8 f. άργειν 6, 8. άρχεσθαι 5, 26. 7, 21. 11, 6, 17, 12, 22, 14, 29, 23, 22, 26. 30, 21, 35, 16. 36, 10. $\dot{\alpha}_0 \chi \dot{\eta} = \text{initium 7, 20. 11, 2. 23, 14.}$ 28, 17. = imperium 2, 24. &v άρχαις 24, 2. ἐξάρχης 18, 25. 31, 11. την αρχήν 18, 4. άρχηγός 34, 2 [vgl. Plato, Tim. άχαριστία 6, 1. 7, 11. Lokr. 96 C. ãoxwr 13, 16. 19. ἀσάλευτος 5, 7. ασαφής 5, 20. 33, 24. ασεβής 6, 9. ασειστος 22, 21. ασεμνος 4, 29. 36, 12. ασθένεια 8, 12. 21 f. 28, 5. 30, 7. ασθετής (λόγος) 5, 3. άσχεπής (λόγος) 33, 20. ασόφως 8, 21. ασπάζεσθαι = amplecti 2, 5. 3, 22 f. αστρονομία 22, 18. 23. ασύνετος 33, 27. ἐσφαλής 4, 27. 22, 22. 33, 9. 38, 11. àσμαλώς 38, 11. ασωτία 36, 22. ασώτως 36, 18. атахтос 18, 14. 19. 26. 37, 2. άταλαιπώρως 2. 25. ατάραχος 23, 1. άτεχνῶς = omnino 3, 26. 8, 20. 12, Βηρίτιος 13, 4. 14, 4. 27. 16, 14. 21, 14. ἄτοπος 23, 15. ätteiv 15, 18. adler 38, 3 [Citat].

αθέειν 23, 24. 35, 7.

αιτάοχης 18, 10. αἰτόθετ 21, 3. 11. αθχμηφός 19, 13. ασειδώς 20, 11. αφηνιάζειν 20, 1. αμίεσθαι 36. 4. äquisis 13, 12. άφιστάναι 10, 17 f. 16, 3. 29, 25. άφορμή 13, 4. 25, 13. άφορος 19, 1. 4. àqoalreir 25, 21. αφυής 19, 1. αχάριστος 6, 8 f. άχοηστος 4, 12. 7, 11. 19, 5. 10. 20. äyois 19, 7. äyoi 23, 27. 32, 21. Bαβυλών 37. 21 [Citat]. Βαβιλωνία 37, 17. 30065 32, 7. 36 ileir 12. 17. 15, 28. βάπτειν 29, 26. βαπτίζειν 33, 10. BegBeggs Adj. 21. 23. 29. 19. 34, 26. (Subst.) 21, 25. βασιλεύς 8, 10. 16, 28. βασιλιχός 3, 4. 36, 23. βασιλιχώς 34, 7 f. βατός 22, 24. $\beta a q \dot{\eta} = \text{color } 29, 26.$ 368710; = j rotanus 7. 22. 29. 15. 37, 19. 8 £ 20, 15, 29. , 3 ELT (60 18, 12. Βηριτός 14, 18. 15, 4. βιάζειν 4, 19. 26, 12. \$13los 6, 27. Blog 14, 17. 15, 10. 21, 28. 25, 7. 25, 20. 26, 20. 37, 2. stor 15, 22. βιούν 15, 11. 26, 6. βλάβη 18, 14. βλάπτειν 5, 7. 18, 15. βλάστη 19, 14. βλαστός (βλαστόν?) 19, 6. 14. βλέπειν 17, 16. 19, 18. 27, 1. βοηθείν 11, 18. 19. 31, 23. βοτάνη 19, 24. βούλεσθαι 2, 9. 10. 5, 27. 15, 4. 26, 7. 30, 19. Bouln 9, 25 [Citat]. βουλητός 3, 5. βραδύτης 27, 26. βραχυλογείν 11, 25. βραχύς 17, 27. γένεσις 10, 22. 26. yévos 4, 4. 10, 13. 14, 25. 19, 24. 22, 27, 23, 21, 29, 18. γεραίρειν 36, 12. γεύεσθαι 30, 23. γεωμετοία 22, 17. 21 f. γεωργικός 19, 16. γεωργός 18, 27. yr 16, 7. 18, 27. 20, 10. 24, 17. 32,

16. 35, 5 [Citat]. 28 [Citat]. 36, 1 [Citat]. 2 [Citat]. 6. 7. 37, 10. 19. 38, 3. γ/νεσθαι 5, 30. 7, 26. 8, 2. 10, 16. 11, 15. 18, 4. 23, 2. 24, 2. 27, 14. 27, 19. 28. 28, 21. 30, 21. 32, 10. 15. 39, 22.

γινώσκειν 10, 1. 15, 11. 15, 16. 16, 29. 24, 10 f. 26. 27, 7. 9. 18. 33, 28. 36, 9 f. 39, 10. γλώττα 2, 21.

γνώτια 3, 21. γνώμη 6, 26. 7, 3. 16, 21. 26, 4. 29, 2. 39, 11. γνῶσις 6, 6. 10, 15. 29, 5. 32, 1.

γόης 30, 3. γονεύς (Plur.) 10, 27. 12, 3. γούν 3, 21. 5, 26. 6, 4. 7, 8. 10. 11, 9. 16. 13, 23. 18, 7. γράμμα 17, 12. 18, 23. 29, 7. 34, 17. γράφειν = scribere 2, 1. 2 f. = pingere 3, 11. γραφή = pictura 3, 11. γυμνός 5, 21. 7, 24. 26. 33, 20. γυμνούν 38, 14. γυνή 6, 27 [Citat]. 13, 21.

δαίμων 27, 8. δασύς 32, 7. 26. δασύτης 32, 9 f. Αανίδ 17, 11 [Citat]. 14. 28 [Citat]. 18, 8. 10. 20. δεῖ 14, 8. 15, 13. 22, 16. 25, 18. 26, 12. 19. 27, 5. 27, 29. 28, 20. 31,

12. 19. 27, 5. 27, 29. 28, 20. 31, 16. 34, 14. 35, 20. μικρού δεῖν 25, 6. 27 f. δεον 10, 7. 35, 22. 25. δεικνύναι 28, 12.

δείν 31, 21, 32, 2. δεινός 6, 1, 29, 26, 32, 27, 33, 26, δεινώς 2, 21, δεϊσθαι 18, 11, δεισιδαίμων 11, 1.

δένδρον 19, 8. δεξιός 16, 21. δεξιότης 16, 17. δέος 7, 6. 11, 20.

δέρμα 5, 20. δεσμός 13, 3. 18, 3. 6. 16. 17. 19. 22. δεσπότης 16, 6.

δευσοποιός 29, 26 [vgl. Plato, Polit. IV 429 E — 430 A]. δεύτερος 2, 7. 6, 24. (λόγος) 17, 21. (Αδάμ) 35, 16.

(Αθαμ) 33, 10. δηλαδή 9, 23. δηλοῦν 17, 27. δημιούργημα 8, 5. δημιουργία 22, 3. δημιουργός 8, 15.

δίκαιος 27, 5. 25. 28, 6.

δημοσία 2, 3. δημόσιος 14, 8. $\delta \eta \mu \omega \delta \eta \varsigma = \text{vulgaris } 25, 15.$ διαβαίνειν 6, 15 [διαβεβηχόσι provectis]. διαδέχεσθαι 36, 28. 37, 9. διάθεσις 16, 18. 29, 1. διακρίνειν 22, 7. 30, 6. διακυβερνάν 23, 8. διαλεπτική 21, 30. διαμαρτάνειν (των τελείων) 7, 9 f. διανοείσθαι 4, 1. 8, 5. 12, 12. 13, 25. διανύειν 35, 12. διαπονείσθαι 1, 15. 22, 27. διαπράττεσθαι 14, 4. διαριθμεῖν 11, 11. διαρχής 8, 11. 9, 11. 13. *διασπαθᾶν 36, 18 [vgl. Plut. vita Cic. cap. 27]. διασπουδάζεσθαι 21, 29. διασώζειν 6, 7. 14, 17. 23, 26. Med. 13, 26. 27, 17. 32, 5. 33, 9 f. 38, 22 f. διατιθέναι 29, 24. διατρέχειν 7, 11. διαφέρειν 18, 17 f. διαφεύγειν 5, 9 f. διαφθείρειν 38, 26. διδασχαλία 22, 11 f. 28, 29. 34, 6. διδάσχαλος 12, 14. 16, 25. 35, 17. 19. διδάσχειν 12, 21. 21, 20. 22, 19. 24, 13. 25, 15. 25, 29. Med. 34, 2. διδόναι 7, 3. διείργειν 10, 19. διεξιέναι = oratione persequi 5, 1. 10, 22 f. 24, 22. 26, 6. διερευνᾶσθαι 2, 8. 21, 17. 34, 8. 28. διηγείσθαι 11, 24. 24, 26. 34, 23. διήγησις 12, 1. διηνεχής 8, 17. 37, 25. δικαιοπραγείν 26, 18. 23. 27, 4.

δικαιοσύνη 24, 3. 21. 26, 23. 28, 11. δικανικός 15, 23. δικαστήριον 12, 24. δίκη 36, 21. δίκαι 35, 23. 37, 3. $\delta i \varkappa \eta \nu 15, 15. 22, 5.$ $\delta i \chi \alpha 24, 9. 25, 21.$ $\delta \acute{o} \gamma \mu \alpha$ 27, 24. 30, 10. 15. 17. 31, 17 f. 33, 4. δοκείν 4, 1 f. 12, 3. 13, 1. 17, 5. 21. 18, 27. 21, 11. 25, 8. 12. 32, 24. 35, 24. 37, 21. ξμοί δοχεῖν 26, 25. δόχιμος 1, 12. δολερός 21, 16. δόξα 5, 9. 7, 11. Plur. 15, 19. δόσις 7, 1 f. δουλεία 37, 2. * $\delta \rho \alpha \gamma \mu i \varsigma = \text{Ahre } 38, 25.$ δριμύς 16, 17. 28, 8. δύναμις 2, 12. 3, 17. 5, 4. 6, 13. 15. 17. 22. 23. 7, 14. 8, 7. 19 f. 23. 9, 2. 8. 11, 19. 16, 15. 24, 3. 26, 13. 28, 2. 29. 7. 34, 14. 39, 1. 5. Plur. 15, 7. δυνατός (mächtig) 3, 17. 6, 28. (möglich) 3, 5. 6, 3. 7, 8. 16. 8, 17. 25. 13, 14. 14, 25. 16, 11. 38, 26. δυσδιάβατος 32, 4. δυσεξέλιχτος 20, 20. 32, 26. δυσεργής 19, 3. δυστυχώς 25, 27. δυσχερώς 16, 29. 20, 4 f. δωρείν 4, 21 f. 16, 25. 34, 9. 16. $\delta \tilde{\omega} \rho o \nu \ 7, \ 27. \ 34, \ 20.$ $\xi \tilde{\alpha} \nu \ 8, \ 24. \ 23, \ 23. \ 26, \ 10. \ 32, \ 4.$ έγγύς 27, 28. έγκαθείογειν 4, 17. * ξγκατάκλειστος 17, 18.

ἐκμάθησις 15, 23.

έγκατατίθεσθαι 22, 14. έγκεισθαι 34, 17. έγχρατής 26, 14. 27, 23. ξγκώμιον 4, 7. 25, 13 f. 16. $\delta \theta \epsilon \lambda \epsilon i \nu = \text{cupere } 30, 20.$ ξθνος 10, 18. 13, 19. ž305 (Plur.) 10, 27. ελδέναι 5, 9. 9, 27. 11, 4. 22. 12, 8. 13, 11. 23. 14, 14. 15, 17. 16, 3. 15. 22, 4. 20. 35, 14. 39, 9. είδος 21, 30. εὶνῆ 19, 13. 20, 3. 28. 21, 9. 31, 25. εὶκός 38, 12. ελεότως 16, 8. 17, 24. ελκών 3, 6. είλικοινής 7, 25. 26, 4. 39, 11. ελοηκέναι 26, 24. ελοῆσθαι 17, 13. 20, 26, 26, 4, 27, 21, 23, ελοηνεύεσθαι 38, 12. ελοήνη 28, 14. 37, 1. είομός 1, 13. ελσάγειν 30, 17. ελσδύειν 29, 1. 23. ελσέρχεσθαι 32, 7. 20. ελσιέναι 33, 21. είσοδος 32, 19. 23. ελστρέχειν (ελς τὰς ἀχοάς) 21, 4. 29, 28. ελωθέναι 39, 7 f. έκαστος 21, 17. 22, 9. 26, 16. 31, 11. 20. Plur. 21, 20. 26. 22, 7. 19. 24, 4. 26, 27. 31, 14. 33, 11. ξαβάλλειν 23, 22. έκδέχεσθαι 22, 29. [31, 25.] ἐκδιδάσκειν 20, 23. 22, 16. ξαθαμβεῖν 22, 2.

ξακαθαίρειν 20, 7.

ξακόπτειν 19, 26.

ξακρίνειν 33, 12.

Exxulladeia 29, 9.

ξχχαίειν 17, 2.

έχμανθάνειν 2, 25. 12, 18. 29, 3. ξχνιχᾶν 17, 29. 18, 16. έχουσίως 27, 22. έκπαιδεύειν 12, 4. 14. 13, 2. 20, 26. 21, 22. ξαπεριέρχεσθαι 18, 26. ἐκπεριϊέναι = ambire [vgl. Metaphr. in Eccles. cap. 1] 9, 2. 19, 16. 34, 27. *ἐκπεριϊέναι = circumvenire ἐκπεριείναι Inf. Aor. 16, 20. * ξαπεριτρέχειν 20, 2. ἔκπληξις 22, 4. *ξ*κποδών 23, 22. *ἐκποιεῖσθαι == reicere 29, 7, έκπολεμεῖσθαι = expugnari 38, 10. έκπονεῖν 14, 5. 23, 5. ξαπορεύεσθαι 35, 15. ξαπορίζειν 13, 15. Med. 15, 21 f. 25, 14, 32, 18, ξατίθεσθαι 26, 7. έκτίνειν 36, 22. ἐχτός (οί) 21, 19. ξατρέφειν 10, 10. 23, 25 ξατυποῦν 2, 11. ξαφράζειν 3, 1. ξκφύεσθαι 19, 14. 23, 18. Exxeiv = perdere 23, 18. έκων 1, 9. 4, 13. 26. 8, 23. 11, 4. 13, 2. 11. 17, 29. 25, 16. 38, 9. έλαία 19, 9. ξλαύνειν 31, 11. ελάχιστος 6, 29. 9, 11. έλεγχος 19, 27. έλευθερία 37, 2. 39, 21. ξλεύθερος 17, 18. έλευθερούν 10, 28. **ελ**κειν 16, 5. "Ελλην 2, 22. 21, 25. 25, 23. 31, 10. 34, 26.

Έλληνικός 1, 15. 21, 23. 29, 19. 33, ξυτυποῦν 22, 19. 4. Superl. 3, 1. έλπίζειν 4, 24. έλπίς 10, 29. ξμβάλλειν 39, 19. ξμβατεύειν 5, 22. ξμβραδύνειν 11, 23. ξμμένειν 27, 21. ἔμπαλιν 18, 8. ξμπελάζειν 32, 27 f. ξμπίπτειν 15, 2 32, 4. ξμπνεῖν 28, 2. $\xi \mu \pi o \delta i \zeta \epsilon_i \nu 3$, 11 f. 19, 15. ξμποιείν 28, 10. ξμπροσθεν (τά) 10, 6 f. ξμφαίνειν 16, 19 f. ξμφορείν 34, 28. ξμφυτεύειν 19, 6. 35, 8 [Citat]. ξμψυχος (λόγος) 9, 15. έναντίος 2, 16. 7, 7. 31, 23. έναντιοῦσθαι 30, 16. 31, 7. ξναπολαμβάνειν 32, 24. ἐναργής 3, 20. ἐναργῶς 17, 13. ξνδέον (τό) 8, 13. ξνδον 27, 3. 30, 2. 32, 11. 24. (τα)21, 17. 32, 12. ἐνδότατος 19, 18. ξυδοτάτω 32, 21. ἔνδοξος 21, 2 f. ένεπιδημείν 5, 22. ένθεος 22, 15. 38, 1. ἐνίστασθαι 16, 27. 30, 17. žννοια (Plur.) 16, 9. 29, 10. ἐνοικεῖν 37, 16. ένοῦν 8, 20 f. ενσμήπτειν 16, 16. 17, 1. έντεῦθεν (τούντ.) 18, 27. ἔντεχνος 25, 13.

ἐντέχνως 29, 20. ἐντολή 13, 25 f.

ἐντυγχάνειν 25, 28. 29, 17.

ξξαγγέλλειν 2, 9. έξαίρειν = auferre 19, 26. = efferre 25, 18. έξαιτείν 24, 25. έξαίφνης 13, 17. 23. έξαμαρτάνειν 6, 9. * ξξανιστᾶν 20, 20. ξξαπατᾶν 21, 8. 29, 23 f. έξαποστέλλειν 39, 23. έξαφανίζειν 23, 24. έξεγείρειν 22, 5 f. έξεῖναι 5, 28. 34, 25. 37, 10. 38, 3. *ξξόν* 38, 10. έξελαύνειν 35, 15. 37, 22. 38, 2. έξέρχεσθαι 36, 6. 13. 38, 12. (τῷ λόγω) 29, 1. ξξετάζειν 21, 1 f. 30, 6. εξέτασις 30, 8. έξεταστικός (Superl.) 31, 9 f. έξευρίσχειν 22, 12. 34, 9. $\xi \xi \tilde{\eta} \varsigma \ (\tau \acute{o}) \ 1, \ 13. \ (\tau \acute{a}) \ 11, \ 26.$ έξηχεῖν (φωνάς) 15, 26. έξιέναι 32, 23. έξις 4, 2. έξισοῦν 7, 6. ξξιστάναι 8, 2. ξξισγναίνειν 20, 17. έξιγνεύειν 21, 13. 27, 16. έξοδος 32, 13. 23. εξολισθαίνειν 15, 3... ξξομοιοῦν 26, 11. 28, 26. Med. 4, 18. 5, 4. $\xi \xi o \rho \mu \tilde{\alpha} \nu = \text{egredi } 32, 8. 12.$ έξουσία 3, 3. 14, 8. 18, 3. 19. 35, 3. έξω 25, 10. 27, 1. c. Gen. 20, 2. 24, 1. $\xi \xi \omega \vartheta \varepsilon v$ 32, 19. = äußerlich 7, 3. ξοικέναι 35, 22. 36, 24. έπαγγέλλειν 25, 29. 26, 8. 30, 19. *ξπάγειν* 20, 11. έπαινεῖν 4, 5. 15, 8. 25, 15. 17.

ἔπαινος 15, 9. 25, 10. $\xi \pi \alpha i \varrho \epsilon i \nu = \text{impellere 5, 29. 26, 22.}$ ξπαχτιχός 17, 3. ξπάλληλοι 20, 19. ξπαναιρεϊσθαι 29, 16. ξπανίστασθαι 23, 15. 23. ξπανορθούν 30, 12. έπαντλεῖν 5, 23. 16, 12. έπαχθῶς 13, 22. ἐπεῖναι 12, 13. έπειτα (εὶς τὸν έ. χρόνον) 6, 7. ξπεμβαίνειν 5, 17. ξπεξιέναι 21, 27. έπέρχεσθαι 37, 14. έπεσθαι 23, 21. (θεῶ) 34, 12. $\epsilon \pi \epsilon \chi \epsilon \iota \nu = \text{hemmen } 3, 25.$ ἐπιβάλλειν intrans. 36, 16. 25 [Citat]. ξπιγίνεσθαι 28; 19. $\tilde{\epsilon}\pi i\gamma \nu \omega \sigma i \leq 11, 2.$ ἐπιδημεῖν 11, 6. 8. ξπιδιδόναι 7, 26. έπιεικής 12, 1. έπιθυμεῖν 28, 22. 36, 21. έπιθυμία 23, 20. έπιχουρία 18, 11. ξπιλαμβάνειν 2, 21. ξπιλανθάνεσθαι 38, 7. έπίλεκτος 1, 12. ξπιλογίζεσθαι 22, 5. έπιμαρτυρείν 21, 8. ξπιμέλεια 14, 26. 19, 22. 20, 13. ξπιμέλεσθαι 27, 1. 28, 22 f. ξπινεύειν 39, 2. ξπιπηδάν (πράγμασι) 5, 10. ἐπιπλέκειν [Konjektur] 22, 8.

ξπίπνοια 13, 1.

ξπιπορεύεσθαι (φύσιν) 22, 8 f.

ξπιστήμη 24, 2. 7. 12 f.

ἐπιστομίζειν (Pass.) 1, 10.

ξπιστήμων 26, 14 f.

ἐπιστρέφειν trans. 39, 24. intrans. 8, 3, 30, 28, 35, 28 [Citat], 36, 5. έπιτηδεύειν 15, 11. ξπιτήδευμα 21, 27. ξπιτήδειος 20, 8. έπιτηδείως 28, 3. ξπιτήδευσις 27, 21. ξπιτρέπειν 8, 13. ξπιτροπεύειν 9, 21. ξπιτυγχάνειν 20, 24. 28, 3. έπιφάνεια 19, 17. ξπιφέρειν 20, 11. 26, 17. έπιφθέγγεσθαι 12, 22. έπιφοιτᾶν 16, 26. ξπονείδιστος 36, 4. *ξοᾶν* 28, 8. ξράσμιος 17, 3. 22, 15 f. 28, 13. ξραστής 12, 20. 15, 8. 25, 1. 28, 7. *ἐργάζεσθαι* 35, 5 [Citat]. 36, [Citat]. 38, 5. έργον 1, 15. 5, 4. 11, 13. 17, 26. 23, 8. 24, 9. 22. 23. 25, 12. 26, 1. 15. 27, 8. 10. 37, 5 f. [Citat]. ἔρημος 11, 16. ἔριον 29, 26. *ξοχος (τό)* 32, 9. έρμαιον 31, 25. έρμηνεύς 34, 21. ξζδωμένος 24, 15. έρχεσθαι 4, 5. 13, 20. 14, 4. 22. ἔρως 17, 4. 28, 8. 10. 30, 22. ξρωτάν 16, 30. 19, 19. ξοθίειν 36, 1 [Citat]. έστία 13, 8. 32, 16. ἔσχατος 25, 4. έτερόδοξος 30, 26 f. έτοιμος 20, 10. 30, 6. ἔτος 11, 11. εύγειος 18, 28. εΰγλωττος 3, 22. εύγνωμόνως 39, 4.

εὐγνώμων 6, 21. 7, 13. εὐειδής 2, 11. 3, 22. εὐεξαπάτητος 30, 4. εὐεξία 15, 20. εὐέπεια 2, 6. εὐεπής 2, 13. εὐεργεσία 6, 5. 12. 7, 7. εὐεργέτης 6, 14. 17. εὔχαιρος 20, 11. 12. εὔκαρπος 19, 9, 11. εὐκαταγώνιστος 16, 17. εύκαταφρόνητος 6, 12. εὔχολος 18, 2. (πρός) 30, 5. εὐκόλως 21, 7. εὐλάβεια 4, 6. 14. 28, 29. εὔλαλος 2, 17. εύλογος 14, 6. εὐλόγως 4, 25. *εὐνοητικός 16, **1**8. *εὔοχος 2, 18. εύπορείν 8, 9. εύπορος 3, 18 f. εὐποέπεια 2, 6. εὐποεπής 1, 12. εύρεσις 2, 16. εύρίσκειν 2, 18. 32, 11. εὐουχωρία 32, 17. εὐσέβεια 9, 8 f. 11, 27. 16, 25. 28, 16. 29, 14. 32, 1. 33, 13. εὐσεβεῖν 16, 6. 10. 29, 12. 16. εὐσεβής 9, 6. *εὔσειστος (übertr. Bed.) 18, 5. εὐστάθεια 28, 14. εὐσταθής 23, 1. 3 f. εὔστροφος (λόγος) 29, 27. εὐσχήμων 14, 1. 21, 3. εύτακτος 23, 3. 12. 37, 1. εὐτελής 4, 29. εύτονος 24, 15. εὐφημεῖν 6, 13. 8, 4. 10, 1 f. 25, 2. εὐφημία 6, 18. 8, 11. 23. 11, 26.

εθφραίνειν 35, 9. εὐφροσύνη 11, 19 f. 35, 11. εὐχαριστεῖν 39, 5. 16. $\epsilon \dot{\nu} \chi \alpha \rho \iota \sigma \tau \iota \alpha = \text{gratia } 4, 21. 28. 6,$ 11. 7, 7. 8, 9. 9, 8. 11, 27. Plur. 6, 3, 7, 21, 8, 18, 9, 13, εὐχάριστος 9, 5 f. εύχεσθαι 39, 12 f. εὐχή 39, 14. έφάπτεσθαι 4, 19. 24. 29, 14. *ἐφέσιμος = erstrebenswert 28, 12. ξφίεσθαι 28, 5. ξφικνεῖσθαι 5, 1. 8, 22. 23. έφιστάναι 13, 25. 38, 23. 39, 18. $\xi \varphi \acute{o} \delta \iota o \nu = {\rm viaticum} \ 12, \ 23.$ $\zeta \tilde{\eta} \nu 9$, 14. 15, 10. 35, 17. 36, 17. ζητείν 2, 18. ζωγράφος 3, 8. ζωή 35, 26. 36, 1 [Citat]. $\zeta \tilde{\omega} o \nu = 16, 7. 22, 5.$ ήγεμών (πάντων) 7, 28. ήδέως 3, 23. ήδονή 23, 20. ήδύς (χάρις) 15, 30. $\tilde{\eta} \vartheta o \varsigma 23$, 1. 7. 25, 24. 25. ήχειν 5, 29. 12, 15. ἥχιστα 21, 9. 23, 6. 39, **4**. ήλιακός 37, 25. ήλικία = Lebensabschnitt 11, 12. 15, 30. ήλιος (άληθινός) 14, 29. ημέρα 14, 27. 29. 15, 27. 36, 1[Citat]. 37, 8. 23. 26. ἡμέρας $\tilde{v}\pi\epsilon\varrho = \text{tagsüber [?] 37, 25.}$ ημερος 19, 4. 6. 11.

ήμιθανής 38, 17. ήμιθνής 38, 15. ήσυχία 3, 25. 4, 27. 35, 18.

ήσύχιος 20, 4.

ήσυχος 37, 1.

ήττων 4, 7. 15. 7, 14. 18, 18. ήττον 1, 14. 2, 6. 17, 13. 27, 6. 30, 21. 35, 27.

ηχείν 21, 18 [Citat].

θάμνος (ή) 19, 2. θαῦμα 22, 14. θαυμάζειν 22, 3 f. 24, 16. θαυμάσιος 2, 4. Superl. 28, 15. θαυμαστός 2, 22 f. 2, 26 f. 11, 10. 23. 28, 9. 35, 2.

θαυματουργία 22, 2.

θέαμα 32, 21. 35, 3 [vgl. Plato, Polit. III 402 D, Tim. 87 D]. 35, 19.

θεῖος (ἄγγελος) 14, 23. (ἄνθοωπος) 17, 10. $(\alpha \rho \epsilon \tau \dot{\eta})$ 27, 29. $(\alpha \rho \epsilon \tau \alpha t)$ 22, 29. 23, 28. $(\gamma \rho \dot{\alpha} \mu \mu \alpha)$ 18, 23. $(\delta \dot{\nu}$ ναμις) 16, 15. (ξπίπνοια) 13, 1. (λειτουργοί) 14, 24. (λόγιον) 33, 22. (λόγια) 37, 5. (λόγος) 5, 18. 11, **15.** 17. 18, 7. 33, 21. 34, 4. 19. 27. (μυστήρια) 37, 26. (νοῦς) 27, (παιδαγωγός) 12, 11 (πνεῦμα) 34, 13. (προμήθεια) 10, 19. (συνοδοιπόρος) 14, 15. (φόβος) 39, 19. (φρόνησις) 27, 11. (φωναί) 5, 24. Compar. 9, 19. (τὸ θεῖον) 4, 4. 21. **16**, **23**. **29**, **2**. **32**, **1**. **37**, **15**. **18**. (τὰ θεῖα) 5, 6.

θέμις 8, 24.

θεοειδής 2, 13. 4, 16. 23, 4. 28, 14. θεόθεν 34, 20.

θεολογία 28, 29.

θεολόγος 37, 16.

 $3\epsilon \acute{o}s$ 4, 17. 9, 21. 22. 24, 16. 27, 12. 28, 2. 21. 29, 10. 33, 16. 22. 26. 34, 12. 22. 35, 27. 37, 12. (λόγος) 9, 5. (τῶν ὅλων) 7, 18. δ θεός 4, 19. 28, 25. 26 f. 29, 13. Ιστάναι 4, 9. 25, 30. 35, 13. 33, 19. 34, 3. 22. 35, 5. 25. 39, 2. loxbs 4, 6.

τῷ ἀγαγόντι — θεῷ 39, 16. τῷ πρώτω θεω 24, 17. θεραπεία 29, 13.

θεραπεύειν 37, 15.

θεωρείν 23, 13.

θεωρία 23, 10. 26, 18.

θήρ 15, 1.

θητεία 36, 24.

θνητός 4, 18.

θόρυβος 37, 1.

θρασύνεσθαι 5, 15. 28. 39, 4.

θρασύς 5, 13.

θρασύτης 5, 9.

θρέμμα 15, 15.

θοηνείν 38, 16. θύρα 32, 20.

θωπεία 39, 8.

λασθαι 8, 12.

λατρός (λόγος) 38, 18.

 $t\delta(\alpha 2, 2, 14, 7, 28, 8, 16, 10, 3.$

εδιοπραγία 26, 19. 24.

 $i\delta_{log}$ 17, 25. 23, 5. 25, 24. 26, 27. 28. 29, 24. 30, 7. 31, 15. 33, 13.

ζδιωτεύειν 25, 6.

τδιώτης 21, 25 f.

ξερεύς 28, 24.

ξερός (ἄγγελος) 9, 21. (ἄμμα) 18, 6. $(\vec{\alpha}\nu\hat{\eta}\varrho)$ 9, 17. 13, 7. (\$\beta(\beta\lambda)\text{00}\eta) 6, 26. (γράμματα) 17, 12. 34, 17. (δεσμοί) 18, 3. (δύναμις) 2, 13. (λόγος) 7, 5. 11, 6. 14. 17, 3. (μαθήματα) 22, 17. 39, 13. $(\nu \acute{o} \mu o \iota)$ 37, 23. (οὶχονομία) 22, 13. (πατρίς) 37, 23. $(\pi \acute{o} \lambda \iota \varsigma)$ 37, 15. $(\pi \varrho \acute{o} \nu \circ \iota \alpha)$ 11, 10. $(\varphi \omega \nu \alpha i)$ 33, 18. $(\vec{\varphi} \delta \dot{\eta})$ 37, 10. $i \epsilon \rho \dot{\alpha}$ 4, 29.

ΐππος 20, 1.

ίσος 7, 8. 9, 2. 24, 17.

τοως 2, 11. 3, 15. 4, 29. 5, 11. 6, 23. 9, 25. 13, 20. 14, 23. 16, 24. 25, 8. 28, 8. 31, 4. 32, 8. 38, 6. 22. 23.

λτέα 37, 20 [Citat]. 38, 4. λχθύς 15, 1.

Ἰωνάθαν 17, 11 [Citat]. 14. 27. 18, 8.

καθαιρεῖν = deducere 5, 2. καθάπτεσθαι 19, 27. καθαρός 5, 24. 8, 2. 11, 16. 28, 26. 32, 8. 33, 29. Superl. 7, 24.

καθείργειν 17, 19 [Citat]. καθεύδειν 20, 21.

καθηγεμών 17, 10.

καθιστάναι 6, 18. 14, 19 f. 16, 22.20, 4. 23, 4 f. 27, 27 f. 28, 9. 32,

9. 17. 34, 5.

καθοραν 4, 2.

καίειν 18, 29.

καινός 35, 19. κακοεργία 38, 6.

*κακόκαρπος 39, 1.

χαχόν 7, 24. 15, 17. Plur. 15, 13. 23, 3. 14. 21. 24, 1. 7.

κακῶς 25, 18.

κάλλος 4, 6. 17, 2. 28, 11.

καλλωπίζειν 3, 21.

καλός 1, 11. 2, 5. 10. 11. 6, 6. 17, 7. 19, 9. 21, 22. 31, 9. 36, 4. 26. 38, 20. Superl. 35, 2. 25, 3.

26, 20. Superit. 35, 2. 25, 3. καλῶς 6, 2. 26, 6. 27, 11. 35, 17. κάλως 15, 6 [Spriehwort].

κάματος 14, 24.

καρπός 19, 4. 9. 15. (bildl.) 22, 29. 38, 24.

καταβάλλειν 13, 3.

καταβολή (σπερμάτων)20, 12. (αλτιῶν) 12, 10.

καταγελάστως 21, 8.

καταμινώσκειν 23, 10.

καταγοητεύειν 16, 13. καταδεῖν 18, 4. 15.

καταθύμιος 6, 24.

κατακολουθείν 20, 6.

κατακωχή (ἔνθεος) 38, 1.

καταλαμβάνειν 13, 27. καταλείπειν 36, 5. 27.

καταναγκάζειν (Pass.) 1, 10. 11, 4. 17, 17.

καταναλίσκειν 36, 18 f.

κατανοείν 19, 17. 20. 21, 13. 14. 23, 17.

κατανόησις 23, 10.

καταπατείν (bildl.) 5, 1.

καταπαύειν 5, 27.

καταπληκτικός (φωνή) 3, 2. κατασκεύασμα 32, 22. 25.

κατάστασις 23, 2.

κατασῦραι = wegschleppen 37, 15.
 καταφαίνεσθαι 4, 27 f. 6, 1. 10, 9.
 33, 24.

καταφωράν 21, 6.

κατεργάζεσθαι 16, 26. 19, 23. 20, 13 f. (δεσμούς) 18, 6. 17. Pass. 20, 10.

κατευθύνειν Pass. 2, 24.

κατέχειν intrans. = versari 32, 6. Med. c. Gen. 37, 27.

κατοπτρίζεσθαι 27, 15 [vgl. II. Kor. 3, 18].

εάτοπτρον 23, 13. 27, 13.

κατοφθοῦν 21, 30 f. Pass. 23, 10 f. κάτω 35, 6. 36, 7.

nεῖσθαι 38, 14 = exstare 21, 11.

κενός (μάθημα) 24, 8. κέντρον (φιλίας) 16, 16.

κεφαλαιώδης Compar. 10, 25. Superl. 10, 12.

κεφαλή (bildl.) 5, 6. 39, 12.

κηδεμών 8, 11. 10, 5. 12, 12. 38, 18. κήδεσθαι 9, 12. 19. 12, 3.

κηδεστής 13, 15. 28.

κινδυνεύειν 29, 3 f.

κινείν 13, 9. 14, 6. 20. 19, 21. (κάλων) | λαμπρός 37, 8 Superl. 7, 24. 15, 7. κίνημα (της ψυχης) 23, 29. κλαίειν 37, 12. 20. (κλάοντες) 38, 21. κλείειν 34, 18. 19 [Citat]. αλη̃οος 36, 16 [Citat]. 25. κληφοῦν Med. 9, 21. 27. κλίμαξ 22, 23. κοινολογείσθαι 21, 28 f.

κοινός 3, 16. 9, 25. 10, 2. (λόγος) 11, 7.

ποινωνεῖν 13, 18. 36, 20. χοινωνία 14, 12. 18, 14. 27, 14. 34, 13.

κοινωνός 16, 22. κολακεύειν 25, 12. **χομψεία 26, 8.** κορυφαίος 22, 26. χόσμος 22, 3. 11.

χρατείν 23, 16. 30, 3. 14. 32, 27. 37, 18. (δόγματα) 30, 18.

χρατύνειν 31, 14.

χοείττων Neutr. Sing. 18, 5. 10. 12. 15. 16. 23, 25. Neutr. Plur. 37, 4. **πρεμαννύν**αι 37, 20 [Citat]. 38, 3. **μ**οηπίς 22, 22. κρίνειν 10, 7. 12, 8. 23, 12. 29.

χρίσις 9, 20. 11, 5. 21, 22. 29, 8. 31, 18. **ποιτικός** 21, 21.

κρύπτεσθαι 16, 28. 24 f. κτᾶσθαι 3, 14. 28, 15. 21. κυβερνήτης 8, 15. 10, 3. χύριος Neutr. Superl. 15, 25. 17, 15. κωλύειν 3, 24. 17, 22 f. 19, 27.

λαβύρινθος 32, 18. 25. λαγγάνειν 9, 4. 22, 1. λαλείν 34, 23. 35, 16. 37, 5. λαμβάνειν 8, 8. 12, 21. 21, 5. 28, 1. 34, 21, 35, 28, 36, 26, 38, 20, Gregorios Thaumaturgos.

λειτουργός (θεῖοι λ.) 14, 24 f. λέξις (Plur.) 2, 13. 3, 7. 5, 21. 17, 27. 21, 21. λεπτός 20, 17.

λεπτότης 20, 22 f. 30, 7. λήθη 8, 21.

ληρος 31, 13. ληστεύειν 38, 17.

ληστής 38, 13. λιμός 36, 20.

 $\lambda \iota \pi \alpha \varrho \tilde{\omega} \varsigma = assidue 12, 18.$ λογίζεσθαι 11, 19. 16, 1 f.

λογικός 11, 14. 15. 15, 10. 20, 17. 22, 14. 23, 16.

λογικώς 21, 21 f.

λόγιον 33, 22. 34, 17. Plur. 34, 1. 37, 4.

λόγιος (Superl.) 31, 9.

λόγος (verbum) 5, 8. 23. 6, 4. 15, 6. 16, 5. 13, 15, 20, 20, 7, 9, 21, 21. 23, 5. 7. 24, 6. 15. 22. 25, 2. 22. 26, 1. 2. 6. 14. 16. 29, 12. 30, 26. 34, 16. 35, 20. 37, 24. (λόγοι $\tau o \tilde{v} \vartheta \varepsilon o \tilde{v}$) 34, 22. 35, 25. (sermo) 2, 11. 13. 18. 5, 3. 27. 7, 10. 11, 23. 12, 27. 15, 7. 29. 19, 28. 20, 4. 6. 22, 8. 24, 9. 25, 25. 30, 5. 8. 12. 31, 24. 32, 28. 39, 3. (θεῖος λ.) 5, 18. (narratio) 4, 10. 14. 21, 26, 25, 25. 29, 1. (oratio) 1, 11. 2, 1, 2, 3. 7, 18. 26, 8. (mentio) 12, 9. (ratio) 11, 18, 15, 25, 20, 14, 131, 13. (rationes) 20, 17. 27. 22, 12, 34, 8. (3eios) 11, 15. 16. 18, 7. 33121. 34, 20. $(l\epsilon\rho\delta\varsigma)$ 7, 5. 11, 6. 14. 117, 3. (σωτήριος) 16, 26. (doctring) 11. 4. 8. 14, 13. 29, 18. 21. 34,×40,25. (placita) 29, 3. 30, 9 f. 31, 63, 26. 33, 2. (litterae) 30, 21. 245333376 (sententia) 17, 20. 21. (θεὸς Q.) 8 5.

 $(\pi \rho \omega \tau \circ \gamma \varepsilon \nu \dot{\eta} s \lambda)$ 8, 15. $(\tau \varepsilon \lambda \varepsilon \iota \dot{\phi} - |\mu \varepsilon \lambda \dot{\varepsilon} \tau \eta) = \text{studium } 2$, 19. τατος, ζων, του πρώτου νου λ. *μεληγορείν = ύμνείν 9, 18. φύλαξ) 38, 18. λοιπός 20, 13. 25, 7. 28, 19. 22. 29, 17. 31, 12. 34, 29. λύειν 18, 22. λύπη (Plur.) 23, 20. 36, 3.

 $\mu \alpha \vartheta \eta \mu \alpha 2$, 20. 14, 5. 7. 13. 17, 6. 21, 24, 22, 6, 15, 17, 24, 28, 24, 8 f. 35, 1. 39, 14. μάθησις 12, 25 f. μακάριος 23, 4. 25, 20. 35, 26. μακαριότης 26, 25. μαχρός 14, 17. 15, 9. 21, 26. 22, 29. 36, 17 [Citat]. Neutr. 10, 22. Adverb, μακράν 13, 5. εὶς μακράν 12, 7. εὶς μαχρόν 13, 21. μανθάνειν 15, 18. 22, 12. 24, 20. 25, 6. 34, 11. 25. c. Inf. 35, 18. μαντικός Superl. 27, 8 f. μαρτυρείν 33, 15. μαρτυρία 7, 2. Plur. 21, 1. μάταιος 4, 12. μάχεσθαι (bildl.) 30, 15 f. μεγαλόνους 6, 10. μεγαλοποέπεια 7, 4 f. μεγαλουργία 22, 2. μεγαλύνειν 11, 20. μέγας 2, 1. 5, 11. 6, 9. 10. 11. 13 f. 16. 25. 29. 9, 20. 23. 25 [Citat]. 10, 1. 35, 4. 37, 14. μείζων 4, 3. 20. 6, 15. 16. 25. 8, 9. 16, 4. 25, 19. μέγιστος 9, 11. 24. 12, 23. 28, 1. 31, 27. 34, 20. μειράπιον 4, 7. 25, 14. μειρακιώδης Neutr. Sing. 39, 8. μέλει 2, 6. 21, 29. μελεταν 5, 24. 20, 6. 26, 3. 27, 13. 33, 29.

ἔμψυχος) 9, 13 f. (ὁ ἄγρυπνος μέλλειν 3, 27. 4, 5. 20. 24. 13, 20. 23, 4. 27, 27. 28, 7. 29, 12. 39, 18. μένειν 5, 6. 18, 13. 27. 23, 16. 28, 27. 30, 2. 32, 1. 16. 33, 9. 35, 23. 25. 36, 11. 37, 11. 38, 10. μέρος 11, 23. 20, 28. 21, 21. 23, 16. ξπὶ μέρους 7, 10. 22, 9. μέσος 10, 18. 17, 1. 19, 6. μεταβολή 22, 10. μεταβουλεύεσθαι 18, 2. 31, 15. μεταδιώχειν 15, 12. μετανάστασις 4, 3 f. μετανιστάναι 13, 9. μεταπείθειν 30, 13. 31, 2. μετάπεμπτος 13, 21. μετατιθέναι 11, 3. 23, 12. 31, 3. 15. *μετεωροπόρος 22, 18. μετέωρος 33, 8. μετρεῖν 6, 22. μέτρον 5, 16. $\mu \not\in \chi_{0i}$ 5, 25, 22, 22, 32, 6, 35, 13. μ. δημάτων 25, 30. μῆχος 20, 22. 32, 9. μήτηρ 12, 4. (bildl.) 28, 16. μηγανᾶσθαι 10, 20 f. 15, 5. μηχανή 14, 20. 17, 17. μιγνύναι 16, 1 [vgl. Plato, Ep. VII 329 D]. μικρός 2, 2. 15. 22. 4, 24. 5, 8. 10. 6, 10. 12. 14. 18. 27. 29. 11, 9. 14, 3. 21, 23. 23, 23. 26, 16. Comparativ 25, 11. μικροῦ δεῖν 25, 6. 27. μιμητής 35, 4. μιμνήσκεσθαι 38, 6. μισθοῦν 36, 19. $\mu\nu\tilde{\alpha}\sigma\theta\alpha\iota = \text{affectare 28, 6.}$ $\mu\nu\eta\mu\eta$ 6, 7. 9, 10. Plur. 38, 7. μνημονεύειν 4, 19. 10, 25. 14; 7 f.

μοῖρα 26, 16. 34, 21.
μολύνειν 29, 12.
μόνιμος 4, 8 f. 18, 5.
μονογενής 9, 4.
μονονουχί 9, 1.
μουσικός 37, 19.
μόχθος 14, 24.
μυστήριον (θεῖα μ.) 37, 26.
μυστικός 34, 4. 37, 24. Compar.
34, 26.

ναός 29, 14. νεανιεύεσθαι = se iactare 5, 13. νέος Compar. 24, 14. 30, 28. νεότης 9, 22 [Citat]. νήπιος 10, 4. νηπιότης 11, 13. νόημα 2, 10. 12. νόησις 2, 16. νόθος 19, 8. 20, 15. νομίζειν 21, 15. 37, 6. νομικός = legis peritus 13, 19. νόμος Plur. 2, 23. 12, 16. 18. 26. 13, 2. 6. 14. 14, 5. 15, 23. 17, 7. (οξ ξεροί νόμοι) 37, 24. νοῦς 2, 20. 5, 10. 12, 17. 15, 15. 17, 20. 28, 26. 30, 1. 39, 18. (θεῖος ν.) 27, 14. (πρῶτος ν.) 9, 14. $\nu\bar{\nu}\nu$ 10, 10. 11, 9. 18, 21. 24, 25. 28. 25, 17. 30, 22. 35, 18. (of $\nu \tilde{\nu} \nu$ άνθρωποι) 16, 24. 33, 28. νύξ 37, 7. 23. 26. νωχελία = tarditas 27, 27.

ὅ = ὅτι = quod 35, 26. ὁδοιπορεῖν 32, 11. 38, 12 f. ὁδοιπορία 14, 2. 17. 33, 5. ὁδοιπόρος 32, 8. 14. ὁδός 13, 4. 20, 2. 32, 11. 14. (ἀποθεώσεως) 27, 15. (εὐσεβείας) 9, 8. ὁδῷ = methodisch 11, 24. οἴεσθαι 14, 19. 29, 14. 31, 18. ολκεῖος 11, 18. 12, 12. 17, 8. 20, 14. 36, 9. ολχείως 20, 13. ολκέτης = familiaris 14, 2.ολκητήριον 32, 16. olulonos 17, 19 [Citat]. 21. οἰκονομεῖν 9, 20. 11, 26. Med. 10, 12. ολχονομία 11, 23 f. 14, 22. 22, 13. olxos 36, 7. 10. οίονεί 31, 20. όκνεῖν 3, 27. 4, 25. ομνηρός Compar. 14, 1 f. όκταετής 1, 16. ολίγος 10, 24. 25, 28. 35, 12. δ λόχληρος = integer 6, 26. 39, 11. όλοχλήρως 8, 6. όλος 7, 22. 26. Plur. 7, 19. 8, 19. 26. 9, 10. 16, 6. 22, 9. 13. όλως 2, 2. 10, 15. 15, 17. 16, 5. 10. 21, 26, 29, 15, 31, 2, 37, 27. δμιλεῖν 16, 19. όμοεθνής 10, 15. ομοιος 3, 9. όμοίως 11, 22. 24, 20. 31, 7. ομόκοιτος, ή 13, 17 f. όμολογεῖν 3, 12. 9, 9. 13. 25, 22. 27. 28, 4. ομολογία 12, 1. ουομα 1, 12 f. 2, 6 f. 3, 16 f. 12, 1 f. 12, 23, 25, 5, 13, ονομάζειν 11, 28. 12, 23, 35, 1. ουτα, τά 7, 1. 9, 4. οντως 1, 15. 10, 19. 14, 28. 15, 10. 12. 23, 4. 26, 22. 27, 10. 12. 28, 11. 35, 4. 37, 7. $\partial \xi \dot{v}_{S}$ c. Inf. 29, 28. οπίσω, τά 36, 13. $\delta \rho \tilde{\alpha} \nu = 10, 7. 19, 8. 17. 20, 2. 24, 12.$ 27, 13, 32, 21, 37, 26. ὄργανον 37, 19 [Citat]. 38, 4.

δρέγειν 33, 9. όρθῶς 15, 11. 16, 11. 24, 3. 25, 8. πανηγυρικοί λόγοι 2, 3. 27. 28, 17. όρμᾶν 14, 19. 28, 18. δομή 8, 3. 23, 2. 9. 26, 15. 30, 25. 31, 11. 18. őovis 15, 2. őgos 10, 18. δοφανία 11, 1. $\delta \sigma_{0} \nu 10$, 18. 13, 13. 25, 26. δστραχον 3, 16. οὐρανόθεν 34, 21. ούρανομήχης 22, 24. οὐρανός 22, 25. οὐσία (πατρώα) 36, 18. όφείλεσθαι 11, 26. ὄφελον 35, 18. ὄχημα 14, 8 f. όχληφόν (τὸ, τῆς ἀγορᾶς) 26, 21. özdos Plur. 37, 3.

πάγκαλος 34, 21. πάθημα Plur. 3, 7. 18. 20, 17. πάθος Plur. 23, 9. 15. παιδαγωγός 10, 3. (θεῖος) 12, 11. (ἄριστος) 39, 20. παιδεύειν 10, 10. 27, 5. παιδευτήριον (νόμων) 13, 6. παιδίον 10, 29. παίς Plur. 12, 4. ξα παίδων 9, 19 f. πάλαι 10, 9. 11, 9. 28, 9. 36, 8. παλαιός 34, 29. 35, 22. (ἄνθρωπος) 35, 27. (of $\pi \alpha \lambda \alpha \iota \circ \iota \circ$) 27, 11. 30, 27. παλαιότης 33, 23. Παλαιστίνοι 13, 16. $\pi \acute{a} \lambda \iota \nu$ 16, 3. 19, 12. 21, 1. 22, 1. 23, 15. 24, 12. 25, 27. 27, 6. 19. 30, 4. 32, 9. 35, 14. 36, 5. 38, 24. 39, (πάλιν τε αὖ) 21, 9. παλινδρομείν 32, 5. 36, 14. πάμπολλα 32, 10. πάμπολυ 10, 18. παριέναι 10, 24. 13, 11. * $\pi \alpha \nu \alpha \gamma \dot{\eta} \varsigma = \text{exsecrabilis 7, 23.}$

πάνδεινος 6, 2. πανήγυρις 37, 8. πανουργία 25, 22. $\pi \alpha \nu \sigma \sigma \varphi \sigma \varsigma 22$, 3. 27, 9. 32, 22. 33, 15. $\pi \acute{a} \nu \tau \alpha$ 7, 28. 8, 10. 15. 16. 9, 4. 26. 16, 28, 28, 25, 29, 4, 31, 23, 27, 34, 2. 28. 35, 8. 38, 17. παντελής 7, 10. $\pi \alpha \nu \tau \epsilon \lambda \tilde{\omega} \varsigma 4$, 25. 16, 9. 39, 6. ($\tilde{\eta} \pi$. $\sigma\iota\omega\pi\dot{\eta})$ 7, 12. πάντη 6, 4. 7, 6. 9, 2. 10, 4. 12, 16. 16, 3. 19, 1. 5. 20, 1. 25, 6. 35, 12. 39, 10. $(\pi \acute{\alpha} \nu \tau \eta \ \pi \acute{\alpha} \nu \tau \omega \varsigma)$ 17, 23. παραβάλλειν 25, 20. παραβολή 25, 22. παραγίνεσθαι 23, 27. παράδειγμα 26, 6 f. 9. 11. παράδεισος 35, 5. 16. (bildl.) 35, 4. 10. παραδέχεσθαι 34, 1. παραδιδόναι 3, 2. 11, 13. 14. 14, 22. 25. 24, 20. 30, 9. 39, 15. 15 f. παράδοξος 21, 11. 31, 18 f. παραδοχή (λόγων) 20, 9. παρακαλεῖν 24, 23. (c. Inf.) 39, 17. παραλαμβάνειν 13, 17. 19, 16. παραλείπειν 10, 23. 12, 4. $\pi \alpha \rho \alpha \mu \epsilon i \beta \epsilon \sigma \vartheta \alpha \iota = \text{permutare } 14, 18.$ παραμυθεῖσθαι 39, 26. παραμυθία 39, 22. παραπέμπειν 13, 26. παρασχευάζειν 22, 25. Med. 20, 8 f. παρασκευή 4, 3, 5, 11, 29, 2, 35, 3. παρατιθέναι 33, 12. 39, 15. παρείναι 6, 22. 17, 8. 39, 13. $\pi\alpha\rho\epsilon\chi\epsilon\nu$ 2, 4. 15, 22. 24, 11. 26, 5. *παριδρύειν Med. 16, 14. παροξύνειν 20, 16.

 $\pi \acute{a}\sigma \chi \epsilon \iota \nu = 6, 2. 6. 17, 12. 26. 18, 9. \pi \iota \vartheta \alpha \nu \acute{o} \varsigma = 7, 12.$ 25, 21, 33, 1, 35, 14, 36, 24, πατής 10, 29. 11, 1. 36, 7. 15. 17. (bildl.) 36, 10. 12. (Gott-Vater) 8, 18. 19. 24. 9, 1. 7. πατρικός 36, 22. πάτριος 10, 27. πατρίς 15, 5. 17, 7. (bildl.) 36, 8. 37, 9. 22. πατρῷος 36, 18. παύειν 39, 3. παχύνειν 35, 6. (übertr.) 20, 16. παχύς 5, 20. πεδίον 32, 3. 27. πείθειν 25, 26. 26, 20. πείθεσθαι 12, 19. 16, 3. 17, 7. 25, 26. 31, 4. [5.] c. Dat. 25, 12. $\pi \epsilon \iota \vartheta \omega = 15, 30. 20, 3. 31, 16.$ πείρα, ή πρὸς τὰς ἀμοιβάς 7, 13. πειρασθαι 3, 21. 6, 3. 7, 8. 10, 24. 15, 3. 16, 20. 26, 5. 27, 7. $\pi \epsilon \mu \pi \epsilon \nu = \text{ziehn lassen } 39, 13.$ $\pi \, \epsilon \nu \eta \, \epsilon \, 3$, 13. 6, 21. πένθος 37, 9. περαιούσθαι 32, 5. περαιτέρω 5, 26. 9, 18. περίεργος Compar. 39, 9. περιέχειν 16, 9. 30, 13. περικαλλής 3, 10. περικρούειν 21, 17 [Citat]. περιλαμβάνειν 2, 15. περιουσία 6, 16. 34, 27. Περίπατος (τῶν τοῦ Π.) 30, 28. περισχοπείν 26, 21. περιττός 4, 6. 19, 13. 20, 16. περιϋβρίζειν 5, 3. 25, 4. περιφανέστατον Adv. 17, 26. $\pi \epsilon \rho \iota \varphi \rho o \nu \epsilon i \nu = \text{circumspicere } 3, 23.$ πέρπερος 4, 11. πηγή (πάντων άγαθῶν) 8, 11.

πηλός 5, 22 [vgl. Plato, Parm. 130]

C]. 38, 5.

πιστεύειν (allgem.) 5, 3. 12, 14 f. 13, 6. 17, 24. (vom christl. Gl.) 34, 11. πιστοῦν Med. = confirmare 21, 18. $\pi \lambda \alpha \nu \tilde{\alpha} \nu$ 10, 27. 15, 16 f. 30, 10. πλάνη (πλάνης ἔργα) 11, 13. πλάττειν 26, 14. 39, 10. πλατύς Superl. 32, 3 f. πλείων 6, 15. 7, 1. 14, 8. 9. 15, 28. 18, 26. 25, 28. 30, 22. πλέον 24, 23. πλεονέκτημα = Vorzug 2, 14. 35, 7. * $\pi\lambda\eta\mu\mu\epsilon\lambda\eta\mu\alpha$ = delictum 35, 22 f. πλήρης 35, 2. πληφούν 11, 7. πλησιόχωρος 10, 14. πλοκή 20, 20. πλούσιος 3, 9. 6, 28. πλοῦτος 6, 28. (übertr.) 6, 16. $\pi \nu \epsilon \tilde{\nu} \mu \alpha \ (\epsilon \nu \ell \ \pi \nu.) \ 8, \ 3. \ (\vartheta \epsilon \tilde{\iota} \circ \nu \ \pi \nu.)$ 34, 13. (πν. τὸ προφητεύσαν) 34, 15 f. πνίγειν 19, 13. ποιείν 12, 19. 14, 20. 24, 10. 18. 26, 5. 28, 4. Med. 4, 10. 9, 1. 12, 2. 20, 8. 12. 22, 21. 23, 22. 29, 24. 34, 7. 35, 19 f. ποιητός 24, 10. ποιητέος 24, 7. 8. ποιχίλος 2, 26. 3, 10. 14. 20, 27. 22, 3. 28. 29, 27. 32, 19. 21. 26. πoi **χ**ίλα Adv. 32, 11. ποιχίλως 4, 9. 20, 19. πολέμιος adj. 37, 9. subst. 37, 14. πόλις 13, 4. 5. 8. 15. 14, 4. 37, 14. 22. 38, 12. πολιτεία 38, 26. πολιτικός = popularis, Compar.

34, 26.

πολύ, τὸ τῆς έξεως 4, 2. πολυειδής 20, 27. 22, 10. πολυμιγής Neutr. Sing. subst. 3, 10. | προορᾶν Med. 10, 8. 36, 23. πολύπορος 32, 22. πολυπραγμοσύνη 26, 20 f. πολυτελής 6, 29. πολύτροπος 18, 2. *πολυφυής 19, 1. πομπός (ἀγαθός) 14, 16. 28, 24. 39, 23. πονηρός 37, 7. πόνος 13, 19. πορεύεσθαι 38, 11. 21. ποσόν, τό 7, 2. ποταμός 10, 18. 37, 21 [Citat]. 38, 5. ποτίζειν 19, 21. πούς Plur. (übertr.) 5, 17. 19. $\pi \varrho \tilde{\alpha} \gamma \mu \alpha 2$, 7. 24. 4, 8. 20. 5, 11. 13, 10, 17, 6. πράξις Plur. 38, 26. $\pi \rho \acute{\alpha} \tau \tau \epsilon \iota \nu \ 26, \ 4. \ 22. \ 27, \ 5. \ 37, \ 27.$ πραθνειν Part. Praes. 23, 6. προάγειν 9, 12. 33, 25. προαγωγή 11, 21. προαίρεσις 7, 4. 39, 11. προβαίνειν (τῷ λόγω) 5, 27. πρόδηλος 5, 21. προειπείν 20, 26 f. προηγείσθαι 33, 5. $\pi \rho \circ \eta \gamma \circ \rho \circ \varsigma = \text{Sachwalter 17, 4. 28,}$ 10. 21. 34, 5. προθυμεῖσθαι 3, 27. 5, 12 f. 12, 13. προθυμία 6, 25. 26, 12. προϊέναι (εὶς πλοχήν) 20, 20. προΐστασθαι 31, 14. προχάλυμμα = Vorwand 7, 13.προκαταλαμβάνειν 31, 6. 25. προκείσθαι 4, 12. 14. 20, 21. προχύπτειν = sich zeigen 21, 16.προμήθεια (θεία και σοφή) 10, 19. προμηθείσθαι 10, 21. πρόνοια 14, 26. (διαρχής) 9, 11. (ξερὰ και θαυμαστή) 11, 10 f. (θεὸς η $\pi \varrho$.) 29, 10.

προπέτεια 4, 28 f. 5, 9. 14. 30. προπετής 19, 26. 20, 23. πρός Adv. 14, 7. προσάγειν (τέχνην) 19, 22. (λόγους) 20, 6. προσανέχειν (λόγοις) 31, 6. προσαρτάν 18, 12 f. προσγίνεσθαι 6, 6. προσδιατρίβειν (τοῖς λόγοις) 30, 23 f. προσδιαφθείρειν 39, 1 f. προσδοχᾶν 10, 28. προσδοχία 4, 22. προσείναι 39, 9. (θεώ) 37, 11. προσέρχεσθαι (φιλοσοφήσει) 31, 4 f. $(\tau \tilde{\omega} \vartheta \epsilon \tilde{\omega})$ 28, 26. προσέχειν 31, 21. (περί τούτων μη- $\delta \epsilon \nu$) 33, 14. $(\vartheta \epsilon \tilde{\omega})$ 33, 16. προσήχειν 17, 6. Partic. 8, 26. 10, 6. 13. 15, 9. 10. προσήχον 6, 19. προσιέναι 15, 28. 25, 7 f. 26, 26. (τοῖς ναοῖς) 29, 14. (τῷ θεῷ) 28, 25. προσίεσθαι 30, 12. προσκαρτερείν 16, 2. 35, 21. προσοικεῖν 10, 14. προσομιλείν 29, 17. 33, 19. (τοίς θείοις μυστηρίοις) 37, 25. πρόσταγμα 27, 9, 39, 19. προστάτης (τῶν ἡμετέρων ψυχῶν) 8, 13 f. προστάττειν 3, 26. (βασιλικῶς) 34, 7. προστίθεσθαι 26, 19. 30, 18, 31, 3. προστυγγάνειν 16, 27. 31, 10. 20. προσφέρειν 6, 26. 28. προσφθέγγεσθαι 16, 19. 35, 21. πρόσωπον (χρύσεον) 28, 12. (θεού) 35, 27. προτείνειν 19, 19. $\pi \rho \circ \tau \ell \vartheta \varepsilon \sigma \vartheta \alpha \iota 4$, 13. 23. 25, 17. (= vorspiegeln) 30, 1.

προτιμάν 29, 18. δύεσθαι 32, 3. προτρέπειν 15, 27. 30, 20. Med. 12, 17. 25, 24. 26, 1. 30, 27. προτροπή (διὰ λόγων) 26, 2. προύργου, τά 14, 3. προφανής 21, 2. 15. πρόφασις (εὐχαριστίας) 4, 28. (φιλίας) $\pi \rho o \phi \epsilon \rho \epsilon \nu = offerre (\tau \iota \mu \dot{\alpha} \varsigma) 7, 8 f.$ (scil. υλην) 7, 3. προφητεία 34, 4. προφητεύειν 34, 14. (τὸ πνεῦμα τὸ προφητεῦσαν) 34, 16. $\pi \rho \circ \varphi \eta \tau \eta \varsigma 33$, 16. 34, 3. 14 f. 15. 37, 7. προχειρίζεσθαι (δυνάμεις) 15, 7. πρόχειρος (ἐχ τοῦ πρ.) 2, 12. προχωρεῖν 32, 21. πρωτογενής (λόγος) 8, 14. πρώτιστος (είς τὰ πρ. στοιχεῖα) 22, 8. πρώτος 9, 3. 25, 23. 26, 1. (ήλικία) 15, 29. $(\vartheta \varepsilon \acute{o} \varsigma)$ 24, 17. $(\lambda \acute{o} \gamma o \varsigma)$ 17, 20. (νοῦς) 9, 14. τὰ πρῶτα 15, 28. 20, 18. * $\pi \rho \omega \tau \acute{o} \tau \upsilon \pi o \upsilon = \text{Urbild 3, 17 f.}$

φαδίως 16, 29. 18, 1. 31, 2. [5.] 32, 3. δᾶστα 28, 19. δαθυμεῖν 6, 19. δαθυμία 28, 4. δημα Plur. 25, 30. 26, 3. (δ. καλ ονόματα) 25, 13. 1, 13. 3, 17. **ξητορικός** (ή δημώδης ξητορική) 25, 15. φήτωρ 12, 6. 7. 24. 21, 22. 25, 15. όζα Plur. 19, 10. (τῶν κακῶν) 23, 14, δίπτειν 38, 15. (τὰς μαρτυρίας) 21, 1. σοφῶς 22, 7. 29, 20.

πταῖσμα = delictum 25, 19.

πτωχός (πτωχή γυνή) 6, 27.

 $\pi \tau o \epsilon i \sigma \theta \alpha \iota = ad alq. ferri 15, 19.$

 $\delta v \pi \tilde{\alpha} v = \text{sordere 28, 23.}$ δύπος 5, 22. Ένωμαῖοι 2, 24. 3, 2. 12, 14. 18. 13, 14. 'Ρωμαϊκός Compar. (πόλις) 13, 5. σαγήνη Plur. 15, 2. σαθρός 21, 6. 18 [Citat]. σαφηνίζειν 22, 7. 33, 17. 25. 34, 19. σαφής 5, 21. 16, 30. 22, 11. Superl. 33, 21. $\sigma \alpha \phi \tilde{\omega}_{\varsigma} 9, 27. 39, 10.$ * $\sigma \epsilon \mu \nu o \epsilon \iota \delta \dot{\eta} \varsigma = \text{magnificus } 21, 3.$ *σεμνοειδώς 4, 10. σεμνός 4, 29. 21, 9. $\sigma \epsilon \mu \nu \dot{\nu} \nu \epsilon \sigma \vartheta \alpha \iota = \text{gloriari } 7, 17.$ σεμνῶς 36, 12. $\sigma_{i}\omega\pi\tilde{\alpha}\nu$ 1, 10. 4, 26. 7, 16. 35, 17. 18. 39, 6. σιωπή 1, 8. 2, 17. 7, 12. σκάλλειν = fodere 19, 21.σκεπάζειν = operire 5, 18 f. σχιρτᾶν (ἔξω τῆς ὁδοῦ) 20, 2. σκληρός (την ψυχήν) 34, 9. σχολιός 33, 7. 27. σχοτεινός (übertr.) 33, 17. 24. σχότος (übertr.) 37, 8. σχυθρωπός 36, 28. σοβεῖν (σεσοβημένη ἡ ψυχή) 19, 25. σοφία 28, 24. (ἀληθής) 28, 13. (τοῦ πατρός των δλων) 8, 19. σοφίζειν (σεσοφισμένον) 32, 23. (Plur.) 21, 16. σόφισμα Plur. 29, 28. σοφισματώδης 33, 6 f. σοφός 2, 26. 10, 19. 16, 8. 21, 25. 23, 6. 24, 17. 26, 7. 9. 32, 24.

Superl. 28, 24 f.

σπέρμα Plur. 20, 11. (bildl.) 20, 12. 38, 19. 22. 24 [vgl. Origen. in Joh. t. 19, 3, II 163 Lom.]. σπεύδειν 11, 24 f. 27, 27. 28, 22. σπινθήρ 17, 1. $\sigma \pi o v \delta \acute{\eta} 26, 12. 28, 28.$ σταθμᾶσθαί τι τινί 7, 5. στάσις Plur. (φιλοσόφων) 30, 16. στένειν 37, 12. στενός (ἐν στενῷ) 6, 18. στοιχεῖον Plur. 22, 8. στοῖχος (κακῶν) 23, 21. στόμα 2, 21. 20, 4. (ἀνὰ στόμα φέρειν) 6, 11. στρατιά Plur. 15, 23. στρατιώτης 13, 25. 14, 7. 15. στρέφειν (λόγους) 15, 6. Med. 16, 1. 20, 19. 32, 10. (στραφείς είς τὰ οπίσω) 36, 13. * $\sigma \tau \rho \nu \varphi \nu o \tilde{\nu} \nu = \text{spröde machen 19, 3.}$ συγγένεια (ή κάτω) 36, 6. συγγενής 4, 17. subst. 14, 2 f. 36, 9. συγγνώμη (προπετείας) 5, 30. συγγνωστός 6, 9. συγκατάθεσις 30, 5. συγκατατίθεσθαι 20, 24. συγκεῖσθαι 2, 25. συγκυρείν (ἀνδρί) 4, 21. συγχείν = perturbare 23, 12. συγχωρείν Med. 37, 13. συλᾶν (συληθεὶς κατὰ τὰς μνήμας) 38,7. συλλαμβάνειν 38, 13. συμβάλλειν 12, 13. 19, 6. Med. 7, 1. *συμβλύζειν (t. t. beim Pfropfen == die Säfte vermischen) 19, 7. σύμβολον 11, 10. Plur. 14, 9. συμβουλεύειν 33, 14. συμμιγής (δένδρον τι σ.) 19, 8. σύμπας 26, 17. συμπλοκή (πρὸς τὸν ἄνδρα) 13, 13. συμπνίγειν 23, 19.

συμφέρειν (συμφέρον) 10, 9. συμφυλάττειν 23, 26. σύμφωνος (ὁρμή) 8, 4. συνελόντα είπειν 3, 1. 10, 16 f. 27, 2. 35, 3 f. 38, 1. συνάπτειν (τῷ ἀνδρί) 10, 11. συναρμόζειν 18, 15. συναρπάζειν 21, 5. συνδείν 2, 21. 19, 7. Pass. 17, 11 [Citat]. 14. 27 f. 18, 7. 9. 11. 12. 18. 24. Med. 14, 21. 15, 5. *συνδιατριβή (τοῖς λόγοις) 33, 7 f. συνδρομή 11, 11. συνεθίζειν 20, 28. (λόγοις) 24, 6. συνείναι (θεώ) 34, 11. συνεισιέναι 33, 5. *συνεπιβοηθεῖν 13, 18. συνεπισπασθαι 13, 23. σύνεργος (φίλον πως και σύνεργον, vgl. Lexikon von Sophokles s. v.) 2, 17. σύνεσις (λόγων) 34, 16. συνετός Superl. 33, 26. συνεχής 2, 19. 32, 11. 23. συνήθης 3, 16. συνιέναι (τὰ θεοῦ) 34, 22, συνοδοιπόρος 13, 27 f. (θείος) 14, 16. (ἄγγελος) 39, 24. σύνοδος (σωτήριος) 10, 20. συνομολογείν (τοίς έχτός) 21, 19. συντάττειν Pass. 1, 14. συντυγγάνειν (λησταίς) 38, 13. συστέλλειν 23, 19. συσφίγγειν = constringere, Med. 18, 20. συσχηματίζειν 3, 3. *συφορβεῖν 36, 19. σφάλλειν 31, 26. (τέλους) 11, 22. σχίζειν (μέσον) 19, 6. σχολή (πρὸς τὰ κρείττω) 37, 3.

σώζειν 16, 21. 39, 13. 14.

Σωνρατικώς 19, 28.
σώμα 4, 5. 15, 20. 20, 16.
*σωματοτροφεῖν 35, 6.
σῶος (σώαν τινὰ φρόνησιν) 27, 20.
σώτειρα 27, 23.
σωτήρ 8, 14. (πάντων) 38, 16. (τὸν κοινὸν πάντων σ.) 9, 26.
σωτηρία 14, 13. 24, 4 [vgl. Plato, Polit. IV 429 C].
σωτήριος 10, 20. (λόγος) 11, 3. 16, 25.
*σωτηριωδώς 14, 15.
σωφρονεῖν 5, 26. 27, 16 f. 17.
σωφρονεῖν 5, 26. 27, 16 f. 17.
σωφρονίνη 24, 2. 12. 19. 28, 13.
(Definition der σ.) 27, 19 f.
σώφρων 27, 26. 28, 6.

ταπεινός (τὸ τ. τῆς ψυχῆς) 22, 1. ταπεινότης 23, 20. τάραχος 37, 1. τείνειν (τὸν λόγον) 12, 26. τέλειος 6, 20. 7, 9. 28, 6. 38, 25. Superl. 9, 14. τελειότατα 8, 25. τελειότης 9, 26. 23, 27. τελειούσθαι (τῆ βλάστη) 19, 14. τελευτή 32, 6. (ἀρχή καλ τ.) 28, 18. τέλος 11, 22. (πάντων) 28, 25. (ἐπὶ τέλει) 16, 13. Adv. 32, 14. 36, 19. $\tau \dot{\epsilon} \nu \alpha \gamma o \varsigma$, $\tau \dot{o} = \text{palus } 32$, 3. 27. τεσσαρεσκαιδεκαετής 11, 5. τέχνη 3, 8. 12, 20. 19, 5. 12. 16. 22. Plur. 15, 21. 16, 14. 21, 26. τεχνικός 3, 8 f. τεχνικώς 15, 24. τεχνίτης 19, 11. 33, 7. τηρείν 17, 19 [Citat]. τίθεσθαι (σύμβολον) 11, 10. (ἐν δευτέρω) 2, 7. (περλ πολλοῦ) 15, 21. τιθηνείν (übertr.) 23, 26. Med. 9, 20. τιμάν 9, 3. 14, 3. 34, 5. Pass. 6, 21 f. 24. 9, 3. 16, 7. 29, 22. (σε- $\mu\nu\tilde{\omega}_{\varsigma}$) 36, 12.

 $\tau \iota \mu \dot{\eta}$ 6, 11. ($\varepsilon \dot{\iota} \varsigma \tau$.) 7, 27. Plur. 6, 23. 7, 9. 15, 19. τίμιος Superl. (ἡμέρα) 14, 28. τιτρώσκειν Pass. (τραύμασι) 38, 14. (übertr.) 17, 5. τοιγαροῦν 14, 5. 15. 34, 24. 36, 1. τολμάν 5, 17. 23 f. 35, 24. τολμηρός 5, 14. τοσοῦτος (διὰ τοσούτων ξλθών) 14, 22. τράπεζα (πατρική) 36, 22. τραύμα Plur. 38, 14. τρέφειν 9, 22 [Citat]. Pass. 12, 5. 19, 7. τρίβολος Plur. 19, 23 [Citat]. 36, 2 f. [Citat]. τρίτος (ἐκ τρίτων) 3, 24 [vgl. Plato, Gorg. 500 A]. τροπή (πολυειδής) 22, 10. τρόπος Plur. 20, 18. 23, 7. Adv. (οὐδενὶ τρ.) 17, 18 f. (πάντα τρ.) 15, 5. 18, 25 f. 30, 6. (τρ. τινά) 9, 3. 23, 8. 32, 2. 34, 12. τροφεύς (καὶ κηδεμών) 10, 5. τροφή Plur. 20, 16. 36, 20. 24. τρυφᾶν 35, 9 (τρ. τρυφήν) 35, 11. τουφή 35, 10 [Citat.] 11. τυγχάνειν 2, 2. 4, 17. 7, 10. 12, 16. 7 13, 8. 20, 25. 28. 28, 2. 29, 23. 33, 26. 34, 10. 36, 21. $(\vec{\epsilon}\nu \ \tau \tilde{\varphi})$ τυχόντι) 29, 11 f. τυποῦν 29, 28. τύπος Plur. (τῆς ψυχῆς) 3, 20. ιύραννος (ἀπαραίτητος) 30, 14. τυφλός übertr. 10, 6. τυφλώττειν übertr. 14, 14. (τὸν $\nu o \tilde{\nu} \nu \rangle$ 15, 15. τύχη (ἄκριτος) 31, 19. ύβοίζειν Pass. 21, 12.

ύγιής (γνώμη) 39, 11.

υξός 36, 15. (υξοὶ οξ άληθεῖς) 36, 11 f.

ύψηλός (ύλη) 32, 7. (ἀρεταί) 28, 1. $5\lambda\eta = \text{silva } 32, 7. 13. 15. 17. 26.$ = materia 3, 9. 7, 3. ύλομανείν übertr. (ή ψυχή) 19, 24. ύμνεῖν (τὸ θεῖον) 37, 18. υμνος Plur. 7, 21. 8, 12. 9, 13. 37, 24. 38, 5. ύμνωδός Plur. 29, 6. 37, 16. ύπαχούειν 39, 21. (λόγοις) 30, 26. ύπανταν 33, 6. ύπάρχειν 30, 23. ύπεναντίος (λόγοι) 29, 13. *ὕπερ (ἡμέρας ὕπερ) 37, 25. ύπερβαίνειν (τοὺς λόγους τοῦ θεοῦ) 35, 24. ύπέρμαχος 30, 3. ύπηχεῖν (προφήταις προφητείαν) 34, 3. (τῷ νῷ προστάγματα) 39, 18. * \dot{v} ποβάθρα = Grundlage 22, 20 f. ύποβάλλειν 34, 3. ύπογράφειν 3, 19. ύποδέχεσθαι 14, 27. ύπόθεσις 3, 26. υποθήκη Plur. 38, 20 f. ύποκρίνεσθαι (την αλήθειαν) 21, 7. $\dot{\upsilon}\pi\dot{\delta}\lambda\eta\psi\iota\varsigma = \text{Meinung 13, 1.}$ ύπολισθαίνειν 20, 22. ύπομένειν c. Inf. 25, 16. ύπομιμνήσκεσθαι 37, 12. ύπομονή 28, 16. ύπονοείν 25, 11. ύπόπετρος 18, 29. ύποπτήσσειν 22, 4. ύποσαελίζειν (τῷ λόγφ) 19, 28. ύποστρέφειν 38, 23. ύποτοπείν 32, 20. ύποτυπούσθαι = repraesentare 5, 4 f. $\tilde{v}_{\pi o \nu \lambda o \varsigma}$ 21, 4. 33, 6. ύποφαίνειν (τούς χαρακτήρας) 3, 19. *ύποφητεύειν = auslegen 33, 17. *φιλοσόφησις 31, 4. ΰστερον 17, 12. 21, 13. 36, 9. φιλοσοφία 2, 5. 15, 8. 16, 22. 17, 9.

 $(\mu\dot{\alpha}\vartheta\eta\mu\alpha)$ 22, 15. φαίνεσθαι 4, 1. 15. (τὸ φαινόμενον και θνητόν) 4, 17 f. (τὰ φαινόμενα) 9, 18. 14, 10. 11. 17, 16. 32, 19. 20. φαντάζειν Pass. = apparere 17, 22. φαντασία Plur. 37, 27 [vgl. Origen. in Mt. X 24, III 65 Lom.]. φάρμαχον Plur. = color 13, 14. φάσχειν 16, 11. 30, 20. φέρειν 6, 20. 7, 27. 12, 10. (καρπόν) 19, 14. Part. (lóyovs) 5, 23. (ἐντολήν) 13, 25. (ἐξουσίαν) 14, 8. (σπέρματα) 38, 21. (καρπούς) 38, 24. (ἀνὰ στόμα) 6, 11. Pass. 38, 2. 37, 17. (ἐν ἱεραῖς βίβλοις φέρεται) 6, 27. Part. pleon. 7, 26. 9, 6. 14, 19. 16, 14. 19, 5. 22, 11. φεύγειν (ἀπὸ τῆς ζωῆς) 35, 26. φθάνειν 26, 2. (τὰ φθάνοντα) 11, 12. 39, 17. φθείρειν Pass. 4, 9. φιλάνθρωπος (γνώμη) 16, 21. φιλεῖν 31, 20. φιλήδονος 28, 20. φιλία 10, 15. 16, 16. 24, 28. φίλιος (δεσμοί) 18, 3. φιλομαθής 34; 10. φιλοπονία 28, 28. φιλόπονος Superl. Adv. 4, 18. φίλος adj. (ἀνήφ) 9, 22. (γεωμετρία) 22, 17. (κεφαλή) 5, 6. 39, 12. (προφῆται) 34, 3. Neutr. 2, 17. 17, 9. 33, 19. 36, 27. subst. 10, 6. 17, 4. 28, 9. 21. 34, 5. 39. 7. φ ιλοσο φ είν 15, 27. 16, 2. 12. 25, 30. 29, 5. 30, 19. 25. 31, 10. (τοῖς λόγοις) 26, 1. (φιλοσοφίαν) 25, 24. 31, 1.

20, 28. 22, 29. 25, 5. 24. 27, 8. | χαλεπός (δουλεία) 37, 2. 30, 22. 31, 1. 17. φιλόσοφος adj. (γένος) 22, 27. (λόγος) 29, 18. 33, 2. subst. 24, 14. 25. 29 f. 25, 10. 26 f. 26, 24. 29, 6. 30, 16. 31, 12 f. 32, 28 f. 33, 11. φιλοτιμία 7, 4. 25, 9. 10 f. φιλότιμος Compar. (εὐφημίαι) 6, 16. φιλοτίμως (διδάσχειν) 12, 21. φοβείσθαι 11, 21. φόβος 11, 16. (θεῖος) 39, 20. Plur. 23, 20 f. φοιτάν (δήτορι) 12, 5. 6. φορτικός 11, 27. (ή Ῥωμαίων φωνή) 3, 4. φρενοβλάβεια 16, 10. φρονείν 25, 8. 27, 6. φρόνησις 23, 28. 24, 8. 9. 18. 19. 27, 10. 11. 18. 20. 28, 12. φρόνιμος 27, 25. φροντίς 4, 7. 15. Plur. 36, 3, 4. φύειν 12, 5. 23, 23. Perf. 1, 14. 17, 20. 20, 15. 23, 11. 28, 3. φύλαξ 9, 26. 14, 16. 27, 24. 38, 23. (πάντων άνθρώπων) 38, .18. φυλάττειν 27, 22. 29, 3. φύρειν 7, 23. φυσικός (μαθήματα) 22, 6. φυσιολογία 22, 16. ϕ ύσις 22, 10. 13. $(\tau \tilde{\eta} \phi$ ύσει) 33, 21. 27. φυτεία (ποικίλη) 22, 28. φυτεύειν 35, 7 f. φυτόν 19, 4. Plur. 19, 24. 35, 7. *φυτουργικός 3. (τέχνη) 19, 5. φυτουργός adj. 19, 3 f. 11. $\varphi \omega \nu \eta = \text{lingua } 2, 22. 3, 2. 12, 14.$ 16. 21, 23. Plur. = voces 2, 7. **19.** 3, **19.** 15, 26. 16, 19. 21, 3. 10. (θεῖαι) 5, 25. (ξεραί) 33, 18. φως 33, 25. 37, 8. 24. φωτεινός (τὰ φ. τῶν λογίων) 34, 1. ψήφισμα (ἀληθείας) 21, 5.

χαλινός (bildl.) 20, 3. χαραχτήρ Plur. = Züge 3, 20. χαρίεις 1, 15. 6, 23. χαρίζεσθαι (τινί) 12, 20. 13, 28. (ξαυτόν τινι) 31, 24. χάρις 6, 8. 7, 14. 15, 30. χαριστήριος (λόγος) 7, 18. 9, 16. χείο (ὀρέγων χεῖρα) 33, 9. χειραγωγείν 10, 10. 33, 5. 39, 17. χείρων 18, 9. 18. (χείρον) 7, 25. 18, 1. 11. 14. 23, 18. Plur. 36, 28. χείοιστος (ἀδικία) 27, 3. χέρσος $(\gamma \tilde{\eta})$ 19, 2. χλιδή 37, 3. χοίρειος 2. (τροφαί) 36, 23. χοίρος 36, 21. χρή 5, 26. 7, 21. 15, 13. 18, 13. 21, 9. 22, 20. 28, 6. 31, 15. 35, 15. 36, 26, 39, 4. χρημα 1, 8. 29, 27. Plur. 15, 19. χρήσιμος 33, 11. χρησις 14, 9. χοησμωδείν 17, 13 f. χοηστός Superl. (γνώμη) 16, 21. χρόνος 1, 16. 6, 7. 33, 23. 35, 12. γρύσεος (πρόσωπον) 28, 11. χρωμα Plur. 3, 9. χώρα 36, 17. 37, 9. 17. (ἐν δευτέρα $\chi\omega\varrho\alpha$) 6, 24. χωρείν 26, 17. χωρίζειν Pass. 13, 17. 22. 17, 15. 16. 29. χωρίον (τόδε τό) 13, 9. ψάλλειν 37, 19.

 $\psi \alpha \varphi \alpha \rho \delta \varsigma (\gamma \tilde{\eta})$ 18, 29. ψέγειν (άμαθίαν) 15, 14. ψευδής 30, 3. (λόγοι) 30, 9. (ψευδῆ) 20, 25, 21, 5, 12, 31, 23, 33, 12,

ψόγος Plur. 25, 18. ψυχή 2, 15. 3, 6. 18. 20. 6, 15. 10, 9. 11, 14. 17, 1. 11 [Citat]. 15. 18. 27 [Citat]. 28 [Citat]. 18, 8 [Citat]. 9. 19, 25. 20, 15. 21, 21. 22, 1. 23, 2. 9. 11. 28. 29. 26, 19. 28. 27, 13. 18. 28, 14. 29, 12. 23. 30, 5. 31, 6. 33, 20. 34, 1. 10. 29.

35, 6. 36, 9. 37, 11. 27. Plur. 8, 14. 14, 13. 18, 23. 22, 14. 19. ψυχοός (von der Rede) 4, 11.

ψδή (ιερά) 37, 10. Plur. 37, 24. ώραῖος (φυτά) 35, 7. ώφέλεια (τῆς ψυχῆς) 10, 8. (τῶν ψυχῶν) 14, 13.

Anhang.

'Αγάπη (πατρική) 44, 1. άγγελος Plur. 41, 6. άγιος 41, 13. (σκεύη) 41, 23. "Αδερ 42, 13. 26. 43, 11. Αὶγύπτιος 41, 23 f. Plur. 41, 10. 13. 17. 27. 42, 6. 11. 14. Αἴγυπτος 41, 24. 42, 5. 9. 16. 24. αλνίσσεσθαι 41, 7. 42, 10. 43, 4. αίρεσις Plur. 40, 8. αίρετικός 43, 1. απαίρως (παρεκβαίνειν) 42, 4. ακλινής (πίστις) 43, 20. ανάγνωσις 43, 13. 16. 19. αναπλασμα 43, 6. Plur. 43, 4. 10. ἄρτος (τῶν ἀγγέλων) 41, 16. Plur. (Αλγύπτιοι) 42, 14. (τῆς προθέσεως) 41, 20. ασκείν 40, 5. ἄσκησις 40, 4. ἀστρονομία 41, 1. 4. αὐλαία Plur. 42, 2.

Βαιθήλ 43, 3. 6.

γεωμετρία 41, 1. 3. γράμμα Plur. 43, 21. γραμματική 41, 3. γραφή 41, 28. (θεία) 42, 8. Plur. 43, 5. (ἱεραί) 41, 2. (θεῖαι) 43, 13. Γρηγόριος 40, 2.

δάμαλις 42, 21. Plur. 43, 2. Δάν 43, 6. 7. διήγησις 40, 2. δύναμις 40, 8.

Έβραῖος Plur. 42, 7.
ἐγχύκλιος (μαθήματα) 40, 12.
ἐθνικός (ὅρια) 43, 8. 9.
εἴδωλον 42, 15.
"Ελλην 40, 11.
'Ελληνικός 40, 7. 43, 1.
ἐνδεχόμενον (τέλος) 40, 4.
ἐντρέφεσθαι (τῷ νόμῳ) 42, 12.
ἐντεχεια 43, 1.
"Εξοδος 41, 7.
ἐπίθεμα 41, 14.

εὐφυΐα 40, 3. 6. 8. εὐχεσθαι 40, 10. εὐχή 43, 23.

θεῖος (ἀνάγνωσις) 43, 19. (γράμματα) 43, 21. (γραφή) 42, 8. (γραφα) 43, 13. (τὰ θεῖα) 43, 14. 16. 23. θεός 40, 1. 41, 12. 42, 1. 43, 3. 5. 16. 20. 44, 2. ὁ θεός 41, 8. 26 f. 42, 7. 12. 16. 20. 26. θεοσέβεια 42, 7. 9εραπεία 42, 13. θυμιατήριον 41, 21 f.

'Ιδουμαῖος 42, 13. 26. ἐερός (γραφαί) 40, 2. 'Ιησοῦς Ναυῆ 43, 9. ἐλαστήριον 41, 15. 'Ισραήλ 42, 14. 20. (οἱ υἱοί) 41, 8. 13. 25. 42, 5. 9. 'Ισραηλιτικός 42, 12.

καταπέτασμα 41, 19. Plur. 42, 2. καταχοῆσθαι 40, 9. κιβωτός 41, 14. κόσμος (τοῦ κ. μαθήματα) 42, 11.

λαός (τοῦ θεοῦ) 42, 20. λατφεία (πρὸς θεόν) 41, 12. (τοῦ θεοῦ) 41, 26. 42, 25. λόγος = Logos 43, 4. 7. (θεοῦ) 43, 5. λυχνία 41, 19. λύχνος Plur. 41, 20.

μάθημα Plur. 40, 12. 42, 11. μάννα 41, 16. μουσική 41, 3.

νοεῖν (τὰ θεῖα) 43, 23. νόημα Plur. 43, 2. νομικός 40, 6. νόμος (τοῦ θεοῦ) 42, 12. νοῦς (τῶν θείων γοαμμ.) 43, 21.

οἶχος (θεοῦ) 43, 3.

παροικία 41, 25.
πατρικός (ἀγάπη) 43, 26.
πίστις (μετὰ π.) 43, 20.
πιστός 43, 16.
πνεῦμα (θεοῦ) 44, 2 f. (Χριστοῦ) 44, 3.
ποιητικῶς 40, 10.
προηγουμένως 43, 12.
πρόθεσις 41, 21.
πρόληψις 43, 17.
προπαίδευμα Plur. 40, 12.
προπετέστερον 43, 14 f.
προσοχή 43, 13 f.
πρόσωπον (τοῦ θεοῦ) 41, 8.

δητορική 41, 4. 'Ρωμαῖος 40, 6.

σχυλεύειν 41, 10. 12.

Σολομών 42, 15 f. σοφία (θεοῦ) 42, 1. (τοῦ θεοῦ) 42, 7. 17. σοφός 42, 15. στάμνος 41, 15. συνέριθος 41, 4. σύνεσις 40, 3. συζξάπτειν.41, 28 f. σωτήρ 43, 23.

τέλειος 40, 7. τελιχώς 40, 9. τέλος 40, 5. τροπιχώς 43, 5.

 $\tilde{v}\lambda\eta$ = materia 41, 11. 26.

Φαραώ 42, 17. 19. φιλοσοφία 40, 11. 41, 4. 5. φιλόσοφος 40, 7. Plur. 41, 2.

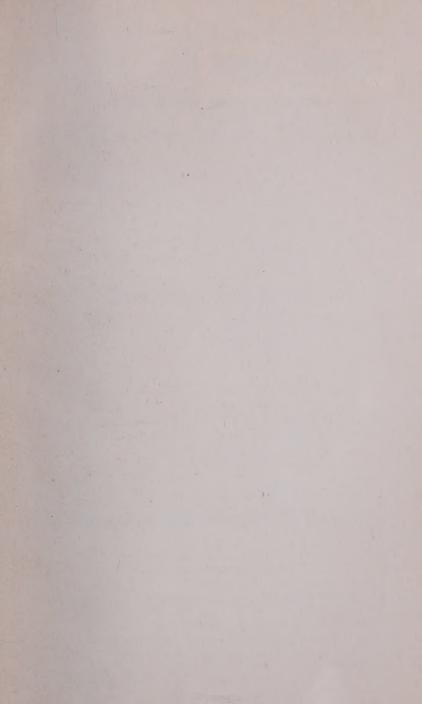
χερουβίμ 41, 15.

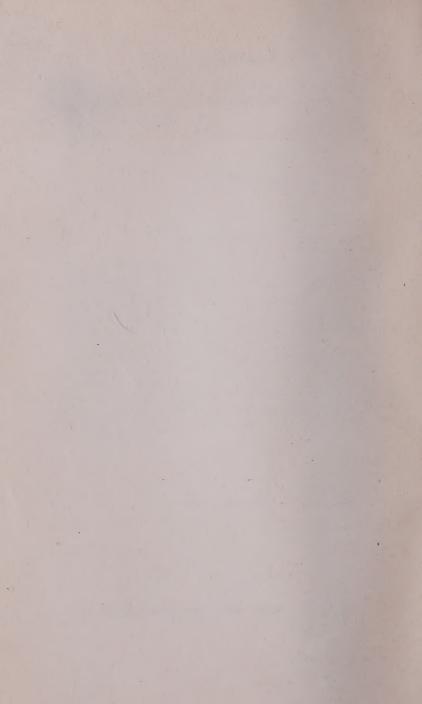
χοιστιανισμός 40, 9 f. 11. 41, 5 f. χοιστός, δ 44, 2. 3.

ι Ωριγένης 40, 2.

Druckfehler .-

- S. 6, 19 lies δαθυμεῖν statt δαθυμεῖν.
- S. 17, 13 f. lies κεχρησμωδημένον statt κεχρησμωδημένον.
- S. 17, 28 lies $\psi v \chi \tilde{\eta}$ statt $\psi v \chi \tilde{\eta}$.
- S. 27 im App. füge ein: ,22 φυλάσσοντας A.
- S. 30, 23 f. lies προσδιατρίψαι statt προσδιατρίψαι [so A].
- S. 36, 1 sind die Worte: πάσας τὰς ἡμέρας und ζωῆς zu sperren.
- S. 37, 3 lies σχολή statt σχολή.
- S. 38, 25 ist das Fragezeichen noch in die Klammer zu setzen.
- S. 47, 5 v. u. lies είναι statt είναι.
- S. XXXI, 10 (ois), S. 2, App. 20 ($\mu\dot{\eta}\nu$), S. 4, 13 ($\ddot{\alpha}\nu$), S. 5, 16 ($\ddot{\eta}$), S. 7, 18 ($\ddot{\epsilon}E\sigma\tau\omega$), S. 15, 2 ($\ddot{\epsilon}\varrho\nu\epsilon\epsilon$), S. 30, 23 ($\ddot{\alpha}\nu$), S. 33, 8 ($\ddot{\omega}\nu$), 33, 18 (oia), 37, 2 ($\ddot{\alpha}\tau\alpha\epsilon\tau\sigma\varsigma$), 44, 2 ($\ddot{\alpha}\nu$), 48, 1 ($\pi\epsilon\epsilon\varrho\tilde{\alpha}\sigma\vartheta\alpha\iota$) ist ein beim Druck abgesprungener Spiritus oder Accent, S. 17, 23 ($\beta\sigma\nu\lambda\eta\vartheta\tilde{\eta}$) das Jota subscr. zu ergänzen.

in Freiburg

Soeben si

Gesammelte Annanunyen

Biblischen Wissenschaft.

D. Abraham Kuenen.

weil. Professor zu Leiden.

Aus dem Holländischen übersetzt

K. Budde.

Mit Bildnis und Schriftenverzeichnis.

Gross 8. M. 12 .- Gebunden M. 14.50. -

Das Alte Testament,

seine Entstehung und Ueberlieferung.

Grundzüge der alttestamentlichen Kritik

in populär-wissenschaftlichen Vorträgen dargestellt

W. Robertson Smith.

Nach der zweiten Ausgabe des englischen Originals:

...The Old Testament in the Jewish Church"

ins Deutsche übertragen und herausgegeben

Dr. J. W. Rothstein.

Lic. u. a. o. Professor der Theologie in Halle a. S.

Gross 8. M. 10 .- Geb. M. 12.50.

Lehrbuch der Hebräischen Archäologie.

Von

D. W. Nowack.

Professor an der Universität Strassburg.

I. Band.

Privat- und Staatsalterthümer.

Mit 70 Abbildungen im Text. Gross 8, M. 9.-.

II. Band.

Sacralalterthümer.

Mit 14 Abbildungen im Text. Gross 8. M. 7 .-.

Beide Bände in einen Band gebunden M. 18.50. (Sammlung theologischer Lehrbücher.)

Goeben ift erschienen:

Die Bibel.

Linführung in Inhalt und Verständnis der Beiligen Schrift

höhere Tehranstalten sowie zum Selbststudium

Wilhelm geg,

Brofessor am Symnasium zu Freiburg i. B. 8. M. 1.20, Geb. M. 1.60

Früher erschien:

Chriftliche Glaubens- und Sittenlehre.

Leitfaben

für den

evangelischen Religionsunterricht in Cymnasien und Realgymnasien

aften uno ste

Wilhelm Beg,

Professor am Comnasium zu Freiburg i. B. 8. M. 1.20. Geb. M. 1.60.

Soeben ift erschienen:

Sehr spstem

Kirchenrechts und der Kirchenpolitik.

Von

Dr. W. Bahl,

v. ö. Professor der Rechte an der Universität Bonn.

Erfte Balfte.

Einkeitung und allgemeiner Theil. Groß & R. 8.—. Geb. M. 10.50.

Unter der Presse:

Einleitung in das Neue Testament.

Von

D. A. Jülicher,

Professor an der Universität Marburg.
Erste und zweite Auflage.

(Grundriss der theologischen Wissenschaften.)